

**T.C.
ATILIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI
İŞLETME YÖNETİMİ BİLİM DALI**

**TARIMSAL İŞLETMELERDE RİSK YÖNETİMİ ve BİR ALAN
ÇALIŞMASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

Melike ÖZCAN

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Kürşat YALÇINER

Ankara – 2012

**T.C.
ATILIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI
İŞLETME YÖNETİMİ BİLİM DALI**

**TARIMSAL İŞLETMELERDE RİSK YÖNETİMİ ve BİR ALAN
ÇALIŞMASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

Melike ÖZCAN

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Kürşat YALÇINER

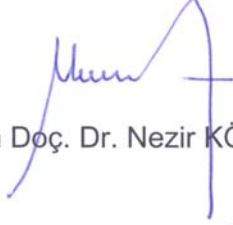
Ankara – 2012

T.C.

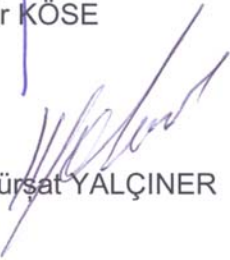
ATILIM ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Melike ÖZCAN tarafından hazırlanan "Tarımsal İşletmelerde Risk Yönetimi ve Bir Alan Çalışması" başlıklı bu çalışma, 12/01/2012 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından İşletme Yönetimi Anabilim dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan Doç. Dr. Nezir KÖSE

Danışman Doç. Dr. Kürsat YALÇINER

Üye Dr. Seyit Mümin CİLASUN

ÖNSÖZ

Tarım gelişmiş ülkeler için ne pahasına olursa olsun korunacak sektör olarak değerlendirilirken; ülkemizde de bu olgu yerleşmeye başlamıştır. Risk yönetimi ile ilgili bankacılık ve sigorta sektörü ile ilgili çok çeşitli araştırmalar yapılmış ancak risk faktörlerinden en çok etkilenen sektör olan tarım sektörü hakkında çok fazla araştırma mevcut değildir. Ülke nüfusunun yaklaşık % 40'ının kırsal alanda yaşadığını ve tarımın GSYİH da payının %12 olduğunu düşünülürse tarımsal işletmelerde risk yönetiminin önemi ortaya çıkmaktadır.

“Tarımsal İşletmelerde Risk Yönetimi ve Bir Alan Çalışması” başlıklı hazırladığı tezde çalışmalarına yardım ve desteğini esirgemeyen başta tez danışmanım Sayın Doç. Dr. Kürşat YALÇINER’ e, Doç. Dr. Nezir KÖSE’ ye ve Arş. Gör. Dr. Furkan EMİRMAHMUTOĞLU’ na teşekkürlerimi sunarım.

Desteği için aileme ve özellikle anket çalışmalarında gösterdiği özveriden ötürü hayat arkadaşım Oben Uğur PİKSUN’ a teşekkürlerimi borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

TABLolar DİZİNİ	vi
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TARIM SEKTÖRÜ ve TARIMSAL İŞLETMELER HAKKINDA GENEL

BİLGİLER.....	3
1.TARIM VE TARIMSAL İŞLETMELER	3
1.1. Tarımsal Faaliyetlerin Tanımı	3
1.2.Tarımın Önemi	4
1.2.1.Tarımın Ülke Gelişmesi Açısından Önemi.....	5
1.2.1.1.Ürün Katkısı	5
1.2.1.2.Ülke Nüfusunun Beslenmesine Katkısı	8
1.2.1.3.Girdi Arzı Katkısı	8
1.2.2.Pazar Katkısı	8
1.2.2.1.İhracat Yoluyla Döviz Temini.....	9
1.2.2.2.Girdi Talebi.....	10
1.2.3. Üretim Faktörü Katkısı.....	10
1.2.3.1. İşgücü Transferi	10
1.2.3.2. Sermaye Transferi.....	10
1.3.Tarım Sektörünün Özellikleri	11
1.4. Tarımsal İşletmeler.....	11
1.5. Tarımsal İşletmelerin Sınıflandırılması	13
1.5.1. Küçük Tarım İşletmesi.....	13
1.5.2.Orta Büyüklükteki Tarım İşletmesi.....	14
1.5.3. Büyük Tarım İşletmesi.....	14
2. TARIMIN ÜLKEMİZDE DURUMU	15
2.1. Ülkemizde Tarımsal İşletmelerin Durumu.....	20
2.1.1.Bitkisel Üretim	24
2.1.2.Hayvansal Üretim	32

2.1.3.Su Ürünleri	36
2.1.4.Orman Ürünleri.....	37
3.TARIMSAL İŞLETMELER AÇISINDAN RİSK	38

İKİNCİ BÖLÜM

RİSK VE RİSK YÖNETİMİ	42
1.RİSK TANIMI VE ÇEŞİTLERİ	42
1.1.Risk ve Belirsizlik Kavramı	42
1.2.Risk Çeşitleri	45
1.2.1.Operasyonel Riskler	46
1.2.1.1. iş Operasyonları.....	47
1.2.1.2. Teknoloji	48
1.2.1.3. Varlık.....	48
1.2.1.4.Kurum	48
1.2.2. Stratejik Riskler	48
1.2.2.1. Piyasa Şartları	49
1.2.2.2. Yönetim.....	49
1.2.2.3. İlgili Kitlelerle İlişkiler	50
1.2.3. Dış Çevre Riskleri.....	50
1.2.3.1. Hukuksal Risk	51
1.2.3.2. Politik Risk	51
1.2.3.3. Felaket.....	52
1.2.4.Finansal Riskler	52
1.2.4.1.Piyasa	54
1.2.4.2. Kredi ve Likidite	55
1.2.4.3. Sermaye Yapısı	55
1.2.4.4. Finansal Raporlama.....	56
2.RİSK YÖNETİMİ	56
2.1.Risk Yönetimi Kavramı	56
2.2.Risk Yönetiminin Tarihi Gelişimi	59
2.3.Risk Yönetiminin Önemi	64

2.4.Risk Yönetiminin Amaçları	65
2.5.Risk Yönetim Süreci	68
2.5.1. İletişim ve İstişare	69
2.5.2. Riskin Tanımlanması	70
2.5.3. Riskin Analiz Edilmesi	71
2.5.4. Riskin Değerlendirilmesi ve Hesaplanması	73
2.5.5. Alternatif Risk Düzeltme Araçları Arasında Seçim Yapmak...	73
2.5.6. Seçilen Alternatifin Uygulanması	76
2.5.7. Değerlendirme ve Kontrol.....	76
2.6. Risk Yönetiminde Kullanılan Teknikler	77

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TARIMSAL İŞLETMELERDE KARŞILAŞILAN RİSKLER VE YÖNETİMİ	79
---	----

1.TARIMSAL İŞLETMELERDE RİSK KAYNAKLARI	79
1.1.Üretim Riski	81
1.2. Pazarlama Riski	83
1.3. Finansman Riski.....	84
1.4.İnsan Kaynaklı Risk.....	84
2.TARIMSAL İŞLETMELERDE RİSK YÖNETİMİ	85
3. TARIMSAL İŞLETMELERDE RİSK YÖNETİM STRATEJİLERİ	87
3.1. Üretim Riskine Karşı Uygulanabilecek Risk Yönetim Stratejileri.....	89
3.1.1. Teknik Koruma Önlemleri	89
3.1.2. Riskin Transfer Edilmesi.....	91
3.1.2.1. Tarım Sigortaları	92
3.1.2.2. Dünya’ da Tarım Sigortaları	94
3.1.2.3. Türkiye’ de Tarım Sigortaları.....	96
3.2. Pazarlama Riskine Karşı Uygulanabilecek Risk Yönetim Stratejileri	98
3.2.1. İşletme Bünyesinde Alınabilecek Önlemler	99
3.2.2. Sözleşmelerle Pazar Riskinin Yönetilmesi.....	100
3.2.2.1. Vadeli İşlem Piyasaları.....	100
3.2.2.2. Vadeli İşlem Borsaları	102

3.2.2.3. Vadeli Piyasaların Kullanıcıları	104
3.2.2.4. Vadeli Piyasalardaki İşlem Türleri	104
3.2.2.4.1. Forward Sözleşmeleri	104
3.2.2.4.2. Futures Sözleşmeleri	105
3.2.2.4.3. Opsiyon Sözleşmeleri	106
3.2.2.4.4. Swap Sözleşmeler	107
3.3. Finansman Riskine Karşı Uygulanabilecek Risk Yönetim Stratejileri	108
3.4. İnsan Kaynaklı Risklere Karşı Uygulanabilecek Risk Yönetim Stratejileri	110

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ALAN UYGULAMASI	111
SAKARYA İLİ ÜRETİCİLERİNİN RİSKE OLAN YAKLAŞIMININ ARAŞTIRILMASI	111
1.ARAŞTIRMANIN AMACI	111
2.METODU VE YÖNTEMİ	112
3.ARAŞTIRMA BULGULARI	113
3.1. İncelenen İşletmelerde Sosyo - Ekonomik Özellikler	113
3.2. İncelenen İşletmelerde Risk Davranışları	116
3.3. İncelenen İşletmelerde Risk Davranışlarını Etkileyen Faktörler....	120
KAYNAKÇA	139
EKLER	151
ÖZET	153
ABSTARCT	154

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1. TARIMIN GSYİH' DA PAYI	6
Tablo 2. BAZI ÜLKELERDE GSYİH' NIN SEKTÖREL DAĞILIMI (2005)	7
Tablo 3. TARIMSAL İHRACAT VE İTHALAT DEĞERLERİ 2003-2005	9
Tablo 4. TÜRKİYE'NİN EKONOMİK GÖSTERGELERİ İÇİNDE TARIMIN YERİ	16
Tablo 5. TÜRKİYE' DE ARAZİ KULLANIMI	18
Tablo 6. ARAZİ MÜLKİYETİ	21
Tablo 7. İŞLETME BÜYÜKLÜĞÜNE GÖRE ARAZİ DAĞILIMI.....	22
Tablo 8. MEYVE- SEBZE ÇİFTLİKLERİNİN İŞLETEM BÜYÜKLÜKLERİ..	25
Tablo 9. TARLA ÜRÜNLERİNİN ALAN, ÜRETİM VE VERİMİ.....	29
Tablo 10. DÜNYA' DA BAZI ÜLKELERDE HUBUBAT ÜRETİMİ(2003) (MİLYON TON)	30
Tablo 11. TÜRKİYE' DE BAŞLICA TIBBİ VE AROMATİK BİTKİ ÜRÜNLERİNİN İHRACATI.....	31
Tablo 12. İBRELİ AĞAÇ ODUNLARI ÜRETİMİ (2000- 2008).....	37
Tablo 13. YAPRAKLI AĞAÇ ODUNLARI ÜRETİMİ (2000-2008).....	38
Tablo 14. ADAPAZARIN' DA ÜRETİM YAPAN TARIMSAL İŞLETEMELERİN İŞLETME TÜRÜ.....	114
Tablo 15. ADAPAZARI' NDA ÜRETİM YAPAN TARIMSAL İŞLETEM SAHİBİNİN CİNSİYETİ	114
Tablo 16. ADAPAZARI' NDA ÜRETİM YAPAN İŞLETME SAHİBİNİN EĞİTİM DURUMU	114
Tablo 17. ADAPZARI'NDA ÜRETİM YAPAN İŞLETEM SAHİBİNİN YAŞ DURUMU	115
Tablo 18. ADAPAZARI' NDA ÜRETİM YAPAN TARIMSAL İŞLETEME SAHİBİNİN TECRÜBE DURUMU	115
Tablo 19. ADAPAZARI' NDA ÜRETİM YAPAN TARIMSAL İŞLETME SAHİBİNİN YILLIK GELİR DURUMU.....	115
Tablo 20. ADAPAZARI' NDA ÜRETİM YAPAN İŞLETEMELERİN SOSYAL GÜVENCE DURUMU	116

Tablo 21. ADAPAZARI' NDA ÜRETİM YAPAN TARIMSAL İŞLETMELERİN ŞANS OYNU OYNAMA DURUMU	116
Tablo 22. TARIMSAL RİSK FAKTÖRLERİ	117
Tablo 23. ADAPAZARI' NDA ÜRETİM YAPAN TARIMSAL İŞLETMELERİN SİGORTA YAPTIRMA DURUMU.....	117
Tablo 24. ADAPAZARI' NDA ÜRETİM YAPAN TARIMSAL İŞLETMELERİN DÜZENLİ SİGORTA YAPTIRMAMALARININ NEDENLERİ	118
Tablo 25. SİGORTA PRİMLERİ DAHA DÜŞÜK OLSA SİGORTA YAPTIRIR MISINIZ?.....	118
Tablo 26. VOB' UN BİLİNLİLİK DURUMU	119
Tablo 27. EĞER BİRİSİ BİR ÜRÜN İÇİN HENÜZ FİYATLAR OLUŞMAMIŞKEN BELLİ BİR FİYATTAN ALACAĞINI TAAHHÜT ETSE ; ÜRÜNÜ EKMEYİ KABUL EDER MİSİNİZ?	119
Tablo 28. EKTİĞİNİZ ÜRÜNÜ BİRİSİ HENÜZ HASAT ZAMANI YAKLAŞMAMIŞKEN BELLİ BİR FİYATTAN ALACAĞINI TAAHHÜT ETSE KABUL EDER MİSİNİZ?	119
Tablo 29. FİYAT DEĞİŞİKLİĞİ DURUMUNDA NE YAPARSINIZ?	120
Tablo 30. YAŞA GÖRE TARIM SİGORTASI YAPTIRMA DURUMU	121
Tablo 31. CİNSİYETE GÖRE TARIM SİGORTASI YAPTIRMA DURUMU	122
Tablo 32. EĞİTİM DURUMUNA GÖRE TARIM SİGORTASI YAPTIRMA DURUMU	124
Tablo 33. TECRÜBEYE GÖRE TARIM SİGORTASI YAPTIRMA DURUMU	126
Tablo 34. GELİR DURUMUNA GÖRE TARIM SİGORTASI YAPTIRMA DURUMU	128
TABLO 35. İŞLETME TÜRÜNE GÖRE TARIMSAL SİGORTA YAPTIRMA DURUMU	130
Tablo 36. İŞLETME BÜYÜKLÜĞÜNE GÖRE TARIMSAL SİGORTA YAPTIRMA DURUMU (BİTKİSEL ÜRETİM).....	132
Tablo 37 DAHA ÖNCE HASTALIK ZARARLI YA DA İKLİM ZARARINA UĞRAMA DURUMUNA GÖRE SİGORTA YAPTIRMA	134

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. İŞLETME TİPİNE GÖRE İŞLETME DAĞILIMI	20
Şekil 2. RİSK YÖNETİM SÜRECİ.....	68
Şekil 3. DEVLET DESTEKLİ TARIM SİGORTALARI ORGANİZASYONU ..	97

GİRİŞ

Risk kavramı; başta ekonomik ve sosyal alanlarda olmak üzere insanoğluna, yaşamının hemen tüm dönem ve aşamalarında ve karşılaştığı tüm ortamlarda varlığını hissettirmektedir. Risk en basit tanımı ile bir zarara uğrama olasılığı iken; tek başına veya tekrarı durumunda o işletmenin finansal gücünü zayıflatacak tehlikeye sokacak herhangi bir faaliyet sonucundan beklenmedik ve zarara sebep olan bir sapma olarak da tanımlanmaktadır (Güzel, 2007:8). Araştırmanın konusunu tarımsal işletmeler oluşturmaktadır. Tarım; riskin varlığının en yoğun hissedildiği sektör olması sebebi ile ayrı bir önem arz etmeninin dışında ülke ekonomisi için de vazgeçilmezdir.

Birinci bölümde tarım sektörüne ait temel bilgiler verilir; tarımsal işletmelerin ülkemizdeki yapısı ve sayısal değerlerle durumu hakkında bilgi verilmektedir. Tarımsal işletmelerin kendine has özellikleri vardır. Bunlar göz önünde bulundurularak risk yönetim stratejilerine karar verilmelidir. Tarımın ülkemiz için vazgeçilmez oluşunun sebepleri hakkında bilgi verilmekte, ekonomik göstergelerle bu düşünce desteklenmektedir.

İkinci bölümde risk kavramı ayrıntılı olarak ele alınmakta; işletmelerin karşılaşabileceği risk çeşitleri üzerinde durulmaktadır. Risk yönetim kavramı açıklanıp; işletmeler açısından risk yönetiminin önemi ve gerekçeleri hakkında bilgi verilmiştir. Risk yönetim süreçleri tek tek ele alınıp incelenmiştir. Risk yönetiminde kullanılabilecek teknikler hakkında bilgi verilmiştir.

Üçüncü bölümde tarımsal işletmelerde karşılaşılan risk çeşitleri üzerinde durulmuş ve neler oldukları ortaya konmuştur. Tarımda mevcut risk kaynakları tek tek ele alınıp incelenmiş ardından tarımsal işletmelerde risk yönetimi ile ilgili konulara yer verilmiştir. Her bir risk kaynağının yönetimi ayrı ele alınmıştır. Üretim riskine karşı alınabilecek teknik koruma önlemleri ve tarım sigortaları hakkında bilgi verilmiştir. Tarım sigortaları Türkiye ve Dünya

ölçekli olarak incelenmiştir. Pazar riskine karşı alınabilecek işletme bünyesindeki önlemler ve çeşitli sözleşmelerle riskin yönetimi anlatılmıştır. Vadeli işlem sözleşmeleri ve VOB hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra finansman ve insan kaynaklı riskleri karşı alınabilecek önlemlere de yer verilmiştir.

Son bölümde ise Adapazarı ilçesinde tarımsal işletme sahiplerine uygulanan üreticilerin riske olan yaklaşımlarının araştırıldığı; ilçe tarımı hakkında genel bilgi veren anketin sonuçlarının yorumlanmasına yer verilmiştir. Anket çalışmasında elde edilen veriler SPSS programında analiz edilmiştir. Frekans dağılım tabloları ile üreticilerin ağırlıklı olarak hemfikir oldukları konular ortaya konulmuş ve genel yapı oluşturulmuştur. Ki kare bağımsızlık testleri ile de etkili bir risk yönetim tekniği olan tarım sigortası yaptıрма ya da yaptırmama durumları çeşitli demografik ve işletme özellikleri ile incelenip; değerlendirilmiştir. Çalışmadan elde edilen sonuçlar ile üreticilerin genel tutumları ortaya koyulmuştur. Bu sayede bu bölgede risk yönetim çalışması yapılmak istenirse bu bilgiler ışığında çalışılması mümkün olabilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TARIM SEKTÖRÜ ve TARIMSAL İŞLETMELER HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1.TARIM VE TARIMSAL İŞLETMELER

1.1. Tarımsal Faaliyetlerin Tanımı

Tarımsal işletmeler açısından riski ele almadan önce Türkiye Tarım' ı hakkında kısaca bilgi vermek ve tarımın ne olduğu hakkında bilgi vermek yararlı olacaktır. Tarım; bitkisel ve hayvansal maddeler üretimi için toprağın işlenip terbiye edilmesi ve hayvan yetiştirilmesi olarak tanımlanmıştır (Karslıoğlu, 1968:1). Ziraat ekonomistlerinden bazıları ise tarımsal faaliyeti, toprağı ve tohumu kullanarak, bitkisel ve hayvansal hammaddeleri üretmek ve üretilen malları yarı mamul veya mamul haline getirmek olarak tanımlamaktadır (Dernek, 1998:129). Gelir vergisi kanunda yapılan tanımda, tarımsal faaliyet oldukça geniş bir çerçeveyi kapsadığı görülmektedir. Söz konusu kanunun tarımsal faaliyete ilişkin yaptığı açıklama şu şekildedir (GVK md.52). Tarımsal faaliyet arazide, deniz, göl ve nehirlerde, ekim, dikim, bakım, üretme, yetiştirme ve ıslah yollarıyla veyahut doğrudan doğruya tabiattan istifade etmek suretiyle nebat, orman, hayvan, balık ve bunların mahsullerinin istihsalini, avlanmasını, avcılar ve yetiştiricileri tarafından muhafazasını, taşınmasını, satılmasını veya bu mahsullerden sair bir şekilde faydalanmasını ifade eder. Tarımsal faaliyetler dört kategoride sınıflandırılabilir. Bunlar:

- 1.Bitkisel Üretim
- 2.Hayvansal Üretim
- 3.Su ürünleri Üretimi
- 4.Orman Ürünleri Üretimi (Şahin,1997:220).

1.2.Tarımın Önemi

Tarım, yeryüzünde insanoğlu var olduğu sürece ne pahasına olursa olsun korunması gereken bir sektördür. Çünkü insanoğlunun en temel ihtiyaçlarını karşılaması için tarım vazgeçilmez bir faaliyet alanıdır. Dünyadaki hızlı nüfus artışına bağlı olarak, günümüzde bazı ülkelerde görülen ve gelecekte diğer ülkelerde de ortaya çıkma riski bulunan açlık sorunu, toplumları tedirgin etmektedir.

Tarım sektörünü yalnızca insanların beslenme ihtiyacını karşılaması açısından ele almak son derece sığ olacaktır. Gerek malzemelerinden hammaddesini oluşturması açısından tekstil ve mobilya sektöründe, gerek ilaç sanayide kullanılması açısından tıp alanında ve son zamanlarda üzerinde durulan biyoenerji gibi konularda girdi olması açısından enerji sektöründe de tarım olmazsa olmaz bir sektör olarak adlandırılabilir. Tarım sanayileşmenin tamamlayıcısı bir sektör niteliğindedir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde sağlıklı bir sanayileşmenin, ancak güçlü ve verimli bir tarım sektörüyle yürütülebileceği göz ardı edilemeyecek bir gerçektir.

Tarımın sanayiye yapmış olduğu katkının dışında geleceğin süper güçlerinin gıda zengini ülkeler olacağı ifade edilmektedir. Nitekim 1970 yılında ABD’ de doğal kaynaklar üzerine yapılan bir konferansta bilim adamları; 19. yüzyılın askeri emperyalizminden 20. yüzyılda enerji emperyalizmine geçildiğini. 21. yüzyılda ise gıda emperyalizmine geçileceğini belirterek, geleceğin süper güçlerinin gıda zengini ülkeler olduğunu vurgulamışlardır (Özkan, 2001:1).

Tüm bunların yanında dünya nüfusunun hızlı artışına bağlı olarak tüketimin sürekli artması, tarım alanlarının daralması ve küresel iklim değişimleri sebebi ile üretimin azalması tarım sektörünü insanoğlunun geleceği için stratejik bir noktaya getirmiştir. Tarımsal sektörün ekonomiye getirdiği katma değer, tarımsal ithalat ve ihracat değerleri kıyaslandığında ortaya çıkmaktadır.

AB'nin ilk ortak politikası olan; Ortak Tarım Politikası (OTP)'nin devreye girmesinden bu yana Birlik bütçesinin her yıl yaklaşık %60'ının tarım desteklerine ayrılarak uygulanan programlarının temelinde üretim ve pazar risklerini ortadan kaldırma çabası yatmaktadır. Bu uygulamalar sonucunda Avrupa Birliği (AB)'nin, tarımda kendi kendine yeterli duruma geldiği gibi birçok tarım ürünüde ithalatçı iken önemli bir ihracatçı olduğu da bilinmektedir. Üye ülkeler arasında tarım ürünlerinin serbest dolaşımı sağlanmıştır. AB'de üretilen tarım ürünleri dışarıdan gelecek ürünlere karşı büyük oranlarda desteklenmiş ve korunmuştur. Ortak finansman ile tarım sektörü her dönem desteklenmiş ve üreticinin refah düzeyi yükseltilirken, kırsal kalkınma sağlanmıştır (Yıldırım, 2004:6).

1.2.1.Tarımın Ülke Gelişmesi Açısından Önemi

Tarımın ekonomik gelişmeye olan katkısı ürün katkısı, pazar katkısı ve üretim faktörü katkısı olarak incelenebilir.

1.2.1.1.Ürün Katkısı

Tarımın ekonomik gelişmeye yaptığı katkılardan ilki, bu sektörün kendi hâsılasının büyümesidir (Dura, 1987:9). Tarım sektörü geleneksel yönetmelerle faaliyet gösterdiği için gelir artış hızı diğer sektörlerle göre daha azdır. Tarımsal sektörde üretim faktörleri artsa bile azalan verimler kanunu geçerli olduğundan diğer sektörlerdeki gelişmeye oranla, gelişim hızı daha az olur. Genel olarak bir sektörün ekonomideki gelişmişliği değerlendirilirken o sektörün toplam hasıla içindeki payına bakmak gerekir (Şahin, 1997:216).

TABLO 1. TARIMIN GSYİH' DA PAYI

SEKTÖRLER	2008	2009	2010
BÜYÜME HIZLARI(%)			
TARIM	4.3	3.5	0.0
SANAYİ	0.3	-6.7	10.0
HİZMETLER	0.3	-5.0	6.6
GSYH	0.7	-4,7	6.8
GSYH'NİN SEKTÖREL DAĞILIMI			
TARIM	7.6	8.2	7.8
SANAYİ	19.8	19	19.6
HİZMETLER	72.6	72.8	72.6
GSYH	100	100	100
GSYH(CARİ FİYATLAR, MİLYON TL)	950.534	952.635	1098.807
GSYH(CARİ FİYATLARLA, MİLYON DOLAR)	742.094	616.753	730.104
NÜFUS(YIL ORTASI, BİN KİŞİ)	71.079	71.897	72.698

Kaynak: <http://www.tarim.gen.tr/istatistikler.asp?istatistik=9> ErişimTarihi:08/04/2011

Gelişen bir ekonominin en önemli bileşenlerinden biri tarım sektörüdür. Bir ülkenin GSMH' sı içinde Tarım sektörünün payına bakarak ülkenin gelişmişlik düzeyi hakkında fikir yürütmek mümkündür (Altınalev, 2004:51). Tablo' dan da anlaşıldığı gibi yıllar içinde tarımın GSYİH' da payı azalmış; son yıllarda ise belli bir seviyede seyretmektedir. Tarımın payı azalırken; sanayi ve hizmetlerin payının artması ülkenin gittikçe sanayileşmesinin ve gelişmenin göstergesidir. Ülkemiz tarım, sanayi ve hizmetler sektörünün GSYİH paylarını bazı gelişmiş ülkelerle kıyaslamak bu cümleyi destekler nitelikte olacaktır.

TABLO 2. BAZI ÜLKELERDE GSYİH' NİN SEKTÖREL DAĞILIMI (2005)

ÜLKELER	TARIM	SANAYİ	HİZMETLER
AVUSTURYA	1	30	69
BELÇİKA	1	24	75
DANİMARKA	2	25	73
FRANSA	2	21	77
ALMANYA	1	30	69
YUNANİSTAN	5	21	74
İRLANADA	3	37	60
PORTEKİZ	3	25	73
TÜRKİYE	12	24	63
ABD	1	14	77

Kaynak: <http://ekutup.dpt.gov.tr/ueg/2007/2007.asp> Erişim Tarihi: 16/09/2011

Gelişmiş ülkelerde tarımın payı %4' ün altında iken hizmetler sektörünün payı ise % 65' in üzerinde görülmektedir. Ülkemiz ise yıldan yıla bu rasyodaki oranları gelişmiş ülkeler ile paralel olarak olumlu yönde değiştirmektedir. Biraz geç de olsa tarımın göreceli olarak giderek azaldığını görmekteyiz. Ülkemizde 1970 yılında GSYH içinde tarımın payı % 31.9 iken bu değer 1980 yılında % 25.1'e, 1990 yılında % 17'ye, 2000 yılında % 13.4'e düşmüş 2005 yılı itibarıyla % 10,3 olarak gerçekleşmiştir. Ekonomik kalkınmada tarımın rolü ülkenin gelişmişlik düzeyine göre farklılık göstermektedir. Azgelişmiş ülkelerde tarım hâkim sektör konumundadır. Ekonomik kalkınmayı başlatmak için gerekli altyapının hazırlanarak, ülkedeki bölgesel piyasaların ulusal piyasalara açılması gereklidir. Bu temel altyapıların öncelikle yapılabilmesi için gerekli finansmanın sağlanacağı sektör, nüfusun önemli bir bölümünü oluşturan tarım sektörüdür (Karluk,2002a:189).

1.2.1.2.Ülke Nüfusunun Beslenmesine Katkısı

Tarımın ekonomik gelişmeye yaptığı katkılardan biri de yeterli miktarda besin üretimi sağlamaktır. Gelecek nesillerin sağlıklı olması, Ülke nüfusunun sağlıklı ve dengeli beslenmesine bağlıdır. Tarım sektörü ürettiği gıda maddeleri ile hem kendi ihtiyacını; hem de tarım dışı sektörün gıda ihtiyacını karşılamaktadır. Tarımın sanayiye olan katkısından bahsedebilmek için tarımsal üretim fazlasının olması gerekmektedir. Günümüz şartlarında tarımsal ürünlerin üretimi teknoloji ve diğer gelişimlerin katkılarıyla daha verimli olmakta dolayısıyla tarımı; sanayinin lokomotifi haline getirmektedir.

Ülkemiz, her türlü gıda maddesini bol miktarda yetiştirme imkanına sahip ve kendi yiyecek ihtiyacını karşılayabilen şanslı ülkelerden biridir. Buna rağmen, nüfusumuzun %17.1' i kalori, %10' u protein eksikliği ile karşı karşıyadır. Dengesiz ve yetersiz beslenmenin başlıca sebepleri ise gelir yetersizliği ve dağılımdaki dengesizlik, yiyecek maddelerin ulaşım ve dağıtımındaki aksaklık, beslenme ve yiyeceğe ayrılan gelirin en iyi şekilde değerlendirilmemesi ve eğitim noksanlığıdır (Tuncer,1990:4-5).

1.2.1.3.Girdi Arzı Katkısı

Tarım sektörü, ürettiği tarımsal ürünlerle sanayi sektörünün hammadde tedarikçisi görevini üstlenmiştir. Sanayi sektörü kendisine hammadde sağlan tarım sektörü ile bağımlı durumdadır. Ülkemizde tarım sektörünün toplam üretim girdileri içindeki payı son derece yüksektir. Özellikle gıda, dokuma ve giyim sektörleri için tarım hayati önem arz etmektedir.

1.2.2.Pazar Katkısı

Ekonomi içinde tarım sektörünün gelişmesi, sektörler arasındaki alım-satım ilişkileri sayesinde bütünleşerek sanayi ve tarım dışı sektörlerin

gelişmesinde tetikleyici etki yapar. Sektörler arası mal ve hizmet mübadelesi, yurt içi ve yurtdışı iş bölümünü yoğunlaştırır: böylelikle ekonomik gelişmeye katkı sağlar. Ekonomi geliştikçe, tarım sektörü diğer sektörlerdeki yapısal ilişkilerini artırır, fakat nispi önemini kaybeder, egemen sektör olmaktan çıkar ve diğer sektörlerle bağımlı hale gelir (Dura,1997:25).

1.2.2.1.İhracat Yoluyla Döviz Temini

Türkiye’ de tarım ürünleri ve tarıma dayalı sanayi ürünleri ihracatı, üretim artışını tetikleyen ve büyümeye geçişi sağlayan bir etkiye sahiptir. İhracat yolu ile sağlanan döviz girdileri, yatırım malı ve sanayi için ara malları ithalinde kullanılacağından sanayileşmeye olumlu katkı yapar (Özkan,2001:24). Tarım ürünlerinin ihracatının sağlanması için, ithal edecek olan ülkenin denetiminden geçmesi ve optimal koşulları sağlaması gerekmektedir. Üretici teknolojik gelişmelere ayak uydurmak ve verimi artırmaya yönelik önlemler alması gerekir. Bu da dolaylı yoldan tarım ürünlerinin ihracatının olumlu etkilerinden sayılabilir. Tablo 1’de tarım sektörünün ciddi bir döviz girdisi sağladığı görülmektedir.

Tarım sektörünün hayati önem taşımasının yanında ülke ekonomimiz için de önemini tablodaki rakamlardan da anlamak mümkündür. Bu da tarım işletmelerinin önemi vurgulamaktadır.

TABLO 3. TARIMSAL İHRACAT VE İTHALAT DEĞERLERİ 2003-2005

Yıl	Tarımsal ihracat (Euro)	Tarımsal ithalat (Avro)	İthalat / İhracat
2003	4.277.048	2.593.966	66
2004	4.820.875	2.618.735	54
2005	6.320.254	2.780.879	43

Kaynak: http://www.ipard.com.tr/IPARD_turkce.doc Erişim Tarihi: 18/08/2011

1.2.2.2.Girdi Talebi

Tarımsal üreticiler elde ettikleri gelir ile kimyasal gübre, ilaç ve tohumluk gibi girdi talebinde bulunurlar. Bu durum sanayi sektörünü uyarıcı etkiye sahip olup; geriye doğru bağlantılı etki sağlar. Üretim girdileri sanayi kesiminden satın aldıkça, sanayi kesimi ile tarım kesimi gittikçe iç içe girer. İşlenmemiş tarım ürününü sanayi kesimine pazarlayan üretici, işlenmiş tarım ürünü olarak geri alır. Böylece tarım kesimi girdi arz ve talebiyle ekonomik gelişmeye katkıda bulunur.

1.2.3. Üretim Faktörü Katkısı

Tarım sektörü diğer sektörlerle işgücü ve sermaye transferiyle de katkıda bulunur. Tarımsal tasarruflar, iç ticaret hadleri ve tarım kesiminden alınan vergiler diğer sektörlerin gelişimine katkı sağlar (Özkan,2001:25).

1.2.3.1. İşgücü Transferi

Tarım sektörü diğer sektörlerle işgücü transferi sağlamasının yanında, nüfusun çoğunluğunu da istihdam etmesi bakımından önemli bir sosyal denge görevini de yerine getirmektedir. Endüstriyel sektör ihtiyaç duyduğu ucuz işgücü kırsal kesimden sağlanmakta ve böylece maliyetlerin düşmesine neden olmaktadır (<http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/Naci2.doc>).

1.2.3.2. Sermaye Transferi

Tarımda meydana gelen verim artışı, doğrudan ya da dolaylı olarak diğer sektörlerle sermaye transferi sağlar. Tarım sektöründen tarım dışı sektöre sermaye transferi; tarımsal tasarruf, iç ticaret hadleri ve vergileme ile gerçekleşir.

1.3.Tarım Sektörünün Özellikleri

Serbest piyasa koşullarının sanayi ürünlerindeki etkisi ile tarım ürünlerindeki etkisi çok farklıdır. Tarım diğer sektörlere daha hassas bir yapıdadır. Diğer sektörden ayrılan özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz:

- Tarım ürünlerine olan talebin gelir esnekliği düşüktür. Tüketim harcamaları içinde gıdaya ayrılan pay genel gelir artışı ya da azalışı ile doğru orantılı olarak artmaz ya da azalmaz. Bu durum hava koşullarının iyi gittiği yıllarda üretimin bol olmasına rağmen satış gelirlerinin azalması ile açıklanabilir.
- Tarımsal üretimde doğa koşullarının egemen olması nedeniyle, arz esnek değildir. Tarımsal üretimde temel üretim faktörü olan toprağın başka bir ifadeyle doğal kaynakların sınırlı olması, üretim miktarını zorunlu olarak sınırlandırmaktadır. Bu nedenle, üretim kullanılan diğer üretim faktörleri olan emek ve sermaye arttırılsa bile, üretim miktarı sınırlı bir ölçüde yükselmektedir.
- Üretimi yıllık yapılan tarımsal ürünlerin fiyatlarında görülen devresel dalgalanmalar, üreticiler tarafından yapılan planlamalarda bir önceki yıl fiyatlarını dikkate alarak yapmaları sonucu ortaya çıkmaktadır. Üretime başlanmadan fiyatların oluşması mümkün olmadığı için üretici üretim kararını bir önceki yılın verilerine göre vermek durumundadır.
- Tarım ürünlerinin sanayi ürünleri ile değişim haddi, tarım ürünleri aleyhine gelişmektedir. Tarım ürünlerinin fiyatları düşme eğilimi gösterirken, üreticilerin almaları gereken hammadde ve diğer endüstriyel makine ve teçhizatların fiyatlar artar. Bu durumda üreticinin yaşam standardının, onun şehirlerdeki benzerlerinin düzeyinde kalması, çoğunlukla üretimdeki artışla ve verimlilikle sağlanmalıdır (<http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/Naci2.doc>).

1.4. Tarımsal İşletmeler

İnsan ihtiyaçlarını karşılamak için kurulan işleyen veya işletilen iktisadi birimlere işletme denir. Söz konusu iktisadi birimin sürekli veya süreksiz

oluşu, kendisine ve başkasına mal ve hizmet üretmesi, sahibinin tek veya çok, özel veya kamu olması, liberal, sosyalist veya karma ekonomik düzende işlemesi, işletme sayılmasına bir engel teşkil etmez (Ertürk,1999:46). Uğraş çeşitleri bakımından işletmeler ticaret işletmeleri, hizmet işletmeleri, sanayi işletmeleri, tarım işletmeleri ve finans işletmeleri şeklinde beş gruba ayrılmaktadır.

Tarımsal işletme, yasal durumu ne olursa olsun, sahip olduğu, ortakçılık, yarıcılık ya da kiralama şeklinde işlediği arazinin büyüklüğüne bakılmaksızın kendi adına bitkisel üretim yapan ya da küçükbaş veya büyükbaş hayvan besleyen veya hem bitkisel üretim hem hayvancılık yapan tek yönetim altındaki ekonomik birimdir (www.tuik.gov.tr). Tek yönetim, bir birey ya da hane halkı; ortaklaşa olarak iki ya da daha çok birey ya da hane halkları; bir kooperatif, şirket ya da devlet kurumu gibi tüzel kişi olabilir.

Türkiye’ de toplam işletme sayısı TÜİK’ in verilerine göre 3 076 649 olup; bunlardan 262 161’ i tarımsal hizmetle uğraşan işletmelerdir. Tarım işletmelerinin diğer işletmelerle birçok ortak yönleri olmakla birlikte çok farklı yanları da mevcuttur. Bunların bazılarını şu şekilde sıralamak mümkündür (Gökçe ve Kaya, 1997:342):

- Tarımsal işletmeler genellikle örgütsüz, dağınık ve küçük işletmelerde yürütülmektedir. Çünkü tarım işletmelerinde insan gücü ve makineler arasındaki iş bölümü sanayi işletmelerindeki kadar yayılmış ve gelişmiş değildir.
- İşletme ve aile ilişkileri genellikle iç içe girmiştir ve birbirine sıkı sıkıya bağlıdır.
- İşletmecilerin eğitim düzeyi genel olarak düşüktür.
- Tarım işletmelerinin kar oranları diğer işletmelere nazaran daha düşüktür.

- Özellikle ülkemizde en çok çevre sorunu tarım işletmelerince yaratılmaktadır. Toprak erozyonu, yeraltı suları, akarsular ve denizlerin kirlenmesi, genetik erozyon, peyzajın bozulması, insan sağlığının tehdidi, hayvansal atıkların doğurduğu koku ve diğer kirlilikler tarımsal kaynaklı çevre sorunlarının bazılarıdır.
- Tarım işletmelerinde üretim artışı sağlamak diğer sanayi ve hizmet işletmelerine göre oldukça sınırlıdır. Tarımsal işletmelerde azalan verim kanunu geçerlidir.
- Tarım işletmelerinin diğer sanayi ve ticaret işletmeleri gibi kredi sağlama olanakları da sınırlıdır. Çünkü tarım işletmelerinin kredi talepleri uzun vadeli olup: kredi maliyetleri de yüksek olmaktadır.
- Türkiye’ de tarım işletmelerinin çoğunda muhasebe kaydı tutma zorunluluğu olmadığından yeterli ve güvenilir istatistikî bilgi de sağlanamamaktadır.

1.5. Tarımsal İşletmelerin Sınıflandırılması

Tarım işletmelerinde işlenen arazinin büyüklüğü ölçü olarak kullanılmaktadır. Bu ayırım dışında tarımsal işletmelerin büyüklüğünü belirleyen diğer kriterler de vardır. Bunlar sermaye miktarı, hayvan miktarı, işçi sayısı, elde edilen gelirler, üretim miktarı ve toplam maliyetlerdir (Aksöz,1972:183).

1.5.1. Küçük Tarım İşletmesi

Küçük işletmeler, genel olarak, üretim yaptığı alanda pek fazla etkili olmayan, bağımsız bir şahıs tarafından kolayca kurulup; işletilebilen ve görece olarak küçük iktisadi birimler olarak tanımlanabilir (Dinçer, 1992:346). Küçük tarım işletmeleri ise genellikle aile bireylerinin emeği ile faaliyet gösteren işletmeler olup, söz konusu işletmelerin üretim miktarları ancak ailelerin kendi ihtiyaçlarını karşılayacak düzeydedir.

Gelir vergisi kanununda yapılan gruplamaya göre üretilen her ürünün ekim alanı veya yetiştirilen hayvan sayısı beyanname vermeyi veya vermemeyi gerektiren unsurlar olarak dikkate alınmıştır. Ancak işletme ekonomisindeki genel kabule göre, 500 dönüme kadar arazisi olan çiftçiler küçük işletme olarak kabul edilmektedir (Karslıoğlu,1968:6).

1.5.2.Orta Büyüklükteki Tarım İşletmesi

Aile bireyleri yanında kısmen yabancı işçilerinde çalıştırıldığı fakat genelde işletme sahibinin emeğinin üretim sürecine katıldığı işletmelerdir. Bu tür işletmeler 500 dönümden fazla, 5000 dönümden az araziye sahip olan tarım işletmeleridir (Karslıoğlu,1968:6-7). Bunun yanında tarım işletmelerinin büyüklük olarak sınıflandırılmasında yüzölçümünün esas alındığı başka bir çalışmada 5 ile 20 hektar araziye sahip olan işletmeler orta büyüklükte işletmeler olarak kabul edilmiştir (Aktuoğlu,1972:44). Aslında işletmeleri sınıflarken sadece yüzölçümünü esas almak çok da doğru bir yaklaşım sayılamaz. Üretilen ürün çeşidi, serada ya da arazide yetiştirilmesi elde edilen geliri önemli ölçüde belirler. Elde edilen gelir de büyüklüğü belirlemede önemli bir ölçüt olduğu için, sınıflama yapılırken tüm faktörlerin göz önüne alınması gerekmektedir.

1.5.3. Büyük Tarım İşletmesi

Genelde üretim faaliyetlerinde ücretli işçi kullanan işletmelerdir. Kimi kaynağa göre 5000 da ile 10000 da arasında arazisi olan işletmeler, büyük işletme grubuna dahil edilirken; diğer bir kaynakta 100 ile 500 hektar arasındaki arazi olan işletmeler çok büyük işletmeler ve 500 hektardan büyük işletmeler de dev işletmeler olarak kabul edilmiştir.

2. TARIMIN ÜLKEMİZDE DURUMU

Son nüfus sayımı sonuçlarına göre, ülke nüfusunun yaklaşık % 40'ı kırsal alanda yaşamaktadır (Günaydın, 2006:2). Kırsal nüfusun ise yaklaşık %80'i tarım ile uğraşmaktadır. Yapılan araştırma sonuçlarına göre, kırsal işgücünün sadece %22,9'u, yani yaklaşık dörtte biri imalat sanayi, ticaret, ulaştırma, inşaat, toplum hizmetleri gibi tarım dışı gelir getiren iktisadi faaliyet kollarında çalışmaktadır (Teoman, 2001:45).

2000 yılında tarım sektörünün GSMH' da %14,4 olan payı, AB tarımının üretimdeki yaklaşık %1,5 civarındaki payı ile karşılaştırıldığında, sektörün Türk ekonomisindeki ağırlığının devam ettiği görülmektedir. Ülkemizde tarımın GSMH' daki payında, alt sektörlerden bitkisel ürünlerin payı %57, hayvansal ürünlerin payı %34, su ürünlerinin payı %2,9, orman ürünlerinin payı %5,8'dir.

Ülkemizde 1970 yılında GSYİH içinde tarımın payı % 31.9 iken bu değer 1980 yılında % 25.1'e, 1990 yılında % 17'ye, 2000 yılında % 13.4'e düşmüş 2005 yılı itibarıyla % 10,3 olarak gerçekleşmiştir. Tarımın milli gelir içindeki payı azalırken, nüfusun önemli bir kısmı geçimini tarımdan sağlamaya devam etmektedir (DPT, 2006:11). Bu da sektörün geleceği açısından ciddi bir sorun oluşturmaktadır. Türkiye' nin ekonomik göstergeleri içinde tarımın yeri aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

TABLO 4. TÜRKİYE’NİN EKONOMİK GÖSTERGELERİ İÇİNDE TARIMIN YERİ

GAYRİ SAFİ MİLLİ HASILA (GSMH)	2000	2001	2002	2003	2004	2005
CARİ FİYATLARLA(MİLYON TL)	125.596	176.484	275.032	356.681	428.932	486.401
CARİ FİYATLARLA(MİLYON DOLAR)	200.002	145.693	180.892	239.235	299.475	360.876
1987 FİYATLARIYLA(MİLYON TL)	119.144	107.783	116.338	123.165	135.308	145.651
FERT BAŞINA GSMH (TL)	1862	2572	3950	5079	6028	6749
FERT BAŞINA GSMH(DOLAR)	2965	2123	2598	3383	4172	5008
DEFLATÖR	50.9	57.8	44.4	22.5	9.5	5.3
FERT BAŞINA GSYİH(CARİ FİYATLARLA VE SATIN ALMA)						
GÜCÜ VE PARİTESİBE GÖRE(DOLAR)	6810	6131	6519	6762	7561	8141
GSMH-SEKTÖREL BÜYÜME HIZLARI(%)						
TARIM	3.8	- 6.0	7.4	-2.4	2.0	5.7
SANAYİ	5.6	- 7.4	7.9	7.3	9.3	6.8
HİZMETLER	6.5	- 6.1	6.0	5.1	8.1	7.6
GSMH	6.3	- 9.5	7.9	5.9	9.9	7.6
GSYİH-SEKTÖREL DAĞILIM(%)						
TARIM	15.4	12.8	13	13.4	12.9	11.9
SANAYİ	20.0	21.1	19.7	18.5	18.9	19.2
HİZMETLER	64.6	66.1	67.3	68.2	68.2	69.0
ÜRETİM						
TARIM KATMA DEĞERİ(1987 FİYATLARIYLA-MİLYON TL)	15.962	14.994	15.978	15.549	15.863	16.756
SANAYİ KATMA DEĞERİ(197 FİYATLARIYLA-MİLYON TL)	33.738	31.194	34.142	36.793	40.234	42.840
İMALAT SANAYİ ÜRETİM İNDEKSİ(1997=100)(2006 MART)	102.1	92.4	102.5	112.0	123.6	129.6
İMALAT SANAYİ KAPASİTE KULLANIM ORANI(AĞIRLIKLİ ORTALAMA)(2006 NİSAN)	75.9	70.9	75.4	78.4	81.7	80.4
ELEKTRİK ÜRETİMİ(HİDROLİK GWh)(2006 OCAK-MART)	30.879	24.010	33.684	35.330	46.084	39.658
ELEKTRİK ÜRETİMİ(TERMİK GWh)(2006 OCAK-MART)	93.934	98.563	95.563	105.101	104.464	122.174
JEOTERMAL+RÜZGAR(2006 OCAK-MART)	109	152	153	150	151	151

Kaynak: http://www.ipard.com.tr/IPARD_turkce.doc Erişim Tarihi: 19/08/2011

Türkiye; Avrupa Birliği Ülkeleri ve Amerika Birleşik Devletleri başta olmak üzere birçok ülkeye fındık, kuru incir, çekirdeksiz kuru üzüm, Antep fıstığı, kuru kayısı, tütün, zeytinyağı, pamuk, baklagil, yaş meyve-sebze ihracatı yapmaktadır. Türkiye bu ürünlerin ihracatında dünyanın önde gelen ülkeleri arasında yer almaktadır (Şahin,Miran,2010:35).

Tarımsal ürün piyasalarının, tarımsal işletmelerin ve nihayet tarımsal ürünlerin gösterdikleri özelliklerin sonucu olarak, tarımsal ürün fiyatlarının istikrarsız ve aynı zamanda tarım dışı ürün fiyatlarına göre daha düşük düzeyde olduğu görülmektedir (Dinler, 1988:312). Ülkemizde fiyat istikrarının sağlanması için devlet çeşitli müdahalelerde bulunmaktadır. Türkiye’de tarımsal destekleme politikaları ile; ülke gereksinimlerine uygun optimum üretim yapısının sağlanması, üreticinin korunarak uygun gelir olanağına kavuşturulması ve böylece tarımın ülke ekonomisine olan katkısının arttırılması amaçlanmaktadır (Bayraç, Yenilmez, 2006:8).

2001 yılı verilerine göre, Türkiye topraklarının % 34,4’ünü tarım arazisi oluşturmakta ve bunun % 69’ını ekilen tarla arazisi ve % 18,9’unu da nadas alanı olmak üzere % 87,9’unu işlenen tarım arazileri, % 3’ünü sebze bahçeleri, % 2’ini bağ, % 4,9’unu meyve ve % 2,2’sini de zeytin ağaçlarının kapladığı alan oluşturmaktadır
(<http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/Naci2.doc>).

Türkiye’de, tamamen sulanabilen ve 4,9 milyon hektara eşit arazide (tarım arazisinin %18’i) yoğun (intensif) tarım yapılmaktadır. Yarı-intensif tarım uygulamaları ise yetersiz sulanan 762.273 ha araziye denk gelmektedir (% 2,9). Ekstansif tarım faaliyetleri ise yağmur suyu ile sulanan ürünleri (kuru tarım) kapsamakta ve yaklaşık olarak 20.9 milyon ha alana eşittir (%78,5) (ıpard tkdk).

TABLO 5. TÜRKİYE' DE ARAZİ KULLANIMI

Arazi kullanım tipi	Alan (ha)	(%)
Tarım arazisi	26.590.000	34,13
Kullanılmayan ve gelişmemiş potansiyel verimli arazi	1.944 .340	2,50
Mera	21.505.168	27,61
- Otlak	646.691	0,83
- Çayır ve kalıcı mera	20.858.477	26,78
Orman / çalılık	23.227.975	29,82
- Orman	15.184.879	19,49
- Çalılık	8.043.096	10,33
Su yüzeyi	1.158.109	1,48
Diğer	3.474.108	4,46
Toplam	77.899.700	100,00

Kaynak : TÜİK

Türkiye'nin mevcut 81 ili içerisinde, 16 ilin 4 milyon dekardan fazla tarım arazisi bulunmaktadır; Konya 14,1 da, Şanlıurfa 8,7 da, Ankara 7,6 da ve Sivas 6,1 da tarım arazisi ile en büyük tarım arazisine sahip illerdir. Diğer taraftan 26 ilde ise, toplam arazinin %40'ından fazlası tarım arazisi olarak kullanılmaktadır. Bu kapsamda en büyük yüzdeye Tekirdağ (%65) sahiptir, daha sonra % 50'den fazla tarım arazisi ile Nevşehir, Kilis, Edirne, Şanlıurfa, Mardin, Kars ve Aydın gelmektedir. Arazilerinin küçük bir kısmı tarım arazisi olan iller ise Tunceli, Karabük ve Eskişehir (%19), Bolu (%18), Antalya ve Van'dır (%15). Bu illerden Tunceli, Eskişehir ve Van'da ise en geniş kalıcı otlaklar mevcuttur.

Türkiye'de mülk arazi tasarruf şekli yaygındır. Kiralama oranı son derece düşüktür. 1991 tarım sayımına göre, yalnız kendi arazisini işleten işletmeler % 92.57, dışarıdan arazi tutup dışarıya arazi vermeyen işletmeler % 5.78, yalnız kiracılıkla arazi işleten işletmeler % 1.18, yalnız ortakçılık ile arazi işleten işletmeler % 0.31, diğer şekilde arazi işleten işletmeler % 0.11, iki yada daha fazla tasarruf şekli ile arazi işleten işletmeler ise % 0,05 dolayındadır.

Türkiye’de tarım işletmelerinde çok parçalılığın hakim olduğu dikkati çekmektedir. Ülkemizde 100 da’ dan az toprağa sahip yoksul ve küçük köylülere ait işletme sayısı, ülkedeki toplam işletme sayısının % 85’i, bunların sahip olduğu arazi toplam arazinin % 42’sidir (DPT 9. Kalkınma Planı,2007:11). Ülke nüfusunun hızlı artışı, spekülatif arazi alanları, geçerli miras hükümlerinin parçalanmayı özendirmesi, “Çiftçiyi Topraklandırma Yasası”na göre, devlete ait arazilerin küçük parçalar halinde dağıtılması küçük işletmelerin doğmasında ve arazilerin parçalanmasında önemli etkenlerdir.

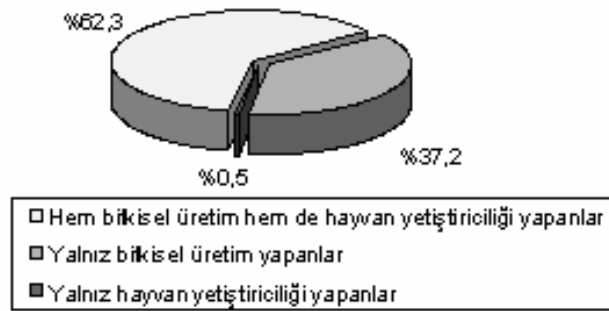
Türkiye’de güçlü kooperatifçilik olmadığı gibi mevcut olanlar da etkili olarak çalıştırılmadığı için ciddi bir pazarlama sorunu yaşanmaktadır (Yıldırım, 2004:6).

Türkiye’de devletin tarım sektörüne yönelik destekleme politikaları uzun yıllar taban fiyat belirlenerek destekleme alımlarında bulunulması şeklinde yoğunlaşmış daha sonra girdi destekleri, düşük faizli kredi, teşvik primi ödemeleri, hayvancılığı geliştirme teşvikleri ile ürün bazında uygulanan belirli ürünlerde ekim alanlarını sınırlandırarak alternatif ürünlere geçişin teşvik edilmesine yönelik tazminat ödemeleri ve destekleme primleri gibi uygulamalarla tarım sektörünün desteklenmesi yoluna gidilmiştir (Kesbiç, Baldemir vd., 2005:6).

Türkiye’de tarım sektöründe çeşitli nedenlerle var olan potansiyelin yeteri ölçüde kullanılmadığı bilinmektedir. Bu durum, tarımın ulusal ekonomideki katkısını azaltmaktadır. Tarımda işletme koşullarının dikkate aldığı üretim planlarının yapılması, kıt olan üretim faktörlerinin yeteri ölçüde değerlendirilmesini ve verimliliğini artırılacaktır (Güneş,2004). Üretim planlarının doğru uygulanabilmesi ve bu hedeflerdeki dalgalanmanın azalması ise etkin bir risk yönetim sistemi ile mümkün olacaktır.

2.1. Ülkemizde Tarımsal İşletmelerin Durumu

TÜİK' in yapmış olduğu araştırma sonucuna göre, tarımsal işletmelerin %62,3'ünde hem bitkisel üretim hem de hayvan yetiştiriciliği, %37,2'sinde yalnız bitkisel üretim, %0,5'inde ise yalnız hayvan yetiştiriciliği yapılmaktadır.

ŞEKİL 1. İŞLETME TİPİNE GÖRE İŞLETME DAĞILIMI

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=3977> Erişim Tarihi: 19/08/2011

Yine yapılan araştırma sonucuna göre; esas işi tarımsal faaliyet olan hane halkı fertlerinin %41,5'i 14 yaş ve üzerindeki kadın, %56'sı 14 yaş ve üzerindeki erkek, %2,5'i 9-13 yaş arası fertler olduğu belirlenmiştir. Esas işi tarım dışı faaliyet olup, ikinci işi tarımsal faaliyet olan hane halkı fertlerinin %63,8'ini 14 yaş ve üzerindeki erkekler, %26,5'ini 14 yaş ve üzerindeki kadınlar oluşturmaktadır.

Tarım işletmelerinin sayısı ve işletmelerce işletilen arazi boyutu ve arazi kiralari Tablo 2'de görülmektedir. 2001 Tarım Sayımı sonuçlarına göre Türkiye'de toplam 3.021.207 tarımsal işletme bulunmaktadır. İşletmelerin %81'i kendi arazilerini işletmekte olup, diğer arazi mülkiyeti verileri aşağıdaki tabloda görülmektedir.

TABLO 6 ARAZİ MÜLKİYETİ

İŞLETME BÜYÜKLÜĞÜ (DEKAR)	TOPLAM İŞLETME SAYISI	KENDİ ARAZİ OLAN İŞLETMELER								KENDİ ARAZİSİ OLMAYAN İŞLETMELER							
		YALNIZ KENDİ ARAZİSİNİ İŞLETENLER	%	YALNIZ ZİL YETLİĞE DAYALI ARAZİ İŞLETENLER	%	HEM KENDİ ARAZİSİNİ HEM DE ZİL YETLİĞE DAYALI ARAZİ İŞLETENLER	%	HEM KENDİ ARAZİSİNİ HEM DE BAŞKASININ ARAZİSİNİ İŞLETENLER	%	YALNIZ KİRA İLE ARAZİ İŞLETENLER	%	YALNIZ ORTAKÇILIK İLE ARAZİ İŞLETENLER	%	DİĞER ŞEKİLDE ARAZİ İŞLETENLER	%	İKİ YA DA DAHA FAZLA TASARRUF ŞEKLİ İLE ARAZİ İŞLETENLER	%
TOPLAM	3021207	2457378	81	94784	3	44062	1.5	317282	11	54965	1.8	37837	1.3	9608	0.3	5291	0.2
-5	177891	160733	90	8808	5	1169	0.7	2008	1	2939	1.7	1378	0.8	856	0.5	0	0
5-9	290326	256538	88	11043	4	2089	0.7	11270	4	4577	1.6	3779	1.3	995	0.3	35	0
10-19	539515	463136	86	19512	4	7065	1.3	28788	5	11895	2.6	7172	1.3	1152	0.2	795	0.1
20-49	950549	784370	83	30670	3	15299	1.6	84667	9	17282	1.8	12544	1.3	4085	0.4	1632	0.2
50-99	559996	436412	78	15512	3	8932	1.6	81929	15	8609	1.5	504	1.0	1760	0.3	1088	0.2
100-199	327332	238730	73	7448	2	6239	1.9	62414	19	6774	2.1	4289	1.3	493	0.2	945	0.3
200-499	153691	103694	67	1413	1	3023	2.0	39546	2	2590	1.7	2542	1.7	259	0.2	624	0.4
500-999	17430	10608	61	374	2	190	1.1	5547	32	292	1.7	205	1.2	2	0	212	1.2
1000-2499	4199	2954	70	4	0	56	1.3	1060	25	6	0.1	106	2.5	3	0.1	10	0.2
2500-4999	222	157	71	0	0	0	0	46	21	0	0	18	8.1	1	0.5	0	0
5000+	56	46	82	0	0	0	0	7	13	1	1.8	0	0	2	3.6	0	0

Kaynak: http://www.ipard.com.tr/IPARD_turkce.doc Erişim Tarihi: 19/08/2011

Tarımsal işletmelerin tasarrufunda bulunan arazinin; %69,7' si ekilen tarla, %13,3'ü nadas, %9,4'ü meyve ve diğer uzun ömürlü bitkiler ile içecek ve baharat bitkileri (fidanlık ve örtü altı dahil), %1,7'si sebze ve çiçek bahçeleri (fidelik ve örtü altı dahil), %2,5'i daimi çayır, %0,4'ü otlak (mera), %1,3'ü tarıma elverişli olduğu halde kullanılmayan arazi, %1,7'si diğer arazilerdir. Buna göre, tarımsal işletmeler tasarrufunda bulundurdıkları arazinin, %97'sini tarımsal amaçlı kullanmaktadır.

Tablo 7. İŞLETME BÜYÜKLÜĞÜNE GÖRE ARAZİ DAĞILIMI

İŞLETME BÜYÜKLÜĞÜ (DEKAR)	TOPLAM	EKİLEN TARLA ARAZİSİ	NADAS	SEBZE VE ÇİÇEK BAHÇELERİ (FİDELİK VE ÖRTÜALTI DAHİL)	MEYVE VE DİĞER UZUN ÖMÜRLÜ BİTKİLER VE İÇECEK CE BAHARAT BİTKİLERİNİN KAPLADIĞI ARAZİ(FİDANLIK VE ÖRTÜALTI DAHİL)	DAİMİ ÇAYIR ARAZİSİ	OTLAK MERA ARAZİSİ	DİĞER ARAZİ
TÜRKİYE TOPLAM	100	69.7	13.3	1.7	9.4	2.5	0.4	3.0
-5	100	33.1	2.9	11.2	48.1	0.9	0.2	3.6
5-9	100	36.1	3.3	5.1	49.7	2.2	0.3	3.4
10-19	100	46.9	4.7	3.5	39.1	1.7	0.5	3.7
20-49	100	58.9	7.6	2.6	24.4	2.2	0.3	4.0
50-99	100	66.6	11.7	1.8	13.7	2.4	0.4	3.4
100-199	100	74.0	13.1	1.5	5.6	2.9	0.2	2.6
200-499	100	75.0	16.5	1.3	3.0	2.1	0.4	1.7
500-999	100	76.0	16.7	1.4	1.6	1.6	0.5	2.3
1000-2499	100	76.5	16.9	1.3	2.1	1.1	0.2	2.0
2500-4999	100	71.0	14.1	0.5	7.0	0.4	0.1	6.9
5000+	100	43.8	13.2	1.9	2.9	18.4	4.7	15.0

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=3977> Erişim Tarihi: 19/08/2011

Tabloda belirtilen diğer arazi ise; tarıma elverişli olduğu halde kullanılmayan, kavaklık, söğütlük, koruluk ve orman arazisi ile tarıma elverişsiz araziye kapsar. Tablo'da görüldüğü üzere işletme başına düşen ortalama alan sadece 6 hektar; 5 hektardan daha küçük alana sahip

işletmelerin oranının ise %65'dir. Türkiye'de tarım işletmelerinin büyük çoğunluğunun küçük işletme özelliğinde olmasının yanında, bir diğer özelliği de çok parçalı olusudur. Küçük çiftliklerde modern donanım ve binalara yapılan büyük yatırımlardan ekonomik getiri elde etme olanakları sınırlıdır. Küçük iftlikler aynı zamanda işgücüne yeterli istihdamı sağlamamaktadır. Bu kısıtlamalara ek olarak, çoğunluğa tekabül eden bu küçük işletmeler; hane halkının büyük bir bölümünün düşük gelirli ya da yoksulluk sınırında olması gibi sosyal sorunlar doğurmaktadır.

Küçük işletmecilik, Türkiye tarımında işgücü, sermaye, teknoloji ve girdi kullanma yeteneğini de olumsuz yönde etkilemekte, verimliliği düşürmekte, modern tarımın uygulanmasına engel teşkil etmektedir. Bilim ve teknolojiadaki gelişmeleri üretime uygulamada yetersiz kalan işletmeler, üretim, verimlilik ve rekabet gücü bakımından da darboğazlarla karşılaşmaktadır. Ayrıca tarım sektöründe yabancı sermayenin düşük seviyelerde kalması hem teknoloji, hem de bilgi transferini olumsuz yönde etkilemektedir. Tarım işletmelerinin bu yapısı, tarımsal verimlilik yanında, tarımsal geliri, tarımsal örgütlenmeyi, yayım/eğitim faaliyetlerini ve tarım ürünlerinin pazarlanması da dahil olmak üzere tüm tarımsal faaliyetleri olumsuz yönde etkilemektedir.

Ayrıca bu işletmelerde önemli sermaye sorunu vardır. Ekonomik retim yapmaya uygun olmayan ölçekte gerçekleştirilen üretim sonucuna bağlı olarak, piyasa ilişkileri zayıftır. İe dönük ve fakir bir tarım kesimi varlığını devam ettirmektedir (Karluk, 2002:197). Küçük olan işletmeler hem geçimlerini sağlayacak, hem de üretime ayıracak gelirden yoksun oldukları için tarım kesimi çok büyük ölçüde sermaye sıkıntısı yaşamakta, bu da hem üretime kısıtlamakta, hem de sosyal sorunlar yaratmaktadır (Ergin, Eyicil, 2006:2).

2.1.1.Bitkisel Üretim

Meyve ve sebze üretimi tarımın en çok üzerinde durulan ve en çok önem verilen alanını oluşturur. Emek-yoğun bir sektördür ve hektar başına diğer tarım sektörlerinden dört kat fazla katma değer sağlamaktadır. Bu sebeple Türkiye’de kırsal istihdamın başlıca kaynağıdır. Meyve-sebze Türkiye’nin önemli ihracat ürünleridir. 2004 yılında meyvelerin ihracat değeri 1,53 milyar Avro iken, bu değer sebzeler için 391,13 milyon Avro olarak gerçekleşmiştir. Bu ihracatın 1/3’ü AB pazarlarına yönelik gerçekleştirilmiştir.

Türkiye’de taze sebze tüketimi oldukça fazladır; 2003 yılı verilerine göre, kişi başı 210 kg olan taze sebze tüketimi, AB’de 50 -150 kg arasında değişen rakamlara oranla yüksektir. Taze meyve tüketimi de kişi başı 125 kg olup aynı şekilde bu oran, AB ülkeleri ile kıyaslandığında, örneğin İspanya’da 91 kg ve Fransa’da 29 kg olan değerlerden daha yüksektir. Türkiye’deki meyve üretimi genelde daha az donma tehlikesi bulunan Akdeniz kıyı bölgelerinde yoğunudur. Sebze üretimi ise Ülkenin değişik bölgelerine yayılmış durumdadır. Özellikle seracılık sebze üretimini bir çok coğrafyada yapmaya imkan vermektedir.

Meyve-sebze işleme sektöründe, yaklaşık 5.000 sanayi kuruluşu yer almaktadır. Bunlardan 1.400’ü ekonomik olarak önemli büyüklüktedir. Bunların toplam kapasiteleri 6,570 milyon tondur ancak kapasite kullanımı mevsimlik ve yaklaşık %34 gibi bir oranla çok düşüktür. Hem endüstri sanayi için hammadde olması hem de bireylerin yıl boyu ihtiyacını karşılayabilmesi için meyve ve sebzelerin depolanması büyük önem taşımaktadır. Ancak ülkemizde soğuk hava depoları istenilen seviyede değildir. İşletme yapısına bakıldığı zaman sebze üreten işletmeler, ortalama 0,3 hektar yüzölçümü ile oldukça küçük ölçekli iken meyve ve fındık için ortalama işletme alanı, ortalama 1,1 hektar ile daha büyüktür. İl il işletmelerin hektara göre dağılımı aşağıdaki tabloda verilmiştir.

TABLO 8. MEYVE- SEBZE ÇİFTLİKLERİNİN İŞLETEM BÜYÜKLÜKLERİ

İLLER	MEYVE İŞLETMELERİNİN DAĞILIMI(ha)					SEBZE İŞLETMELERİNİN DAĞILIMI(ha)					SERALAR(ha)				
	0-1	1-2	2-5	5-50	50 +	0-0.4	0.4-1	1-2	2-8	8+	0-0.1	0.1-0.2	0.2-0.3	0.3-3	3+
ADANA	4547	1186	1260	999	37	2453	1002	289	268	110	5		1	9	1
ADİYAMAN	5314	2012	2500	1028	0	959	240	93	76	3				0	1
AFYON	3627	1274	885	107	0	2682	904	322	125	0		1	1	3	0
AĞRI	108	15	5	2	0	51	14	11	4	2				0	0
AKSARAY	3292	146	29	7	0	885	314	219	257	7				0	0
AMASYA	1119	323	202	23	0	1172	235	58	22	0	4	2	4	12	0
ANKARA	2409	230	119	25	0	540	287	322	437	73		1		4	0
ANTALYA	7170	3234	2632	566	3	4844	3143	917	359	13	163	1028	1028	3153	40
ARDAHAN	512	86	38	3	0	251	9	0	0	0				0	0
ARTVİN	5226	1981	3025	331	0	4419	1436	562	156	0		2	1	00	
AYDIN	9920	9742	14703	7789	18	4181	1687	638	289	6	5	14	14	71	2
BALIKESİR	6112	3077	3755	1569	12	8418	5087	2695	1469	34	1	3	2	6	0
BARTIN	621	408	332	24	0	1285	157	11	2	0	69	65	46	41	0
BATMAN	258	285	360	27	0	101	60	66	41	6				2	0
BAYBURT	23	4	2	0	0	140	24	3	1	0				0	0
BİLECİK	2238	1045	1251	358	0	1725	899	421	249	4	4	15	12	17	0
BİNGÖL	1677	211	71	4	0	783	343	121	38	0				0	0
BİTLİS	864	129	68	9	0	1394	261	79	39	2				0	
BOLU	1753	476	236	9	0	2804	653	146	31	0	3			0	0
BURDUR	3295	392	189	25	0	2834	831	263	106	2	1	5		5	1
BURSA	7867	4703	6018	1871	0	4932	2548	1564	1360	94		3	3	3	1
ÇANAKKALE	3401	2367	3494	1463	4	2084	1907	1394	887	28	1		3	3	0
ÇANKIRI	1094	52	15	2	0	696	122	26	12	1	1			1	0
ÇORUM	7992	199	58	7	0	7714	771	115	28	0			1	4	0
DENİZLİ	9089	4718	4909	1015	1	5898	1559	521	202	2	2	4	3	5	0
DİYARBAKIR	3900	1484	1047	169	1	1609	575	208	92	8	4	1		2	0
DÜZCE	2706	5660	6926	1001	0	607	146	44	13	0				4	0
EDİRNE	738	73	40	13	0	549	396	177	56	0	2	3	4	5	0

ELAZIĞ	6610	2431	1720	339	0	966	549	267	130	2	1			2	0
ERZİNCAN	1162	194	42	5	0	468	183	42	15	0				0	0
ERZURUM	330	761	410	37	0	1404	219	69	12	0	1	1	1	2	0
ESKİŞEHİR	1356	143	55	13	0	1216	472	337	272	17	2	5		2	0
GAZİANTEP	4446	5161	9176	6240	10	453	246	220	223	16	1			4	1
GİRESUN	7511	15155	17313	2078	0	1708	541	117	8	0			1	2	1
GÜMÜŞHANE	/20	406	168	6	0	1282	243	39	4	0				0	0
HAKKARİ	1703	437	555	63	0	1751	1143	236	44	0				1	0
HATAY	6170	4299	3831	1090	4	1005	643	303	215	22	10	14	9	37	0
İĞDIR	462	122	64	7	0	105	131	84	22	0				1	0
ISPARTA	898	2615	1746	277	0	3434	366	64	20	0	4	3	2	0	0
İSTANBUL	78	24	15	7	0	150	114	97	42	2			1	5	0
İZMİR	8696	6627	9147	3672	9	3685	4234	2924	1842	109	4	32	77	165	4
K.MARAŞ	4735	1622	1437	656	0	700	276	192	115	8				3	1
KARABÜK	531	52	11	0	0	1238	657	177	16	0				1	0
KARAMAN	6082	1995	1456	250	1	2723	586	148	143	14				3	0
KARS	231	77	97	8	0	7	2	1	0	0				1	0
KASTAMONU	3981	2022	898	34	0	5967	1227	170	12	0	2	2	1	1	0
KAYSERİ	5088	968	598	100	1	1542	546	399	510	68				3	0
KİLİS	1853	1849	2575	1257	0	540	245	159	110	4				0	0
KIRIKKALE	2238	233	51	4	0	530	92	46	43	1			1	1	0
KIRKLARELİ	437	75	35	17	0	398	210	79	19	0			1	3	0
KIRŞEHİR	1515	57	21	2	0	563	49	9	4	2				0	0
KOCAELİ	1897	1595	1649	168	0	1548	469	177	60	0	3	4	2	4	0
KONYA	9456	2410	1633	169	1	6415	1088	646	795	144		1	3	6	1
KÜTAHYA	3993	731	476	67	0	6721	966	153	19	0		1	4	3	0
MALATYA	9100	6561	877	3135	2	404	282	136	67	5				1	0
MANİSA	13802	11951	13969	4653	4	5599	3512	2118	1359	82	1			5	1
MARDİN	3272	3300	4568	1545	1	592	560	273	168	6				2	0
MERSİN	7639	4730	5250	1400	7	1930	1025	709	641	73	146	391	258	908	62
MUĞLA	6956	4885	6027	2204	12	5323	2241	640	173	4	46	406	367	719	1
MUŞ	34	6	13	9	0	96	33	18	34	6				0	0
NEVŞEHİR	7729	2419	1992	302	0	2828	2132	1698	1478	41				4	0
NİĞDE	4191	1398	806	93	2	312	329	281	286	19				3	0

ORDU	8542	21762	37435	6763	1	604	161	31	5	0				2	0
OSMANİYE	681	225	168	35	0	360	67	47	10	4	2			1	0
RİZE	2465	678	521	36	0	34	3	0	0	0				1	0
SAKARYA	4862	5595	6299	863	1	1199	564	324	146	2	1			1	0
SAMSUN	3813	7058	13153	2864	0	2043	1020	746	651	40	25	41	27	88	1
ŞANLIURFA	1218	1511	2508	1516	0	41	69	67	91	20	2	3	3	7	3
SİİRT	761	318	290	86	0	252	104	47	30	0			1	0	0
SİNOP	1859	592	317	21	0	1157	234	39	4	0	3			1	0
ŞIRNAK	465	94	100	82	0	262	76	20	9	0		1		0	0
SİVAS	1208	409	418	46	0	1807	619	145	30	0	2			2	0
TEKİRDAĞ	1649	551	450	51	0	292	196	117	58	1	4	2		8	0
TOKAT	3009	4141	222	29	0	4438	1175	378	78	1			1	1	0
TRABZON	13765	9423	6257	416	0	1751	101	15	1	0	1			0	0
TUNCELİ	1884	381	212	26	0	365	70	27	19	0		1		0	0
UŞAK	3350	793	334	25	0	1784	640	201	78	2				0	0
VAN	267	19	20	0	0	49	33	25	13	0	1			2	0
YALOVA	100	129	133	30	0	53	30	8	7	0	6		1	1	0
YOZGAT	7734	21	39	3	0	4937	437	91	23	2				2	0
ZONGULDAK	3265	4470	3451	201	0	2264	304	41	5	0	2	1	1	2	0
TOPLAM	303831	187453	223167	61416	132	153315	57127	26682	1677	1112	535	2056	2065	5361	122

Kaynak: http://www.ipard.com.tr/IPARD_turkce.doc Erişim Tarihi: 19/08/2011

Türkiye’de süs bitkileri ekimi için kullanılan toplam arazi 3.904 hektardır. Bu alanın %72’sinde süs bitkisi üretimi, açık alanda gerçekleşmiş, geri kalanı ise seralarda yapılmıştır. Toplam üretimin %48’i kesme çiçek, %47’si dış mekân süs bitkileri, %3’ü iç mekân süs bitkileri ve %2’si doğal çiçek soğanlarından oluşmaktadır. Türkiye’nin süs bitkileri ihracatı her yıl artmakta olup, 2006 yılında 31,9 milyon Avro’ ya ulaşmıştır.

Tarla ürünlerinde tahıl üretimi, ülkemizde üretilen tarım ürünleri içinde en yüksek miktarla ilk sırada yer almaktadır. Türkiye’de tahıl üretimi, tarım sektörünün olduğu kadar genel Türkiye ekonomisinin de temelini oluşturmaktadır. Bu nedenle tahıl, oldukça geniş bir üretici kitlesini ilgilendirmektedir. Tahıl üretimi dünyada olduğu gibi Türkiye nüfusunun beslenmesinde büyük önem taşımaktadır. Sadece insan beslenmesinde değil, hayvan varlığının yem ihtiyacı olan dane ve saman, tahıl üretimi ile karşılanmaktadır. Tahıl, ekonomik ve sosyal yaşantıda diğer tarım ürünlerine göre daha büyük bir önem ve ağırlığa sahiptir. Ayrıca, ihracat açısından da önem taşımaktadır.

İkinci sırayı sanayi bitkileri izlerken, yumrulu bitkiler üçüncü sırada yer almaktadır.

Yağlı tohum ve baklagil üretimi ise toplam tarım üretimi içinde daha düşük bir seviyededir. Baklagiller içerdikleri zengin besin maddeleriyle insan ve hayvan beslenmesinde, toprak yapısının iyileştirilmesinde büyük önem taşımaktadır. 2003 yılında, dünya baklagil üretimi 56 milyon tondur. Bu üretimin 19 milyon tonunu kuru fasulye, 10 milyon tonunu bezelye ve 7 milyon tonunu nohut oluşturmaktadır. Son yıllarda üretimdeki azalmaya karşın, Türkiye halen dünya baklagiller üretiminde önemli üretici ülkeler arasında yer almaktadır (Miran).

Türkiye bazı tarla bitkileri üretiminde dünya ülkeleri arasında ön sıralarda yer almaktadır. Şöyle ki; arpa, nohut, mercimek, pamuk, şeker pancarı üretiminde ilk 5 sırada, buğday üretiminde 7. sırada, patates

üretiminde 8. sırada ayçiçeği üretiminde 10. sırada yer alır. Türkiye açısından tarla bitkilerinin başında buğday ve arpa gelmektedir

(<http://www.icarda.org/Announcement/Seedtradeconf/Presentations/Word1.doc>).

TÜİK' in yapmış olduğu araştırma sonucuna göre, toplam ekili tarla alanı içinde %48,9 ile buğday ve %19,9 ile arpa ekimi en fazla yapılan ürünlerdir. Ekiliş alanları bakımından diğer önemli ürünlerin tarla alanı içindeki oranları ise ayçiçeği'nde %4,3, dane mısır'da %4,2, kütü pamuk'ta %4 ve şeker pancarı'nda %2,2'dir. Bu ürünler toplam ekili tarla alanlarının %83,5'ini oluşturmaktadır. Tarla ürünleri üretimi içinde %29,8 ile buğday üretimi ilk sırada yer almaktadır.

TABLO 9. TARLA ÜRÜNLERİNİN ALAN, ÜRETİM VE VERİMİ

ÜRÜNLER	ALAN(%)	ÜRETİM(%)	ORTALAMA VERİM(KG/DEKAR)
BUĞDAY	48.9	29.8	249
ARPA	19.9	10.1	223
MISIR(DANE)	4.2	8.8	851
AYÇİÇEĞİ	4.3	2.1	202
KÜTLÜ PAMUK	4.0	4.2	431
ŞEKER PANCARI	2.2	23.8	4451

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=3979> Erişim Tarihi: 15/08/2011

Türk milletinin tüketim alışkanlıkları bakımından buğdaydan yapılan ürünler yemek sofralarının vazgeçilmez yiyeceklerinin başında gelir (www.icarda.org). Dünya' da buğday üretimi açısından yerimiz tablo 9'da gösterilmektedir.

**TABLO 10. DÜNYA' DA BAZI ÜLKELERDE HUBUBAT ÜRETİMİ(2003)
(MİLYON TON)**

ÜLKELER	BUĞDAY		ARPA		MISIR	
	Üretim	%	Üretim	%	Üretim	%
ÇİN	86,10	15,44	3,12	2,24	114,18	17,96
AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ	91,59	16,43	47,21	33,87	34,07	5,36
HİNDİSTAN	69,32	12,44	1,28	0,92	14,70	2,31
ABD	63,59	11,41	6,01	4,31	256,90	40,41
RUSYA	34,03	6,11	17,95	12,88	2,11	0,33
KANADA	23,56	4,23	12,33	8,85	9,59	1,51
AVUSTRALYA	24,08	4,32	7,33	5,26	0,32	0,05
TÜRKİYE	19,00	3,41	8,00	5,74	2,20	0,35
UKRAYNA	3,85	0,69	6,80	4,88	5,48	0,86
ARJANTİN	12,40	2,23	0,57	0,41	15,50	2,44
DİĞER ÜLKELER	129,79	23,29	28,78	20,64	180,66	28,42
DÜNYA TOPLAMI	557,31	100,00	139,38	100,00	635,71	100,00

Kaynak: <http://ziraat.gop.edu.tr/dergiyayinlar/DERGI-2004-2/HAL%C4%B0L-KIZILASLAN.doc> Erişim Tarihi: 22/07/2011

Türkiye’de en çok ekilen buğday ve arpa tohumluğu üretiminde kamu ağırlıklı bir üretim söz konusudur. Bir Kamu İktisadi Kuruluşu (KİT) olan TİGEM tarafından üretilmektedir (38 işletmenin 12 adeti özelleştirilmiştir).

Ülkede var olan biyotop çeşitliliğinden dolayı Türkiye’deki tıbbi ve aromatik bitki üretim potansiyeli oldukça yüksektir. Bu tip üretimler ile ilgili istatistiklerin az olmasına rağmen, Türkiye tıbbi ve aromatik bitkiler ihraç eden ülkeler arasında %5’lik pazar payı ile 12. sıradadır. 1999 yılından 2003 yılına kadar gerçekleştirilen başlıca ürünlerin ihracatını gösteren Tablo 44’de görüldüğü üzere, ihraç edilen ürünlerin miktarı üreticilerin gelirleri ile beraber düzenli bir şekilde artmaktadır. Türkiye’ nin özellikle kimyon, kekik, keçiboynuzu ve defne gibi ürünlerde rekabet kapasitesi yüksektir. Kimyon, kekik, rezene, frenk kimyonu, kişniş ve nane gibi ürünler yetiştirilmekte ve üretim alanları giderek genişlemektedir.

TABLO 11. TÜRKİYE’ DE BAŞLICA TIBBİ VE AROMATİK BİTKİ ÜRÜNLERİNİN İHRACATI

ÜRÜN ADI	1999		2000		2001		2002		2003		ORTALAMA	
	MİKTAR(t)	TUTAR 1000\$	MİKTAR(t)	TUTAR 1000\$	MİKTAR(t)	TUTAR 1000\$	MİKTAR(t)	TUTAR 1000\$	MİKTAR(t)	TUTAR 1000\$	MİKTAR(t)	TUTAR 1000\$
KİMYON	7279	9218	6657	12674	5668	12561	23832	24843	14313	13385	11550	14536
KEKİK	7644	16556	7388	15386	8459	15479	8331	13444	8791	14068	8123	14983
KEÇİBOYNUZU	-	-	4181	2685	4935	2888	7228	1966	4436	2731	5190	2563
KAPARI	4782	8502	5809	10482	4794	12019	-	-	-	-	5158	6197
DEFNE	3783	7246	4423	7964	4611	7828	4903	7738	5099	8233	4564	7802
ANASON	3072	7102	3810	6384	4113	6283	2968	4994	3316	5122	3456	5977
REZENE-ARDIÇ	2059	1808	1772	1538	1966	1510	1742	1225	1832	1672	1874	1551
ADAÇAYI	1115	2358	1248	2760	1204	2586	-	-	-	-	1189	2568
ÇEMEN	425	210	489	228	465	228	984	338	935	410	660	282
MEYANKÖKÜ	1130	760	286	308	357	312	654	372	514	425	584	436
DİĞER BAHARAT	104	1274	744	1122	-	-	164	275	203	511	540	795
BİBERİYE	356	481	333	553	265	383	345	552	340	647	328	523
SUMAK	212	158	159	166	367	236	818	589	958	751	503	380
BAHARAT KARIŞIK	175	338	154	326	116	244	244	563	369	1015	212	497
MAHLEP	123	562	127	504	210	690	73	507	107	1141	128	681
İHLAMUR	126	588	80	296	126	349	167	458	-	-	125	423
ÇÖREK OTU	-	-	-	-	160	244	102	142	112	149	125	178
KIŞNIŞ	39	30	74	41	65	34	41	18	68	42	57	33
NANE	-	-	11	10	29	28	-	-	-	-	20	19
PELİN	1	1	3	11	10	13	-	-	-	-	4	8
SAFRAN	0.100	0.200	0.025	0.027	1603	1602	0.256	1482	0.658	6464	0.528	1955
ŞERBETÇİOTU	0	0	0.100	0.377	0.070	0.085	-	-	-	-	0.0885	0.231
TOPLAM	33458	57193	37709	63398	37923	63897	52599	58025	41393	50311	44390	60434

Kaynak: http://www.ipard.com.tr/IPARD_turkce.doc Erişim Tarihi: 19/08/2011

2.1.2.Hayvansal Üretim

Ülkemizin doğal yapısı ve ekolojik şartları, ilgili kesimlerin büyük çoğunluğu tarafından hayvancılığa elverişli kabul edilmesine rağmen, Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar hemen hiçbir dönemde hayvansal üretim arzulanan düzeye ulaştırılamamıştır. Hatta son yıllarda hemen her dönemde hayvansal üretimde gerilemeden söz edilmektedir (Çapraz,2004:9). Türkiye hayvansal ürün tüketimi (kişi/yıl) yaklaşık olarak; toplam et 24 kg, kırmızı et 14 kg ve beyaz et 10 kg, yumurta 9 kg.dır. Süt tüketimi çiğ süt olarak 156 kg ve gıda endüstrisinde işlenmiş taze süt olarak ise 5 kg.dır.

Hayvancılık ile ilgili istatistikî bilgiler vermek gerekirse; büyükbaş hayvanı (sığır ve manda) olan tarımsal işletmelerin, büyükbaş hayvan sayısına göre işletme büyüklüğü grubu incelendiğinde, işletmeler %59,7 ile 1 - 4 baş hayvanı olan işletme büyüklüğü grubunda, hayvan sayısı ise %25,4 ile 10 - 19 baş hayvanı olan işletme büyüklüğü grubunda yoğunlaşmaktadır. Küçükbaş hayvanı (koyun ve keçi) olan tarımsal işletmelerin, küçükbaş hayvan sayısına göre işletme büyüklüğü grubuna bakıldığında, işletmeler %25,3 ile 20-49 baş hayvanı olan işletme büyüklüğü grubunda, hayvan sayısı ise %36,1 ile 50-149 baş hayvanı olan işletme büyüklüğü grubunda yoğunlaştığı belirlenmiştir.

Hayvancılıktan elde edilen ürünler anlamında konuyu ele aldığımızda toplam süt üretimin %19'u, 800 süt toplayıcısı tarafından, 3.700 adet küçük ölçekli süt işleme tesisine (mandıra) satılmakta olduğunu görüyoruz. Bu iki pazarlama kanalı sağlık açısından bakıldığında en çok risk altında olanlardır. Üretimin %33'ü daha büyük işleme tesislerine satılmakta geri kalanı ise çiftliklerde tüketilmektedir (www.tuik.gov.tr).

Türkiye, 2005'teki yıllık yaklaşık 11,1 milyon tonluk üretimiyle dünyanın en büyük süt üreticisi ülkeleri arasındadır. Bu üretimin %90'ı inek sütü, %8'i

koyun sütü ve %2'si de keçi stdr. Süt üreten tarım işletmelerinin çoğunluğu 1 ile 10 arası inee sahiptir. Saım el ile yapılmakta, süt soutulmamaktadır. Sütün kalitesi genelde düşük olup, yaklaşık %95'inde bir milyondan fazla bakteri, somatik hücre, antibiyotik kalıntıları ve brusellanın bulunduğu tahmin edilmektedir. Modern süt işletmelerinde üretilen süt normal süt fiyatından oldukça yüksek bir fiyattan alıcı bulabilmektedir. Yerel pazarda yüksek kaliteli sütün azlığı, yüksek yatırım ihtiyacı ve Türkiye koşullarında kaliteli hayvan yemi üretiminin yüksek maliyetinden dolayı sütün fiyatı artmaktadır.

Sütün toplanmasında ilk aşamada çoğunlukla kooperatifler ve toplama merkezleri yer almaktadır. Bu merkezler yerel kooperatif birlikleri ya da belediyeler tarafından işletilebilmektedir. Süt sektöründe 1163 Sayılı Kanun kapsamında kurulmuş, 750 tarımsal kalkınma kooperatifi mevcut olup, toplam 96.000 yesi bulunmaktadır. Kooperatifler, çiftliklerden ya da toplama merkezlerinden alınan sütün bir merkezde toplanmasını sağlayarak sütün depolanması, soğutulması, laboratuvar analizlerinin yapılması ve daha sonra büyük şirketlere satılmasını amaçlamaktadır. Türkiye Damızlık Sığır Yetiştiriciliği Merkez Birliği, çoğu batıda bulunan 55 ili kapsamaktadır. Birlie en az beş saf inei olan üreticiler ye olabilmektedir. Birlik bünyesinde yaklaşık 50.000 işletmenin toplam 500.000 inei kayıt altındadır. Türkiye' de toplam 1904 adet süt ve süt ürünleri işleme tesisleri mevcuttur.

Diğer bir hayvancılık ürünü olan kırmızı ette ise dünyadan ve Türkiye'den rakamlar ise şu şekildedir. Dünya manda eti retiminde Hindistan 1.471.080 ton (%46,26) ile ilk sırayı alırken bunu Pakistan ve in izlemektedir. Türkiye 5.100 ton (%0,07) ile 18. sırada yer almaktadır (apraz,2004:2). Karkas veriminde ise Tayland 253,0 kg/baş ile dünyada ilk sırayı alırken bunu Nepal ve Bulgaristan izlemektedir. Türkiye 182,1 kg/baş ile dünya ortalamasının (140,1 kg/baş) zerinde bir verime sahiptir (www.tzob.org.tr). Dünya sığır ve dana eti retiminde A.B.D. 12.226.000 ton (%20,81) ile ilk sırayı alırken bunu Brezilya ve in izlemektedir. Türkiye

381.000 ton (%0,65) ile 28. sırada yer almaktadır (Çapraz, 2004). Verimde Japonya 435,3 kg/baş ile ilk sırada yer alırken bu ülkeyi İsrail ve Kanada izlemektedir. Türkiye 158,8 kg/baş ile Dünya ortalamasının (203,9 kg/baş) altında bir verime sahiptir (www.tzob.org.tr).

Ülkemizde kırmızı et sanayi içerisinde çok sayıda kuruluş bulunmaktadır. Bunlar aşağıda verilen başlıklar altında toplanabilir:

- Belediye mezbaha ve kombinaları,
- Özel sektöre ait mezbaha ve kombinalar,
- Et ve Balık ürünleri A.Ş. ne ait kombinalar,
- Et mamulleri üreten özel sektör tesisler (DPT,2001:5).

Ülkemizde 80 adet birinci sınıf kırmızı et için kesimhane ve 20 adet kırmızı et için ikinci sınıf kesimhane mevcuttur. Kırmızı et için et kombinaları sayısı ise Türkiye için 105 adettir.

Kırmızı et sektöründe işletmelerin %90'unda yapılan geleneksel hayvancılık metotları sebebiyle verimlilik çok düşüktür. Çiftliklerin küçük ölçekli olması, yem ekimi sınırlı ve otlaklar iyi yönetilememesi sonucu hayvanların yetersiz beslenmesi büyüme hızını düşürmekte sonuç olarak; sığır başına karkas ağırlığı düşük olmaktadır (187 kg).

Karkas ağırlığının yanı sıra karkas kalitesinde de sonuç iç açıcı değildir. Karkas kalitesini etkileyen olumsuz şartları sıralamak gerekirse en başta kesim yerlerinin uygun olmayışı, kesim öncesi hayvana uygulanan kötü muamelele sayılabilir. Özellikle kesim öncesi hayvan kötü muameleye maruz kaldığı takdirde strese girmekte ve laktik asit birikimi sonucu et kalitesi de düşmektedir. Karkas kalitesini etkileyen diğer bir faktör ise uygun olmayan depolama ve nakliye koşullarıdır. Küçük işletmelerde soğutma üniteleri bulunmadığından karkaslar değerlendirilmemekte, yine karkaslar, deri ve iç organlar uygun olmayan araçlarla nakledilmektedir. Hayvancılık ürünleri geleneksel olarak çeşitli yollardan pazara ulaşmaktadır: Üreticiler canlı hayvanlarını yerel pazarlarda, hayvan takas pazarlarında satabilmekte veya

doğrudan tüccarlara pazarlayabilmektedir. Et işleme sektöründe ise sınırlı sayıdaki modern işletmeler dışında çoğu tesis oldukça kötü koşullardadır.

Türkiye kırmızı et konusunda son yıllarda olumsuz bir izlenim içerisine girmiştir. Özellikle et fiyatlarının yüksek oluşu bu durumun bir sonucudur. Et fiyatları yem fiyatlarının artışı ile paralel gidiyor olsa da tek neden elbette bu değildir. İşletmelerin küçük ve geleneksel yöntemlerin yaygın oluşu sebebiyle talep karşılanamamakta dolayısıyla et fiyatları tırmanmaktadır. Devlet bu konuda bir düzenlemeye gidip hayvancılık alanında önemli adımlar atmıştır. Tarımsal desteklerle çiftçi teşvik edilmiş, ayrıca %0 faizli kredi uygulaması ile sübvasyonlu kredi sağlayarak yine üreticiye destek olmaktadır. İthal hayvan ile piyasa düzenlenmeye çalışılsa da halk tarafından benimsenmemiş ve ithal et beklenen rahatlamayı sağlamakta yetersiz olmuştur.

Kanatlı eti sektörüne geldiğimizde Türkiye’ de talebin bu yönde ciddi artış gösterdiğini söylemek mümkün. Özellikle kırmızı etin fiyatının yüksek oluşu tüketici talebini kanatlı etine kaydırmaktadır. Türkiye’de toplam 238.101.895 adet broyler, 3.902.346 adet hindi ve 1.250.634 adet kaz bulunmaktadır. TÜİK verilerine göre, 1996 - 2005 yılları arasında kanatlı eti üretimi %132 artarak 422 bin tondan 979 bin tona çıkmıştır. Kanatlı et üretiminin %95 ten fazlasını tavuk eti kalan bölümünü ise hindi eti oluşturmaktadır. 2004 yılı için BESD-BIR tarafından belirlenen kişi başı kanatlı et tüketimi 12,5 kg’dır. Bu seviye AB 25’in (22,6 kg/kişi) oldukça altındadır (IPARD, 2007:25). Beş işletme pazarın %48’ine egemendir fakat 50 civarında önemli şirket de pazarda rol oynamaktadır. Kesimhaneler ve işleme tesisleri; AB sertifikasına sahip “mükemmel” tesislerden, yeterli hijyen koşulları ve ürün kalitesi açısından ciddi anlamda geliştirilmesi gereken “zayıf” tesislere kadar geniş ölçekte değişmektedir.

Türkiye arıcılık için oldukça uygun koşullara sahiptir. Kırsal iş gücü, yatırımlar için çok fazla sermaye veya çok büyük arazi mülkiyeti gerekmeden arıcılık için uygun şekilde kullanılabilir. Toplam kovan sayısı 4.590.013 olup üretilen bal miktarı 82336 ton ve üretilen balmumu miktarı ise

4178 ton' dur. 2005 yılında arıcılığın ulusal ekonomiye katkısı 85 milyon Avro dolayında gerçekleşmiştir. Uygun doğal ve iklimsel koşullara sahip olunmasına rağmen koloni başına bal üretimi 15-17 kg' dır. Bal üretimimiz yetersiz üretim teknikleri ve özellikle kaliteli kraliçe arıların kullanılmasındaki eksiklik sebebi ile Avrupa üretimi' nin gerisinde kalmıştır. Kişi başına bal tüketimi yaklaşık 1 kg' dır ve bu oran yine AB ülkelerindeki tüketime nazaran oldukça düşüktür.

2.1.3. Su Ürünleri

Türkiye'nin üç tarafının denizlerle çevrili olmasına, ırmakları, doğal ve yapay gölleriyle 26,2 milyon hektarlık su yüzeyi bulunmasına rağmen, balıkçılık sektörünün GSMH içindeki payı yalnızca % 0,40 ve toplam tarımsal üretimin içindeki payı %3,5 değerlerindedir. Türkiye'de kişi başına düşen yıllık balık ve balık ürünleri tüketimi son on yıllık dönemde ortalama 7 - 8 kg iken Avrupa' da bu rakam 22.7 kg' dır. Tüketim değerlerinde bölgesel olarak büyük farklılıklar görülmektedir. Özellikle büyük kentler başta olmak üzere tüketim; kıyılarda iç bölgelere oranla çok daha fazladır. Örneğin, Karadeniz Bölgesinde kişi başına 25 kg olan balık tüketimi büyük şehirlerde (İstanbul, İzmir ve Ankara) 16 kg, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da ise sadece 0,5 kg'dır.

Avcılık balık üretiminde önemli bir yer teşkil etmektedir. Ancak denizlerin kirlenmesi ve kaynakların tükenmesi nedeniyle üretim azalmaktadır. Bu durum, hem üretimde hem de su ürünlerinin fiyatlarında istikrarsızlığa neden olmakta ve geçimlerini balıkçılıktan kazanan insanların gelirlerini de olumsuz yönde etkilemektedir.

Toplam 1.570 çiftlikte yetiştiricilik (kültür balıkçılığı) yapılmaktadır. Bunların 1.274 adedi iç sularda tatlı suda ve 296 adedi de denizlerde kurulu olan su ürünleri çiftlikleridir. Türkiye'de 165 balıkçı limanı bulunmaktadır. Bunlardan 30'u rıhtım limanı, 39'u barınak ve 73'ü kızak tesisidir. Bunların

çoğu Karadeniz’de bulunmaktadır. Belediyeler tarafından sağlanan haller balık satışı yapılan başlıca yerlerdir. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı verilerine göre, 161 lisanslı ve 17 lisanssız balık işleme tesisi bulunmaktadır. Avlanan balığın depolanıp işlenmesi ürün kalitesi ve getirisi açısından büyük önem taşımaktadır.

2.1.4.Orman Ürünleri

Orman alanları Türkiye’de 20,7 milyon ha araziye tekabül etmektedir. Ancak, tüm orman arazilerinin yalnızca yaklaşık yarısı normal ve verimli orman örtüsüne sahiptir, diğer yarısı ise bozulmuş/çok bozulmuş ve verimsiz bitki örtüsüne sahiptir. Ormancılıkta kamu ve özel kesim olarak yılda ortalama 29 milyon metreküp dolayında odun üretimi yapılmaktadır. Bunun yaklaşık %68’ i yakacak odun olarak kullanılmakta olup, bu oran gelişmiş ülkelerde %5 civarındadır. Ancak son yıllarda Bütün dünyada olduğu gibi ülkemizde de ormanların yalnız odun değeri değil, odun dışı orman ürün ve hizmetleri ile fonksiyonları açısından da ele alınması önem kazanmıştır.

TABLO 12. İBRELİ AĞAÇ ODUNLARI ÜRETİMİ (2000- 2008)

YIL	TOPLAM	TOMRUK	TEL DİREĞİ	MADEN DİREĞİ	SANAYİ ODUNU	KAĞITLIK ODUN	LİF-YONGA ODUNU	SIRIK	YAKACAK ODUN(STER)
2000	5755064	2492920	15536	364023	512540	1530476	682527	17214	2521859
2001	5158114	2243163	84674	332215	433741	1498444	559053	16824	2528499
2002	6307449	2822219	28596	563621	427142	1437594	1014054	14224	2574349
2003	5622925	2344090	38720	375258	458539	1148659	1246078	11581	2732043
2004	6342103	2503135	44178	387395	421277	1583521	1388381	14216	2848600
2005	6258109	2392139	77034	358243	733821	1485579	1493623	17669	2860487
2006	7047543	2848345	73273	442312	472912	1454962	1732387	23352	2650978
2007	7724281	3061026	76735	469034	484415	1624584	1989638	18849	2582508
2008	9019893	3281695	75129	468383	482588	2333947	2360294	17857	2794953

Kaynak: web.ogm.gov.tr Erişim Tarihi 06/08/2011

TABLO 13. YAPRAKLI AĞAÇ ODUNLARI ÜRETİMİ (2000-2008)

YIL	TOPLAM	TOMRUK	TEL DİREĞİ	MADEN DİREĞİ	SANAYİ ODUNU	KAĞITLIK ODUN	LİF-YONGA ODUNU	SIRIK	YAKACAK ODUN
2000	1574205	514506	-	49045	317303	2525	688682	2144	5339583
2001	1619557	495106	-	57805	342735	26423	695546	1942	5048184
2002	1697689	474389	-	43249	348851	22580	807199	1421	5012376
2003	1697573	482917	200	46428	319564	20769	827072	623	5083889
2004	1911174	562304	-	59760	320116	26482	941516	996	5270955
2005	1842175	544029	-	46270	292090	42637	915822	1327	4806539
2006	2251153	631302	-	48307	277039	59510	1232260	2735	4352048
2007	2328696	670685	23	53320	249985	78286	1275454	944	4251516
2008	2521191	664156	-	53989	272099	73209	1456228	1510	4508936

Kaynak: web.ogm.gov.tr Erişim Tarihi: 06/08/2011

3.TARIMSAL İŞLETMELER AÇISINDAN RİSK

Tarım sahip olduğu özellikler nedeniyle diğer sektörlerle göre doğal, ekonomik ve politik risklerden en çok etkilenen sektördür. En çok etkilendiği risklerin başında meteorolojik kaynaklı doğal riskler gelmektedir. Bu nedenle tarım üstü açık fabrika olarak da tanımlanmaktadır (Barış, 2007:1).

Dünyada son yıllarda hissedilen küresel ısınma ve sera etkisi sonucu meteorolojik karakterli doğal afetlerin sayısı ve şiddetlerinde önemli artışlar olduğu gözlenmektedir. Kuraklık; en büyük risktir. Dünyada ilk savaşların su için yapıldığı düşünüldüğünde, önlem alınmadığında medeniyetlerin sonu olacak bir felaketin ta kendisi olduğu bilinmelidir (Dinler, 2004:2). Su, tüm canlıların yaşamını sürdürebilmesi için vazgeçilmez olduğu gibi tarım sektörü için de vazgeçilmedir. Kuraklığın kardeşi olan sel, ardından fırtınalar, kasırgalar, don, dolu gibi riskler ve bunların dünyamıza verdikleri zararlar gün geçtikçe artmaktadır. Farklı ülkelerde, farklı doğal risklerin etkisi ile oluşan büyük maddi kayıplar Dünya Ekonomisi'ni de büyük ölçüde tehdit etmektedir. Tüm sektörler doğal risklere karşı savaşta başarılı olabilmek için her türlü

abayı sarf etmekte, bu konudaki araştırmalara büyük yatırım yapmakta ve çok pahalı teknolojileri kullanmaktan çekinmemektedirler.

Tarımın dünya nüfusunun beslenmesindeki rolünü etkili bir şekilde başarması; tarımsal üretimi tehdit eden doğal risklerin yönetimiyle doğrudan ilişkilidir. “Tarımda Doğal Risklerin Yönetimi” ana başlığı altında yer alan “teknik koruma önlemleri” ve “risk transferi programları” çerçevesinde doğal risklerin olumsuz etkilerinden önemli ölçüde korunma sağlanmaktadır (Dinler, 2000:5).

Bütün sektörlere bakıldığında, meteorolojik karakterli doğal afetlerin etkilerinde tarım sektörünün çok özel bir konumu ve önemi olduğunu görmekteyiz. İşletmelerdeki mal ve canları tehdit eden dış evre riskleri tarımsal işletmelerdeki en önemli riskler olarak kabul edilmektedir. Dış evre risklerinin başında dolu, don, sel, kuraklık, fırtına, yangın gelmektedir. Tarımın bu kadar riskli bir sektör olmasının temel sebebi doğaya olan bağımlılığıdır. Gelişmiş ülkelerde yaygın olarak kullanılan teknolojik yöntemlerle bu bağımlılık kısmen de olsa azaltılmış olsa da ülkemiz için bunu söylemek çok zor. Her ne kadar tarımsal mekanizasyonun artışı ile Türkiye tarımında sevindirici gelişmeler yaşanıyorsa da; bu gelişmeler genel olarak Türkiye Tarımı’nın doğaya olan bağımlılığını azaltabilecek düzeyde değildir. Tarım sektöründe üretim alanındaki risklerin yanında bir yandan da ürünün pazarlanması aşamalarında önemli düzeyde riskle karşılaşılmaktadır.

Pazarlama aşamasında özellikle fiyat dalgalanmalarından kaynaklanan belirsizlik üreticilerin gelirlerini etkilemektedir. Türkiye’de, bir yandan global etkilerle tarımsal korumacılık terk edilirken, bir yandan da serbest piyasa düzeninin gerektirdiği örgütlü ve iyi işleyen bir tarımsal pazarlama sisteminin oluşturulamaması pazarlama riskini arttırmaktadır (Karahana,2005:148). Tarımsal retimdeki belirsizlik ortamı çiftçiler üzerinde strese neden olmakta, karar alma aşamasında çiftçilerin tutum ve davranışlarını etkilemektedir (Akçaöz,zkan vd.,2006:89). Bu etkilenme dolayısıyla meydana gelen kayıp; sadece verim düşmesi ya da fiyat

dalgalanmalarının yarattığı doğrudan gelirler üzerine olumsuz etki ile sınırlı kalmayıp; üreticilerin bu riskleri algılayışları ve bu subjektif algılamaların etkisi ile şekillenen üretim planları ve tarımsal uygulamalar ile olmaktadır. Bunun neticesinde riskten kaçınma sonucu optimum planlardan sapmalar, girdi talebinden ürün arzına kadar her türlü ekonomik faaliyet etkilenmektedir. Gelir istikrarı ve dolayısıyla istikrarlı büyümenin sağlanamaması neticesinde işletmelerin gelişimi engellenmiş oluyor.

Tarım sektöründe, mevcut risk ve belirsizlikler yanında, paranın geri dönüşüm hızının düşük ve sermaye birikiminin yetersiz ve buna bağlı olarak yatırımların az olması, sektörde desteklemeleri ve teşvikleri gerektirmektedir (DPT, 2000:2).

Tüm bunların yanında tarımsal işletmeleri diğer sektörlerde mevcut olan riskler de tehdit etmektedir. Bu şartlar altında tarım sektörünün varlığını sürdürebilmesi için risk yönetimi alanında geniş çaplı araştırmaların yapılıp; uygun risk yönetim araçlarının seçilip, uygulanması gerekmektedir.

Risk ve belirsizliklerin işletme gelirinde yıl içinde ve yıllar arasında meydana getirdiği dalgalanmaların, üretken kaynakların alternatif alanlara tahsisi üzerindeki olumsuz etkilerinin azaltılabilmesi ve tarım işletmelerinin sürekli değişen koşullarda ayakta kalabilmesi için risk analizinin yapılması gerekmektedir. Tarımda, üretim dalı, işletme, bölge veya sektör düzeyinde karşı karşıya kalınan risk düzeyinin ölçülebilmesi halinde, ölçülen riskin derecesine ve riske konu olan miktarın büyüklüğüne dayanarak risk stratejileri önerilebilmektedir (Karahana, 2002:3).

Gelişmiş ülkelerde tarım işletmelerinin genellikle büyük ticari işletmeler olması ve işletmelerde kayıt tutulması, işletme kararlarının alınmasında riskin göz önünde bulundurulmasını kolaylaştırmaktadır. Bu sebeple, gelişmiş ülkelerde günümüze kadar risk konusunda çok sayıda araştırma yapılmıştır (Bozoğlu, Ceyhan,2004:5). Türkiye’de tarım işletmelerinde kayıt tutulmayışı, işletmelere ilişkin verilerin elde edilmesine engel olmaktadır. Bu durum ise

tarım işletmelerinde risk analizini çok güçleştirmektedir (Bozoğlu, Ceyhan,2004:5). Gelişmiş ülkelerde işletmelerin yapısal problemlerinin daha az olması ve tarım sektöründe veri tabanının bulunması işletme planları yapılırken risk faktörünün dikkate alınmasına olanak vermektedir.

Ülkemizde ise, arazi mülkiyetindeki sorunlar, arazi parçalılığı, çiftçilerin piyasa koşulları hakkında yeterli bilgiye sahip olmaması, tarımsal kuruluşlar ile çiftçiler arasındaki ilişkilerin zayıf olması, işletmelerde kayıt tutulmaması gibi nedenlerle yapılan plan ve programlarda riskin olmadığı varsayımından hareket edilmektedir (Akçaöz, Burhan vd.,2006:90). Riskin göz ardı edilmesi ile oluşturulan planlar ise son derece sağlıklı sonuçlar doğurmakta, risk gerçekleştiği zaman kayıp kontrol altına alınamamaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

RİSK VE RİSK YÖNETİMİ

1.RİSK TANIMI VE ÇEŞİTLERİ

1.1.Risk ve Belirsizlik Kavramı

Risk sözcüğünün kökeninin Fransızca “risque” kelimesinden gelmekte olduğunu söyleyen kaynaklar olduğu gibi Arapça “rızik / risk”, İtalyanca “risicare” ya da Latince “riziko (risicum)” kelimelerinden gelmiş olduğunu söyleyen kaynaklar da mevcuttur. Kökeni hangi kelime olursa olsun, risk geleceğe ait bir belirsizliği ve bu belirsizlikten doğabilecek olası bir beklenmeyen sonucu ifade eder (Sayılı,2008:2).

Risk kavramı; başta ekonomik ve sosyal alanlarda olmak üzere insanoğluna, yaşamının hemen tüm dönem ve aşamalarında ve karşılaştığı tüm ortamlarda varlığını hissettirmektedir. Risk kavramının; sosyal hayata oranla ekonomik hayatta çok daha sıklıkla kullanılmasının nedeni, riskin yarattığı olumsuz sonuçların ekonomik hayatta, ağırlığını birey üzerinde hissettirerek gerçekleşmesidir.

Bununla beraber risk kelimesinin kaynağında da olan çeşitlemeler tanımında da mevcuttur. Mevcut hiçbir riskin tanımı mükemmel olmayıp; her biri riskin belli bir bölümünü yansıtmaktadır.

Sözlük anlamı “bir zarara, bir kayba, bir tehlikeye yol açabilecek bir olayın ortaya çıkma olasılığı (Büyük Larousse, 1986: 9843) olan risk kavramının ortaya çıkardığı sonuçlara göre, farklı tanımlarının yapılması mümkündür.

Risk; taraflarca kabul edilen veya istenilen yükümlülüklerin yerine getirilmemesi, beklenen olayların gerçekleşmemesi ya da beklenmeyen

durumların ortaya çıkmasına bağılı olarak zarar edilmesi olasılığını ifade eder. Beklenen gerçekleşmesi en muhtemel sonuç ile gerçekleşen -fiili- sonuç arasındaki sapmadır (Alkın, 2001:105).

Her ne kadar riskin iki temel unsuru olan belirsizlik ve beklenmeyen sonucun ortaya çıkma ihtimali bütün kişiler tarafından düşünülse dahi, risk kelimesi hakkında genel bir kanı mevcuttur. Hemen hemen her insanda, risk dendiği zaman ortaya çıkabilecek beklenmeyen sonucun olumsuz olduğu görüşü hakimdir.

Risk ve belirsizlik kavramı sıkça yan yana kullanılmaktadır. Bu kavramlar iç içe geçmiş durumdadır. Aslında risk, belirsizliğe karşı korunmasız olma durumudur (Güzel,2007:6). Risk, kesin olmamakta birlikte tecrübe ve istatistiksel veriler ile tahmin edilebilen bir olasılığa sahip olan çıktılarla ilgilidir (Marshall,2001:47). Belirsizlik ise elde edilecek sonuçların olası dağılımıdır. Dağılım ne kadar geniş ise belirsizlik o kadar fazla olacaktır.

Ekonomistlerce risk, gelecekteki getirilerde belirsizlik olarak ifade edilmektedir. Aralarındaki fark ise şu şekilde tanımlanmıştır. Risk, bir olayın olasılık dağılımının bilindiği, belirsizlik ise; bu dağılımın bilinmediği durumlardır (Akalin, 1970:201). İşletmelerin asıl sakındıkları risk değil belirsizliktir. Risk ve belirsizliği karar verme açısından ele aldığımızda; verilecek bir kararın riskli olması, bu kararın açıkça belirlenmiş amaçlara sahip olduğu ve bunlara ulaşmak için tam olmasa da yöneticilerin hangi amaçlara ulaşmak istediklerinin bilincinde oldukları, fakat bu amaçlara ulaşmak için geliştirecekleri alternatiflere yönelik bilgilere ulaşmanın zor olduğu veya tam bilgi elde etmenin mümkün olmadığını ifade eder (Eren, 2001:173).

Belirsizlik; riskin ortaya çıkma olasılığının bir ölçüsünü verir. Belirsizlik arttıkça riskin ortaya çıkma ihtimali artar. Risk durumunda geleceğe dair sonuçlar bilindiği halde belirsizlikte böyle bir olasılık yoktur. Risk, çoğu zaman istenmeyen bir olayın oluşma olasılığına ilişkin istatistiksel

verilere dayalı olarak ölçülebilen bir kavramdır. Belirsizlik, istatistiksel verilerin mevcut olmadığı durumlarda kullanılan, ölçülemeyen bir kavramdır (Fıkırkoca, 2003:14).

Sigorta uzmanları olayların riskini, söz konusu olaylardan beklenen sonuç olarak ifade etmektedirler. Genellikle beklenen sonuç; zarar olmaktadır. Ortalama sonuç kavramı ile bu anlamda risk sadece beklenen sonuçların gerçekleşip gerçekleşmemesi ile ilgilidir. Risk ile ilgili genel tanımlama, riskin; olaylarla ilgili sonuçların istatistiksel değişimini veya standart sapmasını ifade ettiğidir (TÜSİAD Risk ve Değer Yönetimi Çalışma Grubu,2006:10). Bu tanım çerçevesinde risk yönetimindeki amaç; beklentiler ile potansiyel sonuçlar arasındaki farklılığı minimize etmektir.

En dar kapsamıyla risk kayıp olarak kabul edilebilir. Buna göre risk; insan hatasına bağlı ya da doğal sebeplere bağlı olarak uğranan zararlar, meydana gelen problemler gibi olumsuz etkiye sahip olayların meydana gelmesidir. Bu anlamıyla riskin yönetimi ise; söz konusu olumsuzlukların meydana gelme olasılıklarının minimize edilecek süreçlerin geliştirilmesi ile mümkün olabilir.

Eski pragmalara göre risk kaybetme olasılığı olarak tanımlanırken günümüzde risk, tek başına veya tekrarı durumunda o işletmenin finansal gücünü zayıflatacak tehlikeye sokacak herhangi bir faaliyet sonucundan beklenmedik ve zarara sebep olan bir sapma olarak tanımlanmaktadır (Güzel, 2007:8). Risk kavramına işletmeler ve işletmelerdeki risk yönetimi açısından baktığımızda, kavramın genel olarak üç unsuru içerdiği görülmektedir. Bu unsurlar;

1. Risk faktörünün dışsal, yani bizim kontrolümüz dışında, ancak iş sonuçlarını etkileyen bir faktör olması,
2. Risk faktörünün bir belirsizlik içermesi,
3. Risk faktörünün bir tehlikeye işaret etmesidir (Dayan, 2006:29).

İlgili oldukları alanlara göre riskleri genel olarak sınıfladığımız zaman bir birinden farklı onlarca riski ortaya koymak mümkündür. Bunlar piyasa riskleri, kredi riskleri, faaliyet riskleri, yasal riskler, bilgi riski, çevresel riskler, ülke riski, fiyat riskleri, doğal riskler, finansal raporlama riskleri gibi sıralanabilir. Tamamının farklı risk tanımları vardır. Çünkü beklenen sonuç her bir faaliyet için farklıdır. Özetle mevcut hiçbir risk tanımı mükemmel olmayıp, her biri riskin belli bir bölümünü yansıtmaktadır. Kabul görmüş kurallar ve kavramlar mevcut olmasına rağmen, bugün itibari ile tüm dünya üzerinde kabul görmüş risk ve risk yönetimi tanımlaması bulunmamaktadır. Ancak başarılı bir risk yönetimi sistemi kurabilmek ve bu sistemi başarı ile uygulayabilmek için şirketler mutlaka karşı karşıya kaldıkları riskleri farklı yönleri itibari ile analiz edecek yeterliliğe sahip olmalıdır. Ve en önemlisi karşı karşıya kalınan risklerin doğru şekilde tanımlanmasıdır. Bu sayede proaktif bir risk yönetimine zemin hazırlanabilir.

1.2.Risk Çeşitleri

Tüm işletmeler temelde iki tür riskle karşı karşıyadır. Bunlar finansal olmayan saf risk ve finansal risk olarak adlandırılır. Saf riskte kayıp durumu sadece riskin gerçekleşmesi halinde söz konusu olmaktadır (Rejda,2005:6). Buna örnek olarak işletmenin fabrikasında bir yangın çıkma olasılığı verilebilir. Yangına bağlı hasar sadece yangın çıkması durumunda gerçekleşir. Yangın çıkmazsa işletme için bir kayıp olmadığı gibi herhangi bir kazanç da oluşmaz, ama işletme mevcut durumunu korur. Bu ve bunun gibi sel, hırsızlık, kaza, hastalık vb. durumlar sigortacılığın konusunu oluşturur. Dolayısıyla bu tür olaylara karşı risk yönetimi sigorta ürünleri kullanılarak yapılır (Gökmen,2008:156).

Diğer risk türü olan finansal riskte hem kazanma hem de kaybetme olasılığı bulunmaktadır. Karlılığa ve likiditeye ilişkin kararlar daima belirsizlik koşulu altında alınır ve bu belirsizliği gidermek üzere de tahminde bulunulur. Tahmin ile gerçekleşmenin aynı ölçülerde olmaması veya tahmin hatası bir

kayıp yaratıyorsa bu riskin kendisidir (Lokumcu,2009:3). Finansal riskler sigorta sistemi ile yönetilemez, fakat vadeli işlem araçları ya da sözleşmeleri kullanılarak yönetilebilir ([http://www.kobifinans.com.tr /tr/dergi/021702/5691](http://www.kobifinans.com.tr/tr/dergi/021702/5691)). Bunlar genel olarak türev araçlar olarak adlandırılmaktadır.

Diğer bir kaynağa göre de riskler sistematik ve sistematik olmayan riskler olarak iki sınıfa ayrılmış durumdadır. Sistematik riskler; ekonomik, politik, sosyal durum vb. çevresel faktörlerin değişkenliğinden kaynaklanıp, bütün piyasayı aynı yönde ancak değişik derecede etkileyen risklerdir. Bunlar beklenmedik olayların sonucu oluşurlar ve tüm kurumları aynı yönde az veya çok etkilerler. Bu tür riskler kaynaklarda “Piyasa riski” veya “Kontrol edilemeyen riskler” olarak da bilinir (Dayan,2006:30). Bir başka tanıma göre ise piyasalarda mevcut olan risk unsurlarından biri ve/veya birçoğundan kaynaklanan ve bulaşma etkisi ile tüm yapıda etkisini göstererek krize dönüşen olumsuzluklara neden olan risk türü olarak tanımlanabilir (Kayacan, Gürbüz; 2001:5).

Sistematik olmayan riskler ise işletmeye özgü risk olarak tanımlanır. Faaliyet riski, finansal risk, yönetim riski ve sektör riski bu risk grubuna dahildir. Bu riskler kaynaklarda “Özel Riskler” veya “Kontrol Edilebilen Riskler” olarak da tanımlanmaktadır (Dayan,2006:30).

Riskleri sınıflamanın birçok yolu olsa da en kabul göreni dört ana başlık altında toplamaktır. Bu dört ana başlığı şu şekilde sıralayabiliriz: finansal riskler, operasyonel riskler, stratejik ve dış çevre riskleridir. Bu riskleri birbirinden kesin olarak ayırmak mümkün değildir. Örneğin kredi riski, sonuçları itibariyle finansal risk, nedenleri itibari ile de operasyonel bir risk olarak algılanabilir (TÜSİAD Risk ve Değer Yönetimi Çalışma Grubu,2006:14).

1.2.1.Operasyonel Riskler

Operasyonel riskler bir işletmenin temel iş faaliyetlerini yerine getirmesini engelleyebilecek riskleri ifade eder. Esasen finans sektörü

operasyonel risk üzerinde uzun süredir durmaktadır. Ancak kapsamlı olmaktan uzak operasyonel riskin sadece ufak bir parçasını oluşturan işlemlerin hatasız ve doğru bir şekilde gerçekleşmesi üzerine yoğunlaşmışlardır. Özellikle sigorta sektörü gibi risk odaklı çalışan sektörlerden aldığı araçlar ile artık operasyonel riskin sistemli bir şekilde ölçümüne dönük yaklaşımlar kullanılmaya başlanmıştır (Jorion,2004:78).

Finans sektöre olarak ele alındığı zaman; Basel-II uzlaşısında operasyonel risk: “yetersiz veya başarısız içsel süreçler, insanlar ve sistemlerden veya dışsal olaylardan kaynaklanan kayıp riski” olarak tanımlanmıştır. Tanım, operasyonel risklerin kaynağına ve nedenine odaklanmaktadır (Altıntaş, 2006: 10). Kasten veya sehven işletme personeli veya dışarıdan yapılan müdahaleler kanalıyla gerçekleşen risk “insan kaynaklı” operasyonel riskleri tarif etmektedir (Berk, 2001:168). Bir operasyonel risk olayının gerçekleşmesine çoğu zaman birden çok etken sebep olmaktadır. Bahse konu etkenlerin birbiri ile etkileşim halinde bulunması bu konuda kesin yargılara varılmasını da engelleyebilmektedir (Mazıbaşı,2005:3).

İş operasyonları, teknoloji, varlık ve kurum operasyonel riskler içerisinde yer alan alt başlıklar olarak sayılabilir.

1.2.1.1. İş Operasyonları

Operasyonel risklerin alt başlıklarından ilkinin iş operasyonları olarak belirtmiştik. Bu gruba giren riskleri şu şekilde çeşitlendirmek mümkündür. Müşteri memnuniyeti, ürün geliştirme, verimlilik, kapasite, performans, kaynak, fiyatlama, uygunluk, sahtekârlığa uğrama, ürün, servis kesintisi riskleridir.

1.2.1.2. Teknoloji

Teknoloji ile beraber gelen riskler üzerinde hassasiyetle durulması gereken konudur. Teknoloji ile gelen bilgi işlem risklerini beş grup altında incelemek mümkündür. Bunlar; giriş riski, erişebilirlik riski, bilgi sistemi tutarlılığı riski, altyapı riski ve ilgililik riskidir (Kazmirci ve Başlıgil, 2000:83).

1.2.1.3. Varlık

Üçüncü alt başlık olan varlık riskinin maddeleri ise veri, bilgi ve saygınlık olarak sayabiliriz. Saygınlık riski; bir işletmenin operasyon ile ilgili başarısızlıklarını veya yasal düzenlemelerin gerektirdiği yükümlükleri karşılayamama nedenleri ile ortaya çıkan riski ifade eder. Bu işletmenin prestiji ve buna bağlı olarak sürekliliği için çok önemli bir referans kaynağı olup; belki de sayılan tüm bu riskler içerisinde kayıp açısından etkisi en fazla olanıdır.

1.2.1.4.Kurum

Operasyonel risklere ait son başlığımızı oluşturan kurum risklerinin maddeleri ise; kurum kültürü, insan kaynakları ve eğitim olarak sayılabilir.

1.2.2. Stratejik Riskler

İşletme üst yönetiminin, işletmenin misyonu, hedef müşteri kitlesi ve üst yönetim ile ilgili konularda yapabileceği hatalar dolayısıyla ortaya çıkan risklere iş strateji riski denir. İşletmenin kısa, orta veya uzun vadelerde belirlemiş olduğu hedeflerine ulaşmasını engelleyebilecek yapısal riskler bu başlık altında sınıflandırılabilir. Planlama, iş modeli, iş portföyü, kurumsal yönetim, pazar analizi gibi riskler stratejik risklere tipik örneklerdir (TÜSİAD Risk ve Değer Yönetimi Çalışma Grubu,2006:15).

Stratejik riskleri de yine alt başlıklara ayırmak gerekirse piyasa şartları, yönetim ve ilgili oldukları kitlelerle olan ilişkileri sayılabilir.

1.2.2.1. Piyasa Şartları

Piyasa şartları denildiğinde ise akla rekabet, hassaslık, sermaye yeterliliği, finansal piyasalar ve ilgili olduğu sektör gelmektedir. İşletmenin faaliyet gösterdiği alanda, ürün/hizmet arz ve talebindeki olası değişiklikleri kapsamaktadır. Arz yönünde piyasaya kısa ve uzun vadede giriş koşulları, talep yönünde ise ürün ve hizmete olan talebin gelişimi, müşterilerin zevk ve beğenilerindeki olası değişiklikler incelenmelidir. Ayrıca işletmenin faaliyet gösterdiği piyasadaki yasal kısıtlamalar işletme faaliyetlerini olumsuz etkileyebilmektedir. Üretimin pazar isteklerine ve beklentilerine ayak uyduramaması, endüstri kolundaki gelişmelerin yakından takip edilememesi, hatalı bir fiyat politikası izlenmesi, pazar araştırmalarına gereken önemin verilmemesi ve işletmenin ürettiği veya sattığı mal ve hizmetlere karşı talepteki ani değişiklikler de piyasa riskini artırmaktadır.

1.2.2.2. Yönetim

Stratejik risklerin bir diğer ayağı olan yönetimin maddelerini ise liderlik, otorite, limitler, dış kaynak ve iletişim olarak sıralamak mümkündür. Yönetim riski, üst düzey yönetici kadrosunda bulunması gereken niteliklerin, tecrübenin ve yeterli bilgi düzeyinin olmayışından dolayı ortaya çıkan ölçülmesi zor olan nitel bir risktir. Ancak sonuçları açısından gözlemlenebilir. Yönetim kadrosunun alacağı her karar kurum için çok önemlidir. Alınan ve uygulanan yanlış bir karar kurumda beklenmeyen ciddi sonuçlar doğurabilir. Yönetim hataları sonucu kurumun finansal durumu, işletme faaliyetleri ve rekabet gücü bozulabilir ve kurumun taşıdığı diğer finansal risk faktörlerinde artış ortaya çıkabilir (Aydın, 2010:16).

1.2.2.3. İlgili Kitlelerle İlişkiler

İlgili olduğu kitlelerle olan ilişkilerindeki maddeleri hissedarlar, iş ortakları, müşteriler, devlet ve tedarikçiler olarak sıralamak mümkündür. Devlet riski, herhangi bir ülkenin çeşitli sebeplerden dolayı dış borçlarını ödeyememesi veya ödemek istememesi sonucunda meydana gelen ve diğer tüm dış borçlanma ve dış yatırımlarda karşılaşılan genel riskler dışında kalan bir risk olarak tanımlanmaktadır (Tuğay, 1991:30). Devlet riski, aktifin ve taahhüttün bağlı bulunduğu ülkenin politik, ekonomik ve her türlü risklerin hesaplandığı yönetim şeklidir. Bu amaçla uluslar arası derecelendirme kuruluşları ülkelere taşıdıkları risk ölçüsünde puanlar vermektedirler. Bu puanlama, ülkenin rakamsal olarak ifade edilebilen değerleri ve bunların toplam risk içindeki ağırlıkları göz önüne alınarak hesaplanmaktadır. Ülkenin bu kuruluşlardan alacağı puan uluslar arası çevrelerde ülkenin kredibilitesini ve borçlarına hizmet kalitesini belirlenmesinde önemli bir ölçüt olarak kullanılmaktadır (Aydın, 2010:18).

Tedarikçilerle olan ilişkilerde var olan riski şu şekilde açıklamak mümkündür: İşletmenin faaliyeti için gerekli hammaddeyi temin edememesi işletmenin siparişlerini zamanında yerine getirememesine neden olur ve işletme mevcut müşteri portföyünü kaybedebilir. Aynı zamanda müşterinin ihtiyaç duyduğu hammaddeyi yalnızca birkaç firmadan alması işletme için önemli bir risktir. Zira monopol olan bir satıcı hammaddenin miktarı ve fiyatı üzerinde rahatça oynaya bilmektedir.

1.2.3. Dış Çevre Riskleri

Bu kategoride yer alan riskler işletmenin faaliyetlerinden bağımsız olarak ortaya çıkan, ancak işletmelerin tercihlerine bağlı olarak kurumu etkileyen risklerdir. Yasal düzenlemeler, müşteri trendleri, ekonomik ve politik değişiklikler, rakipler, doğal koşullar, felaket riski ve sektördeki değişiklikler bu kategorideki risklere örnek olarak verilebilir. Bir işletmenin gerek iç

yapısında, gerekse dışarıdaki kişiler ile yapmış olduğu işlemlerin yasal yollardan takip edebilecek niteliklere haiz olup olmamasından dolayı maruz kalabileceği riski ifade eder (Güzel, 2007:23).

1.2.3.1. Hukuksal Risk

Yasal risk, yetersiz veya yanlış yasal bilgi ve doküman sebebiyle kayıpların oluşmasını ifade etmektedir. Yasal düzenlemelerin sık sık yapılması değişkenlik ve belirsizlik yaratmaktadır. Bu sebepten işletmelerin tüm bu değişiklikleri dikkatli takip edip; yine proaktif bir yaklaşım içerisinde bulunmalıdırlar.

1.2.3.2. Politik Risk

İşletmelerin faaliyet gösterdiği ülkedeki ve dünyadaki siyasi gelişmelere bağlı olarak faaliyetlerin etkilenme riskidir. Dışa açık işletmelerde, dış ülkelerdeki olumsuz gelişmeler ve krizlerde önemli politik risklerdendir (Bulut,2008:20). Genel ekonomi politikaları sonucu ortaya çıkan politik riskin değerlendirilmesi ülkenin sahip olduğu sosyal ve politik faktörlerle ilişkilidir. Bir ülkenin yükümlülüklerini karşılamak konusunda gösterdiği kararlılık ve isteklilik ülkenin taşıdığı politik risk konusunda bir göstergedir (Aydın, 2010:17). Hükümetler izledikleri vergi, para, fiyat, ücret, dış ticaret politikalarını zaman içinde değiştirerek işletmelerin performanslarını etkileyebilir. Hükümet politikalarındaki bu değişiklikler bazı sektörlerin daralmasına ve küçülmesine neden olurken, bazı sektörlerin büyümesini hızlandırabilir. Bir işletmenin çeşitli sebeplerden oluşabilecek olan politik riskten korunabilmesi ve zararlarını en aza indirebilmesi için, ülke içinde değişen makro ekonomik hedeflere ve göstergelere göre kısa vadeli politikalarını değiştirebilme yeteneğine sahip olması gereklidir. Bu da iyi bir yönetim kadrosu ile mümkün olabilmektedir.

1.2.3.3. Felaket

Felaket denildiğinde ilk akla gelen risk yangın olmaktadır. Büyük hasarlara yol açan yangının birçok fiziki nedeni vardır. Bazı yangınlar tamamen doğal faktörlere bağlıdır, bazıları ise insan hatasının ürünüdür. Bu anlamda operasyonel riskler arasında da sayılabilir. Büyük ekonomik ve beşeri tahriplere ol açan yangınlar aşırı atmosfer ısısının yükselmesi veya yıldırım gibi doğal nedenler sonucu ortaya çıkabileceği gibi, yetersiz veya hatalı kullanılan elektrik tesisatı, bireysel dikkatsizlik, sanayi kazaları gibi olumsuzluklar sonucu da ortaya çıkabilir.

Hava hareketlerinin olumsuz gelişmesi sonucu özellikle zirai mahsullerin büyük hasar görmesi tarımsal işletmeleri olumsuz etkilese de bu risk faktörü tüm işletmeler için mevcuttur. Sel felaketleri, bazı yörelerin yıllık yaşantılarının bir parçası gibidir. Benzer şekilde kuraklık, tarım ürünlerinde büyük hasara yol açmaktadır. Dolu ve rüzgarın verdiği yıllık hasarlar bazen işletmeleri son derece olumsuz yönde etkilediği gibi, ülke ekonomisi açısından da büyük kayıplara yol açmaktadır.

Erozyon, son yıllarda mal ve can hasarlarında önemli bir neden olan faktörlerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bazı yörelerimizde arazinin zemin etüdü yapılamadan inşa edilen binaların erozyon sonucu çökmesi ve büyük mal can hasarlarının ortaya çıkması sıkça görülmektedir (Bulut, 2008:9). Depremier de büyük can ve olağan dışı mal kaybına yol açan çevresel faktörlerdendir.

1.2.4.Finansal Riskler

Finans literatüründe kullanılan risk gerçek hayattakinden oldukça farklıdır. Finansal risk, beklenen getirinin gerçekleşen getiriden sapma olasılığıdır (1979, Hagin). Ölçülebilen bir kavram olup en basit tanımıyla değişkinliği ifade eder. Risk getirilerin dağılımındaki değişkenlik olarak kabul edilirse, dağılımın değişkenliğini ölçen standart sapma da risk ölçüsü

olmaktadır. Standart sapma menkul kıymetin beklenen getirisinden farklı bir getiri ile karşılaşma olasılığının bir göstergesidir. Yapılan bir tahminde standart sapma ne kadar düşükse menkul kıymetin beklenen getirisine ilişkin tahminin doğruluk derecesi o kadar büyük ve beklenenden farklı bir getiri karşılaşma olasılığı da o kadar düşük olmaktadır (Güzel, 2007:8).

Finansal risk parasal bir kayba maruz kalma olasılığıdır. Finansal risk de beklentilerdeki farklılığa ve deneyime bağlı olarak kişiden kişiye, işletmeden işletmeye farklılık göstermektedir. Finansal riskin unsurları literatürde sistematik olan (piyasa riski) ve sistematik olmayan risk (özel risk) olarak ayrıştırılmaktadır (İMKB, 1999:2).

Ayrıca finansal riski fiyatların değişmesi veya dalgalanması karşısında işletmelerin aktif ya da pasiflerinin değişmesi olasılığı olarak tanımlamak da mümkündür. Söz konusu fiyatlar arasında hammadde fiyatları, hisse senedi fiyatları, döviz kurları ve faiz oranları en temel finansal risk unsurlarını oluşturur (Çağdaş, 2003:61).

Finansal risklerin özellikleri bellidir. Risk unsurunun ortaya çıkması durumunda, işletmeye olan maliyetini önceden görmek, bazı varsayım modellerini uygulamak gerekmektedir. Bu bakımdan finansal riskler ve bu risklerin işletmeye olan etkileri, finansal olmayan riskler ve etkilerine göre daha somuttur ve o nispette de daha zarar verici özellikleri vardır.

Finansal riskler, işletmeler tarafından her an izlenmesi, kontrol edilmesi ve işletme üzerindeki etkilerinin ölçülmesini gerektiren türde risklerdir. Çünkü finansal olmayan türde risklerin işletme performansını kötü yönde etkilememesi açısından ortadan kaldırılmasının çeşitli yolları olabilir. Bu yollardan hangisinin kullanılacağı ise riskin taşındığı ya da basit anlamda ortaya çıktığı departman ya da alana ve bu alanın yöneticisine, özet olarak işletme yönetim tekniğine göre farklılık gösterebilir. Ancak finansal risklerin işletmenin finansal bünyesi içinde taşınmasının, riskin işletme karlılığını azaltmamasının sağlanmasının, riskin finansal bünye içinde kontrol altında

tutulmasının, “yönetiminin”, işletmenin esas faaliyet alanının ya da esas faaliyet gelir ve karlarının bu risklerden zarar görmesinin önüne geçilmesinin yöntemleri ve bu yöntemlerin uygulama seçenekleri birbirinden farklı değildir (Çağdaş,Gürsoy,2003:55).

Bu yaklaşıma göre makro ekonomik risklerin her işletmeyi aynı oranda etkilemeyeceği varsayılmaktadır. Söz konusu riskler önemli ölçüde işletme faaliyetlerine bağlı olarak gelişmekte olup, sistematik olmayan bir yapıya sahip olmaktadır. Risk kaynaklarında yapılan değişimlerle ve yönlendirmelerle zararın kontrolü ve hatta yok edilmesi mümkündür. Finansal riskleri alt başlıklara ayırırsak bunlar; piyasa, kredi ve likidite, sermaye yapısı ve finansal raporlama olacaktır.

1.2.4.1.Piyasa

Piyasa riski, döviz piyasasında veya mal piyasasında fiyat/değer değişiklikleri, faiz oranlarında değişme ile sahip olunan hisse senedi, emtia ve finansal enstrümanların fiyatlarında meydana gelen değişimlerin yarattığı risk olarak tanımlanabilir (Aydın,2010:9). Piyasa riski; faiz, kur, türev enstrümanlar ve fiyatı kapsamaktadır. Faiz oranı riski, faiz oranlarında meydana gelen değişimler sebebiyle finansal araçların değerlerinde ortaya çıkardığı değişimlerin firmaların nakit akımları, bilançolarının aktif ve pasif yapıları üzerinde yarattığı olumsuz etkiler olarak tanımlanabilir.

Döviz kuru riski, ulusal para ile veya kaynaklarla döviz alma ya da döviz satarak karşılığında ulusal para veya kaynağa sahip olma işlemleri nedeniyle zarar etmesi ihtimali olarak tanımlanmaktadır. Döviz fiyatlarındaki değişimlerin, döviz cinsinden gelir ve giderlerin değerini etkileme olasılığı ise döviz kuru riskine açıklık olarak ifade edilmektedir. Diğer bir ifade ile döviz kuru riskine açık olunması, sahip olunan varlık ve yükümlülüklerin döviz kurlarındaki değişimlere duyarlılığı olarak da tanımlanmıştır. Dolayısıyla

döviz kuru riskinin ortaya çıkabilmesi için öncelikle döviz kuru riskine açık olunması gereklidir (Delikanlı, 2001:7).

1.2.4.2. Kredi ve Likidite

Kredi ve likidite ise borcu ödeyememe, teminat, yatırım yenilemesi ve nakit transferi gibi konuları kapsar. Kredi riski, işletmelerin satış politikaları doğrultusunda yer alan müşterilerine açtığı kredilerin tahsilatı nedeniyle doğması muhtemel problemleri içerir.

Likidite dar anlamı ile vadesi gelen borçları tam ve zamanında ödeyebilme yeteneği diye tanımlanırken geniş anlamda işletme aktiflerinin daha akışkan, daha kısa vadeli ve daha kolay paraya dönüştürülebilecek şekilde düzenleyerek, pasiflerle vade uyumlu hale getiren, dengeli bir finansman politikası izlenmesi anlamında kullanılan bir kavramdır. İşletmelerin, hem vadesi dolan borçlarını ödemek hem de yasal yükümlülüklerini yerine getirebilmek, faaliyetlerini sürdürebilmek amacıyla yeterli düzeyde likit (nakit mevcudu) bulundurmaları gereklidir.

Yatırım riskini şu şekilde açıklayabiliriz. Fizibilitesi iyi yapılmayan yatırımlardan beklenmeyen sonuçların elde edilememesi ve istenen zamanlarda tamamlanamaması firmanın bu yatırım için sağlanan kredilerin geri dönüşlerinde problemler ortaya çıkaracaktır. Firmanın verimsiz kısır alanlara yatırım yapması, sabit nitelikteki giderlerin firma için aşırı risk oluşturması da bunlara örnektir.

1.2.4.3. Sermaye Yapısı

Sermaye yapısındaki riskler ise sermaye, borç ve varlık/borç dengesidir. Bu tip riskler bilanço yapısındaki aktif ve pasifin dengeli olmayışı sonucu ortaya çıkan risklerdir.

1.2.4.4. Finansal Raporlama

Finansal raporlama riskinin konusu da bütçe ve planlama, muhasebe ve hesaplama, yatırım değerlendirme, vergilendirme, rapor değerlendirmesi ve son olarak eksiksizlik ve doğruluk oluşturur.

2.RİSK YÖNETİMİ

2.1.Risk Yönetimi Kavramı

Risk yönetimi bir ürünün ya da hizmetin düşünce aşamasından başlayarak müşteriye sunulmasından sonraki müşteri ilişkileri yönetimi aşamasına kadar tüm aşamaları ve bu aşamalar ile ilgili tüm fonksiyonları kapsar. Bir işletme içerisinde risk yönetiminin ilgili olmadığı hiçbir alan yoktur. Risk yönetimi, hızlı kararlar ve faaliyetlerle sürekli olarak risklerin belirlendiği, hangi risklerin öncelikle çözümlenmesi gerektiğinin değerlendirildiği, riskleri kontrol edebilmek için stratejiler ve planların geliştirilerek uygulandığı bir düzenlemedir (Dayan, 2006:31).

Risk yönetimi belirsizlikleri ve belirsizliğin yaratacağı olumsuz etkileri daha kabul edilebilir bir düzeye indirgemeyi sağlayan disiplindir. Problemlerin oluşmadan önlenmesini sağlayan proaktif bir yaklaşımdır. Problem haline gelmeden, tehlikeye dönüşmeden önce, risklerin belirlenmesini ve risklerin oluşma olasılığını ve/veya etkisini en aza indirgeyen faaliyetlerin planlanmasını ve yürütülmesini kapsar (Güzel,2007:7).

Günümüzün modern işletme teorisinin ulaştığı en kapsamlı çözümlerden bir tanesi risk yönetimidir. Çünkü risk yönetimi getiri, sermaye ve riski ilişkilendiren; bunların arasında optimum dengeyi kuran bir yaklaşım, bir yönetim tekniği, bir yönetim anlayışıdır. Risk yönetimi tüm işletmeler için önemli bir iştir (Çolak, Yiğidim 2001:117).

Risk yönetimini riskler karşısında olası kayıpları önceden tahmin etmeyi ve bu kayıpların en az şekilde oluşmasını sağlamak amacıyla gerekli olan politikaları tasarlamayı ve uygulamaya aktarmayı sağlayan bilimsel bir yaklaşım olarak tanımlamıştır (Alkin, 2001:3).

Risk yönetimi, işletmenin kendisinin veya başka bir kuruluşun varlıklarını ve kazançlarını tehdit eden, tehlikeye sokan risklerin tanımlanması, ayrıma tabi tutulması, ölçülmesi ve ekonomik anlamda kontrol edilmesidir (Çelik, 2002).

Risk yönetimi risklerin belirlendiği, hangi risklerin öncelikli olarak çözümlenmesi gerektiğinin değerlendirildiği, risklerin yönetilmesi için stratejiler ve planların geliştirilerek uygulandığı bir süreçtir (TÜSİAD Risk ve Değer Yönetimi Çalışma Grubu, 2006:16).

Diğer bir ifadeyle ise risk yönetimi; işletmelerin karlılık içinde faaliyetlerine devam etmesi için gerekli düzenlemeleri sağlamak, organizasyondaki mal ve kişilerin korunması ile işletmenin kazanma gücünü korumak; organizasyonda oluşabilecek beklenmedik kayıpların en düşük maliyetle minimize edilmesi için gerekli olan kaynakların ve faaliyetlerin planlanması, organizasyonun yöneltmesi ve kontrol süreçlerini kapsamaktadır (Emhan, 2009:209).

Risk yönetimini finansal olarak ele aldığımızda ise şu cümleleri kurmak mümkündür. İşletmeler iktisadi olarak “kar” elde etme amacı ile kurulmuşlardır. Fakat amaçlanan karı elde edebilmek için ise belirli risklerin alınması gerekmektedir. Risk yönetimi istenen kar miktarına ulaşabilmek için hangi risklerin, ne ölçüde alınması gerektiğini belirleyen ve bu sürecin planlandığı şekilde gerçekleşmesini güvence altına almayı hedefleyen bir sistemdir (TÜSİAD Risk ve Değer Yönetimi Çalışma Grubu, 2006:12).

Modern kullanışı ile işletme yönetiminin bir dalıdır. İşletmenin normal faaliyet süreci içerisinde karşılaşılabileceği risklerin giderilmesi, minimize edilmesi ve bunların sigorta ettirilmesi gibi konularla ilgilenir. Örneğin bir risk

yöneticisi; kazaların önlenmesi, bina ve tesis güvenliği, kredi yönetimi ve en uygun sigortanın yaptırılması gibi konularla ilgilenir (Seyidoğlu; 1992:727).

Risk yönetimine ilişkin tanımlarda farklılıklar olsa da risk yönetimi konusunda belirli ortak yanlar mevcuttur. Risk yönetiminin temel ilkelerinin başında iç kontroller ve bunların bağımsızlığı gelir. Amaç risk alarak faaliyetlerde bulunanlar ve karar alanların bu alınan kararlarını ve faaliyetlerini farklı bir gözle değerlendirecek olanların farklı kişiler olması gerekliliğidir. Riskin sayısal hale dökülmesi risk yönetimini kolaylaştırır ve riski çeşitlendirmekte genel kabul gören diğer bir ilkedir.

Risk yönetimi, bir kurumun potansiyel kayıplarının gerçekleşme olasılığını ve etkilerini, operasyonlarının devamını tehdit eden kritik seviyeden düşük tutarak, kurumun operasyonlarının devamlılığını önemli ölçüde güvence altına alır. Risk yönetimi, bir kaybın ardından normal iş faaliyetlerinin minimum gecikme ile devam etmesini sağlamak açısından da kritik öneme sahiptir. İşletmelerin normal iş akışları hiçbir kesintiye uğramamalıdır (TÜSİAD Risk ve Değer Yönetimi Çalışma GRUBU,2006:12).

Karlılık, bir işletmenin var olma sebebi olmasının yanı sıra işletmenin üstlenebileceği riski ve/veya sermayesini arttırabilme kapasitesini gösteren önemli bir sonuçtur. Karlılık riski olarak tanımlanan kavram gerçekte, işletme yönetiminin işletme gelir kaynaklarını iyi belirleme, faaliyetlerini yüksek getirili alanlara aktarabilme yeteneği ve esnekliğidir. Risk yönetiminde temel amaç, karlılığı arttırmak için sermaye, getiri ve riski birbirleriyle ilişkilendirirken, pazarın sürekli artan ve çeşitlenen zor taleplerini tatmin edebilecek bir risk yönetim sisteminin oluşturulmasıdır (Aydın, 2010:24).

Sağlıklı bir risk yönetimi sistemi ile kurumun karşı karşıya kalabileceği olumsuzluklar hem nitelik hem de nicelik açısından önemli ölçüde azaltılabilecektir. Kötü sürprize uğrama olasılığının minimuma indirilmesi başarılı bir risk yönetiminin varlığı ile mümkündür.

Son olarak risk yönetimi, sermayenin verimli ve optimum seviyede kullanımını sağlamak amaçlı olarak maruz kalınan riskler ve yükümlülükler çerçevesinde elde tutulması gerekli olan sermayeyi tespit etmek için bir araçtır (Lokumcu,2009:3).

2.2.Risk Yönetiminin Tarihi Gelişimi

Risk yönetimi aslında insanlık tarihinin en eski kavramlarında birisidir, çünkü insanlık tarihini aynı zamanda zorluklara, güçlüklerle ve risklere karşı savaşımın bir tarihi olarak da görebiliriz. İnsanoğlu Maslow’ un ihtiyaçlar hiyerarşisinin en ilk basamağından en son basamağına kadar ihtiyaçlarını karşılamak için hep bir riskle karşı karşıya kalmış ve gerek edinilen deneyimler gerekse önceden tahmin yoluyla varlığını sürdürmeyi başarmışlardır. Aslında insanoğlunu tüm riske ve yaşamını sürdürmeye dair yönetmeleri benzer bir şekilde finans sektöründe de kullanılmaktadır. Buradaki yaşam savaşı ise maruz kalınan risk düzeyine göre yatırılmış olan sermayeye karşın yükümlülüklerini yerinde ve zamanında yerine getirmek ve daha fazla getiri elde etmektir.

Risk yönetimi kavramının tarihi, ticaretin ilk yıllarına kadar uzanır. Adına risk yönetimi denmese de insanlığın ticaret ile karşılaşması ile birlikte risk yönetimi olgusu bir daha bizi terk etmemek üzere hayatımıza girmiştir. Risk yönetiminin ayrı bir disiplin olarak şekillenmesi, A.B.D’ de sigorta sektörünün gelişmesi ile hız kazanmıştır. 1900’lu yılların başında başlamış olan ve sadece klasik sigortalananabilir risklere odaklı olan bu gelişim, 1990’lı yıllarda yerini yavaş yavaş şirketleri etkileyen tüm risklerin kapsandığı daha geniş ve entegre bir yaklaşıma bırakmıştır (TÜSİAD Risk ve Değer Yönetimi Çalışma Grubu, 2006:16).

Risk yönetimi tabiri ilk kez 1950’li yılların sonlarında Amerika Birleşik Devletleri’nde kullanılmaya başlanmıştır. Risk yönetimi olasılık planlamasını da beraberinde getirir. Sürekli olarak “eğer olursa ne olur”, “ya olursa”

sorularının yinelenmesidir. Risk yönetimi ilk zamanlar sigortacılıkla beraber ele alınmış ve sigortacılık içinde yer almıştır. İlk zamanlar sigortacılık ile risk yönetimi birbirlerinin yerine kullanılmıştır. Finansal risk yönetimi konusunda yapılan akademik çalışmalar ve sektörün konuya olan ilgisi özellikle 1950'lerde Harry Markowitz' in önemli çalışmaları sonrasında özellikle artmıştır. Markowitz esas olarak o güne kadar portföy yönetimine dönük geliştirilen düşüncelerin çoğunlukla geleceğe dönük tahminler içermesine rağmen risk kavramına hiç değinmediğinden hareketle optimal portföy oluşturma tekniklerini formüle etmiştir. Markowitz esas olarak tüm yumurtaların aynı sepet konulmaması gerektiğini, çeşitliliğin iş sahibi veya yatırımcı açısından daha güvenli bir ortam oluşturduğunu söylemiştir (Babusçu,2005:89). Bu anlayış sadece finansla risklerin yönetimi değil aslında işletmelerin tüm risklerinin yönetimi için geçerlidir.

Risk yönetimi günümüzde üç farklı şekilde algılanmaktadır (Greene,1997:66). Geniş bakış açısı; risk yönetimi ve yöneticisi, kar ve zarar riskini üzerine alan bir müteşebbis gibi görünür. Dar bakış açısı; bu bakış açısına göre ise risk yönetimi bir sigortacı olarak görünür (Emhan, 2009:213).

1950'lerde önemli çalışmalar yapan Markowitz portföy yönetimine dönük geliştirilen düşüncelerin çoğunlukla geleceğe dönük tahminler içermesine rağmen risk kavramına hiç değinmediğinden optimal portföy oluşturma tekniklerini formüle etmiştir. Markowitz esas olarak tüm yumurtaların aynı sepete konulmaması gerektiğini, çeşitliliğin iş sahibi veya yatırımcı açısından daha güvenli bir ortam oluşturduğunu söylemiştir (Babusçu, 2005:89).

Bankacılık ve finans anlamda risk yönetimi alanında en kapsamlı adım BASEL sözleşmeleri ile atılmıştır. Burada bahse konu olan risk yönetimi finansal riskin yönetilmesidir. 1970'li yılların ilk yarısında sabit kur sisteminin terk edilmesi ve 1974 yılında yaşanan petrol krizi sonucunda, uluslar arası döviz ve bankacılık piyasalarında büyük dalgalanmalar yaratan sorunlara ortak bir çözüm bulmak amacıyla, 1974 yılı sonunda İsviçre'nin Basel

kentinde bulunan ve 17 Mayıs 1930'da, Avrupa Merkez Bankalarının bankası olarak faaliyette bulunmak ve uluslararası ödemeler sistemini düzenlemek amacıyla kurulmuş olan Uluslar arası Ödemeler Bankası (BIS) nezdinde "Bankacılık Düzenleme ve Denetim uygulaması Komitesi" adında bir komite oluşturulmuştur (Atiker,2005:1).

Basel Komitesinde, 10 ülkenin (G10) Merkez Bankası başkanı yer almıştır. Komiteye 13 üye ülke bulunmaktadır. Bu ülkeler; Belçika, Kanada, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, Lüksemburg, Hollanda, İspanya, İsveç, İsviçre, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'dir. Basel düzenlemelerinin tavsiye niteliğinde olmasına karşın AB Direktifleri Üye Ülkeleri bağlayıcı niteliktedir (TBB; 2003:44).

1988 yılında Basel Bankacılık Denetim Komitesi Tarafından Basel-I uzlaşısı yayınlanmıştır. Bu uzlaşi ile, uluslar arası alanda faaliyet gösteren bankaların varlıkları ile tuttukları sermaye arasında risk esasına dayalı bir ilişki kurulmaya çalışılmıştır. Basel I, bir bankanın batması halinde mevduat sahiplerinin karşılaşılabileceği maliyetleri en aza indirmek için asgari olarak tutulması gereken sermaye üzerinde odaklanmıştır. Basel Komitesi temel konu olarak bankalarda risk yönetimine odaklanmakta ve dolayısıyla da bankacılık sisteminde bilinçli bir risk yönetimi kültürü oluşturmaya çalışmaktadır. Basel kriterleri ile banka sermayelerinin, riskli aktiflere oranının yüzde 8'den az olamayacağını ifade eden sermaye yeterlilik rasyosu getirilmiştir (TBB,2004:vii). Basel I' de Cook Rasyosu diye bilinen sermaye yeterliliği formülü şu şekildedir.

Özkaynak

$$\text{Sermaye Yeterliliği} = \frac{\text{Özkaynak}}{\text{Risk Ağırlıklı Varlıklar ve Gayri Nakdi Krediler}} = \%8$$

Risk Ağırlıklı Varlıklar ve Gayri Nakdi Krediler

Formülün payını oluşturan özkaynak; ana sermaye (ödenmiş sermaye +dağıtılmamış kârlar), katkı sermaye (karşılıklar + rezervler + fonlar) ve üçüncü kuşak sermayenin (Sadece piyasa riski için kullanılabilen sermaye

benzeri krediler) toplamından sermayeden indirilen değerlerin (aktifleştirilmiş giderler + mali iştirakler) çıkarılması ile elde edilir. Risk ağırlıklı varlıklar ve gayri nakdi krediler tutarı ise tüm bilânço içi ve bilânço dışı varlıkların 4 ana gruba ayrıldıktan sonra risk ağırlıklarıyla çarpılıp toplanması sonucu elde edilir.

BASEL I' de, bankanın maruz kaldığı kredi riski, bankanın aktiflerinin ve bilânço dışı kalemlerinin farklı risk sınıflarına ayrılması ve her sınıfa karşılık gelen risk ağırlıkları olan %0, %20, % 50 ve %100 katsayılarıyla çarpılması suretiyle hesaplanmaktadır. Sadece dört farklı risk ağırlığı kullanılması nedeniyle risk duyarlılığı düşük olan BASEL I, farklı faaliyet alanları olan bütün bankalara aynı şekilde uygulandığından BASEL II' nin gerekliliği ortaya çıkmıştır. Basel I uzlaşısı yayınlandığı dönemde ihtiyaçları karşılıyordu. Fakat finansal piyasalarda değişen koşullar, risk çeşitlerinin artışı sonucunda, Basel I bu konuları içermediği için eksik bir uygulama haline gelmiştir. Basel I ile ilgili bu gelişmeler standardın çerçevesinin ve ağırlık noktalarının bankacılıkta yaşanan dönüşüme paralel olarak güncelleştirilmesi ihtiyacını doğurmuştur (Dayan,2006:38).

Bankacılık risklerini gerçekçi bir şekilde ölçmede yetersiz kalması, finansal piyasalardaki fiyat dalgalanmalarını yeterince dikkate alamaması, bankaların portföy oluşturma davranışlarındaki farklılıkları gözetememesi gibi nedenlerle, söz konusu standardın yeniden ele alınarak kapsamının genişletilmesi ve daha hassas risk ölçüm ve yönetim metotlarına yer verebilecek şekilde yapılanmasına giderek bir zorunluluk halini almıştır. 1990'lı yıllarda yaşanan krizler sonucu dünya piyasalarında bir şok yaşanmıştır. Temmuz 1997'de başlayan Asya krizi, sırasıyla Malezya, Endonezya ve Filipinleri etkilemiş, ardından Singapur, Hong Kong ve Güney Kore'yi de içine alarak kısa sürede tüm Asya Pasifik ve Dünya ekonomisini tehdit eder boyuta ulaşmıştır. 1998 yılında yaşanan Rusya krizinde de benzer bir durum gözlenmiştir. Rus Hükümeti'nin ulusal para birimini devalüe etmesi sonucu başta Orta Asya Türk Cumhuriyetleri olmak üzere tüm dünyayı ciddi

anlamda etkilemiştir. Bu krizlerden sonra Haziran 1999 tarihinde, Komite 1988 tarihli düzenlemenin yerini almak üzere yeni bir düzenleme taslağı hazırlamıştır.

Basel Komite 1999 yılında yeni sermaye standardı belirlenmesini sağlamak amacıyla formal bir tartışma ortamı yaratmış ve bunu internet üzerinden kullanıcılarına sunmuştur. Bu taslak gelen öneri ve teklifler doğrultusunda ilerleyen birkaç önemli revizyona tabi tutulmuştur. Basel II standartları 26 Haziran 2004 tarihinde internet üzerinden yayınlanmıştır.

Basel II uzlaşısı 3 ana temel üzerine kurulmuştur.

1. Minimum sermaye şartı

Kredi riski

Piyasa riski

Operasyonel risk

2. Denetisel gözden geçirme

3. Kamuyu aydınlatma ve piyasa disiplini (Özçam, 2004:2)

Basel II standartlarına göre hesaplanması gereken Sermaye Yeterlilik Rasyosu(SYR) aşağıdaki gibidir.

$$\text{Sermaye Yeterlilik Rasyosu(SYR)} = \frac{\text{Özkaynaklar}}{\text{KR} + \text{PR} + \text{OR}}$$

Yukarıdaki Formülde;

KR : Kredi Riski

PR : Piyasa Riski

OR : Operasyonel Risk anlamına gelmektedir.

- Kredi Riski: Bankaların kısa ve orta vadede verdikleri kredilerin ya hiç ödenmemesi yada zamanında ödenmemesi sonucunda bankanın uğrayacağı zararı ifade eder.

- Piyasa Riski: Finansal piyasaların faiz oranları ve döviz kurlarında değişimler sonucunda bankalarda meydana gelen değişimler sonucunda bankanın zarar etme veya sermaye kaybetme riski olarak tanımlanmaktadır.

- Operasyonel Risk: Bir bankanın işlemeyen yada uygun olmayan iç süreçler, insanlar ve sistemler yada dış etkenler nedeniyle ortaya çıkabilecek zarara uğrama riskine operasyonel risk denir.

Basel II uygulamalarının en büyük eksikliği olarak görülen likidite yeterlilik ve risk bazlı olmayan kaldıraç oranları gibi hususlarda yeni düzenlemeler ihdas edilmiş ve Eylül 2010 tarihli Merkez Bankası Başkanları ve Denetim Otoritesi Başkanları toplantısında BASEL III kabul edilmiş ve nihai uygulama kararları açıklanmıştır. Basel III, Basel II gibi sermaye gereksinimi hesaplanma usulünü tümünden değiştiren bir “devrim” değil ancak Basel II’nin özellikle son finansal krizdeki gözlemlenen eksikliklerini tamamlayan bir “ek düzenlemeler seti” niteliğindedir (Cangürel, Güngör, Sevinç, Kayci, Atalay, 2010:1). Basel III olarak adlandırılan düzenleme değişiklikleriyle amaçlanan hususlar; daha nitelikli sermaye, niceliği artırılmış sermaye, sermaye tamponu oluşturulması, risk bazlı olmayan kaldıraç oranı, likidite düzenlemeleri olarak sıralanabilir.

2.3.Risk Yönetiminin Önemi

Risk gerek iş hayatının, gerekse günlük hayatımızın ayrılmaz bir parçası olmuştur. İşletmelerin karşılaştıkları fırsatlar beraberinde riskleri de içermektedirler. Bu nedenle işletmelerin “sürdürülebilir büyüme” hedeflerine ulaşmalarında risklerini etkin bir şekilde belirlemek, ölçmek ve yönetmek son derece önemli bir etkidir. Günümüzde en başarılı işletme risklerini en iyi şekilde yönetebilen ve bu riskleri fırsata dönüştürebilen işletmelerdir. İşletmelerin yüz yüze oldukları riskleri daha iyi görebilecekleri, anlayabilecekleri ve yönetebilecekleri daha şeffaf ve entegre risk yönetim uygulamalarının oluşturulması, yöneticilerin öncelikli gündem maddeleri

haline gelmiştir. Etkin bir risk yönetim sisteminin işletmelere olası faydalarını sıralamak gerekirse şu şekilde çeşitlendirmek mümkün olacaktır (TÜSİAD Risk ve Değer Yönetimi Çalışma Grubu, 2006:6-7).

- İşletmeler için karar almanın ve planlamanın daha özenli hazırlanması ve daha emin temellere oturtulmasını sağlar.
- Geriletici ve zarar verici olan bir risk faktörünün yönetilmesi işletme karını artıracı özellikte olacağından; karlılığı artırır denilebilir.
- Sürprizlerin minimize edilmesi ve daha hazırlıklı olunmasını sağlar.
- Belirsizlik ortamı yerine daha kontrollü bir ortam sağlayacağından dolayı stratejilerin daha sağlıklı belirlenmesini sağlar.
- Yatırımcıların ilgisinin artmasına yardımcı olur.
- Fırsatların ve tehditlerin daha iyi tespit edilmesine yardımcı olur.
- Rekabet gücünün artmasını sağlar.
- Reaktif yönetim yerine proaktif yönetim yapılabilmesine olanak tanır.
- Kaynakların daha etkin tahsisi ve kullanımını sağlar.
- Sermayenin iş birimleri arasında daha etkin dağılımının sağlanmasına imkan verir.
- Menfaat sahiplerinin güveninin ve itimadının gelişmesi sağlanır.
- Kanun ve mevzuatlara uygunluğun sürekliliğinin sağlanmasına yardımcı olur.
- Performansın risk odaklı takip edilmesini sağlar.
- İşletmelerin kurumsal yönetiminin iyileştirilmesini sağlar.

2.4.Risk Yönetiminin Amaçları

- Kurumun varlığının ve/veya faaliyetlerinin kesintisiz devam etmesi: Risk yönetimi, bir işletmenin potansiyel kayıplarının gerçekleşme olasılığını ve etkilerini, faaliyetlerin devamını tehdit eden kritik seviyeden düşük tutarak, işletmenin faaliyetlerinin devamlılığını önemli ölçüde güvence altına alır (TÜSİAD Risk ve Değer Yönetimi Çalışma

Grubu, 2006:12). Bazı risk türleri işletmenin varlığını dahi tehdit edecek düzeyde olabilmektedir. Özellikle riskin gerçekleştiği kriz anında tüketicinin diğer rakip işletmeleri tercih etmesinin engellenmesi mevcut müşteri profilini yitirmemek adına önceden kriz anları için risk yönetim planlarının hazır olması gerekir. Risk yönetimi, bir kaybın ardından normal iş faaliyetlerinin minimum gecikme ile devam etmesini sağlamak açısından da kritik öneme sahiptir.

- Sürprizlerin en aza indirgenmesi: Sağlıklı bir risk yönetimi sistemi ile kurumun karşı karşıya kalabileceği olumsuzluklar hem nitelik hem de nicelik açısından önemli ölçüde azaltılabilecektir. Böylelikle işletme üst yönetimleri enerjilerini ve ilgilerini anlık problemleri çözmek yerine işletmenin temel iş önceliklerine odaklanabilme edebilme imkânını yakalayabilecekler ve önlerini daha net bir şekilde görebileceklerdir.
- Kayıpların maliyetlerinin azaltılması: İşletmeler kar amaçlı kurulan finansal birimler olduğu için karlılığın azalması bir işletme için önemli bir konudur. Risk gerçekleşmesi durumunda endişe edilen kayıp da gerçekleşmiş olur. Ancak etkili bir risk yönetimi riskin gerçekleşmesi durumunda kaybı en asgari düzeyde tutmaya yardımcı olacaktır. Örneğin riskin transfer edilmesi yönteminin kullanılması durumunda yani sigortalanması durumunda risk gerçekleşse dahi maliyet yalnızca sigorta primi tutarında olacaktır.
- Gelir istikrarı: Risk yönetimi, gelirlerde ya da nakit akışında kayıplar nedeniyle ortaya çıkabilecek azalmaların 'kabul edilebilir' seviyelere çekilmesine yardımcı olur. İşletmelerin plan yapabilmeleri için gelirin istikrarı çok önemlidir. Çünkü her plan, program belli bir kaynak ayırarak gerçekleştirilebilir. Riskin gerçekleşip kayba sebep olması dolayısıyla planlanan yatırım ya da projelerin aksaması söz konusu olur. Ayrıca tüketiciler gelir istikrarına sahip, güven veren bir işletme ile çalışmak ister.
- İstikrarlı büyüme: İşletmeler hedeflerine ulaşmaya çalışırken sürekli dalgalanmalara maruz kalırsa hedeflerin gerçekleşmesi istenilen

düzeyde olmaz. Risk yönetimi bu dalgalanmaları asgari seviyeye indirerek işletmede istikrarın sağlanmasına katkıda bulur. Büyüme için istikrar son derece önemlidir.

- Sosyal sorumluluk: Çalışanlar, tedarikçiler, müşteriler ve diğer menfaat gruplarına gelebilecek zararı minimuma indirmek risk yönetiminin önemli amaçlarından biridir. Sosyal sorumluluk misyonu, diğer hedefler için harcanmayacak ciddi miktarlarda kaynağın risk yönetimi aktivitelerine aktarılmasını gerektirebilir. Çevre ve çalışan sağlığı önlemleri ile ilgili yapılan yatırımlar veya iş süreçlerinde çevre sağlığı endişeleri ile yapılan radikal değişiklikler bu kapsam içerisinde değerlendirilebilir.
- Yasal düzenlemelere uyum: İşletmeler faaliyet göstermekte oldukları sektöre bağlı olarak çok farklı sayıda yasaya ve düzenlemeye bağlı olarak çalışmak zorundadırlar. Yasal düzenlemelerin güncel olarak takip edilmemesi ve yanlış uygulamalar işletmelerde çok ciddi kayıplara neden olabilir. Etkin bir risk yönetim planıyla tüm bu değişiklik ve düzenlemeler güncel olarak takip edilip; işletmeye uygulanacağından işletmelerin kayba uğraması engellenmiş olacaktır.

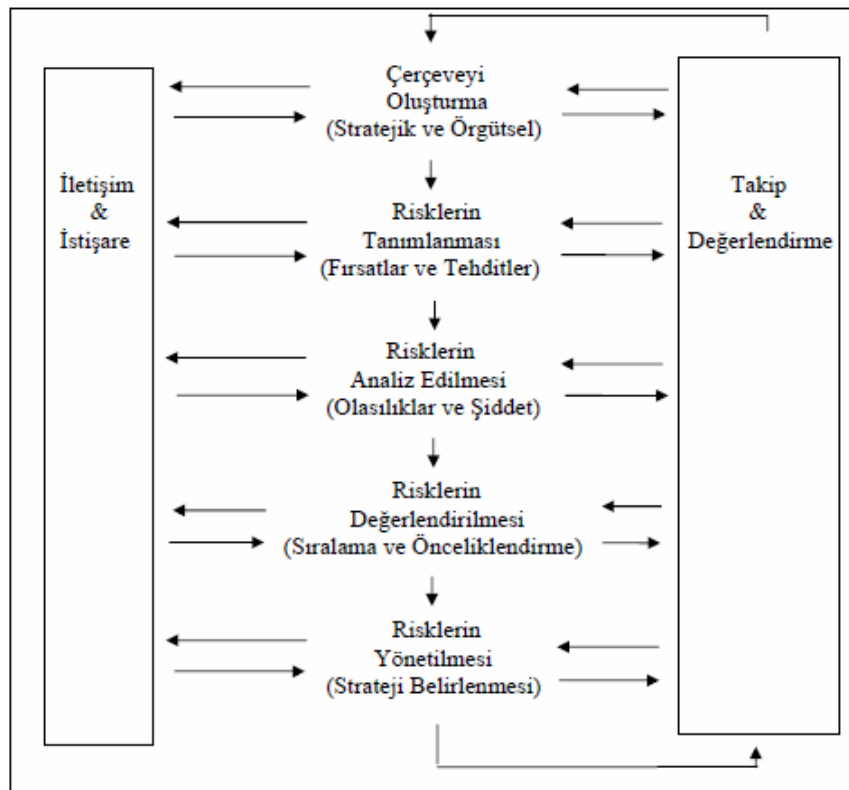
Başarılı bir risk yönetimi stratejisi için bazı temel adımları takip etmek gerekmektedir. Tüm çalışanların katılımı ve bütünsel bir bakış açısı esastır. Risk yönetiminde göz önünde bulundurulması gereken bazı önemli noktalar aşağıdaki şekilde sıralanabilir (Lokumcu,2009:12):

- Risk yönetiminden işletme içinde herkes sorumludur.
- İşletmeler anlamadıkları ürün ve faaliyetlerden kaçınmalıdır.
- Sayısal hale getirilmiş ve getirilmemiş riskler eşit bir biçimde dikkate alınmalıdır.
- Münferit riskler azami önem gösterilerek tanımlanmalı, raporlanmalı ve ölçülmelidir.
- İşletme içi tüm performans ölçütleri işletme çapında riske ayarlı kullanılmalıdır.

- Risk yönetimi belirsizliği kabul etmeli ancak onu elimine etmemeli ve saklamamalıdır.

2.5.Risk Yönetim Süreci

Her ne kadar farklı yazarlar tarafından risk yönetim süreci farklı sayıda aşamadan oluşacak şekilde tanımlanmış olsa da, özü itibarıyla bütün risk yönetim süreci modelleri aynı veya çok benzer aşamaları kapsayacak şekilde oluşturulmuşlardır. Aşağıdaki şekilde risk yönetim sürecinin hangi ana aşamalardan oluştuğu gösterilmiştir:

ŞEKİL 2. RİSK YÖNETİM SÜRECİ

Kaynak: Monash University Audit & Risk Management Office, **Risk Management Process**, <http://www.adm.monash.edu.au/audit/risk/riskmanagement-process.html> , (25Mayıs 2010)

Risk yönetim süreci birbirine bağımlı altı işlem basamağından oluşur. Bu basamaklar: Riskin tanımlanması, riskin analiz edilmesi, riskin

değerlendirilmesi ve hesaplanması, alternatif risk düzeltme araçları arasından bir seçim yapılması, seçilen alternatiflerin uygulanması, değerlendirme ve kontrol süreçlerini kapsamaktadır. Tüm bu basamakları ilgilendiren iletişim ve istişare süreci de yönetim sürecinin vazgeçilmez bir unsurudur. Etkin bir risk yönetimi için (Yüzbaşıoğlu; 2003:12),

- Yönetim kurulunun risk yönetimi sürecini solo ve grup bazında oluşturması ve gözetim altında tutması,
- Uygulama usullerinin ve risk limitlerinin işletme çapında tesisi,
- Risk ölçümü, analizi ve izleme işlevlerinin gerçekleştirilmesi,
- İşletme içinde etkin bir Yönetim Bilgi Sistemi'nin varlığı,
- İşletme çapında entegre ve doğru verilerin varlığı,
- Kullanılan onaylanmış risk modellerinin varlığı,
- İşletme çapında kapsamlı iç denetim uygulamasının bulunması,
- İşletme içinde risk kültürünün oluşturulması gerekmektedir.

2.5.1. İletişim ve İstişare

İletişim ve istişare, risk yönetim sürecine kimlerin katılacağını belirlenmesi amacıyla yapılır. Bu sebepten iletişim ve istişare her aşamayla ilişki içindedir (Sayılı, 2008). İletişim ve istişare kurum içinde veya kurumla ilgili kişiler arasında gerçekleşir. Karar alıcılardan menfaat sahiplerine yapılacak tek yönlü bilgilendirme yerine karşılıklı bir diyalog kurulmalıdır. Risk yönetiminde bilgiye ulaşmak çok önemlidir. Doğru iletişim kanalları ile risk yönetimi etkin bir şekilde işleyebilir. Çünkü risk yönetimi bir işletmenin bir bölümünü değil; tamamını kapsar. Kaynağı ne olursa olsun ortaya çıkan risk faktöründen işletmelerin tek bir bölümü değil tamamı direk ya da dolaylı olarak etkilenmektedir. Risklerin yönetilmesi için de bütün departmanlar arası koordinasyonun iyi sağlanması gerekmektedir.

İletişim risk yönetiminin en önemli parçası olup: doğru bilgiye ulaşmanın yoludur. Karşılıklı görüş alışverişine dayalı bir takım yaklaşımı, risklerin etkin bir şekilde belirlenmesinde, risklerin analiz edilmesi sırasında farklı tecrübelerin bir araya getirilmesinde, risklerin ölçülmesi sırasında değişik görüşlere yer verilmesinde ve risk yönetim stratejilerinin uygulanmasında değişim yönetiminin uygulanmasına yardımcı olacaktır (TÜSİAD Risk ve Değer Yönetimi Çalışma Grubu, 2006:48).

Risk yönetim sürecinin geri kalan aşamalarındaki gereksinimlerin düzgün bir şekilde anlaşılabilmesi için iki ana noktanın belirlenmesi gerekmektedir. Bunlar; risk bilgisinin temin edilmesi ve dağıtımı ve riskin yönetimi için ilgili kişilerin algılamalarının yönetilmesidir. İşletmelerde risklerin tamamını tanımlayabilecek tek bir kişinin olması olası değildir. Bu sebepten ilgili kişilerle iletişime geçip bilgi alışverişinde bulunmak suretiyle riske dair bilginin daha fazla ve daha net olması gerekmektedir. İlgili kişilerin yönetimi bir işletmenin en zor görevlerinden biridir. Bu kişilerin karar mekanizmasında etkin rol alabilecekleri düşünülürse, bu kişilerin sahip olduğu risk anlayışları belirlenmeli, anlaşılmalı ve bu anlayışa hitap edilmelidir (Sayılı, 2008:19).

2.5.2. Riskin Tanımlanması

Teşhis ve tespit edilemeyen riskin ne azaltılması, ne ölçülmesi ve ne de transferi mümkündür. Risk yönetiminin ilk basamağı risklerin belirlenmesidir. Riskin tanımlanması, riskin teşhisi anlamına gelmektedir. Risk tanımlamadaki amaç, işletmenin veya analiz edilen faaliyetin amaçlarını olumlu veya olumsuz şekilde etkileyebilecek olası risklerin belirlenmesidir. Risk tanımlama sürecinde elde edilen bilgiler sorunlara çözüm getirme sürecini kapsar. Konuyla ilgili çalışmalar yapan araştırmacılar bu sürecin teknolojik, sosyal, politik belirsizliklerin azaltılması ve olası kayıpların minimize edilmesi işlemini kapsadığını belirtmektedirler (Hertz-Howard, 1983:9).

Risklerin tanımlanması kapsamında, finansal işletmenin karşılaşılabileceği tüm finansal risklerin tanımlanması ve bunun tüm birimlere bildirilmesi gerekmektedir. Riskleri belirlemek için risk yöneticileri, bir dizi araştırma ve inceleme yapmak zorundadırlar. Risk yöneticilerinin şirket yapısını inceleyen bir soru formu doldurmaları, muhasebe kayıtlarının, şirketin muhasebe dışı diğer kayıtlarını, şirket faaliyetlerinin incelemeleri ve bütün bu incelemeleri yaparken şirketin faaliyetlerinde tecrübeli ve olası kayıpları iyi belirleyebilecek kişilerle görüşmeleri gerekmektedir (Ayanoğlu, 1996:21). Risk yönetim faaliyetlerinin sağlıklı ve etkin bir şekilde yürütülebilmesi için ilgili kişilerin ve grupların, gerekli bilgiye, gerektiği ölçüde ve gerektiği zamanda ulaşabilmelerini garanti etmelidir. Bilgi eksikliği risklerin doğru bir şekilde tanımlanmasını, yönetilmesini ve kontrol altında tutulmasını engelleyecektir. Risklerin tanımlanması genellikle iki yolla yapılır:

- Geçmişe Dönük (Retrospective): Geçmişte karşılaşılmış risklerin belirlenmesi risk belirlemede en yaygın kullanılan ve en kolay yöntemdir. Bunun sebebi bu riskin etkisini ve sebep olduğu zararı ölçmenin mümkün olmasıdır.

- Geleceğe Dönük (Prospective): Geçmişte gerçekleşmemiş ama gelecekte gerçekleşme ihtimali olduğu düşünülen risklerin belirlenmesidir. Elde fazla veri bulunmadığından bu yöntemi kullanmak zordur ve genellikle beyin fırtınası yapılması, ekonomik-politik ve yasal çevrelerde araştırmalar yapılması ile müşteriler, çalışanlar ve diğer kurumlarla görüşülmesi-mütalaa yapılması sonucunda elde edilen bilgilerin SWOT (güçlü-zayıf yanlar, fırsat ve tehditler) analiziyle incelenmesiyle risklerin tanımlanması yapılır (Sayılı, 2008:21).

2.5.3. Riskin Analiz Edilmesi

Risklerin analiz edilmesi hangi risklerin diğerlerinden daha büyük etki ve sonuca yol açabileceğinin belirlenmesine yardımcı olur. Risk analizi

sayesinde riskin kontrol edilebilmesi için kaynak aktarılmasına dair alınacak kararlar, riskin olası etkileri ve riskin gerçekleşme olasılığını göz önüne aldığından daha iyi bir şekilde uygulanabilir. Risk analizi şu 5 unsurdan oluşur:

- Olumsuz riskleri en aza indirgeyen ve fırsatları artıran mevcut strateji ve kontrollerin teşhisi
- Olumsuz etki veya fırsatın sonuçlarının belirlenmesi
- Olumsuz sonuç veya fırsatın olasılığının belirlenmesi
- Sonuç ve olasılığı içerecek şekilde risk seviyesinin hesaplanması
- Hesaplamadaki belirsizliklerin teşhisi ve göz önüne alınması (Sayılı, 2008:21).

Risk analizi; analiz edilecek riske, analizin amacına, erişilebilen bilgi ve kaynakların seviyesine bağlı olarak farklılık gösterir. Analiz duruma göre kalitatif (niteleyici), yarı-kantitatif (yarı-niteleyici), kantitatif (niteleyici) veya bunların bir birleşimi sonucunda karma bir analiz olabilir. Kalitatif analiz genelde riskin seviyesi hakkında bir öngörü edinilmesinde ve önemli risk alanlarının tespitinde kullanılır. Daha sonraki adımlarda ise önemli risk alanlarında daha spesifik veya kantitatif analizler kullanılmaktadır (TÜSİAD Risk ve Değer Yönetimi Çalışma Grubu, 2006:40).

Kalitatif analiz, olayların potansiyel etkilerinin derecesini ve bunların ortaya çıkma ihtimallerini, kelimelerden oluşan skalalar üzerinden analizi gerçekleştirenlerin bireysel yargıları ile ortaya çıkan sonuçlar ile ifade etmektedir.

Yarı-kantitatif analizde kalitatif analizde kullanılan skalalardaki kelimelerden oluşan tanımlamaların yerini rakamlar almaktadır. Ancak bu yöntemde de derecelendirme analizi gerçekleştirenlerin bireysel yargıları ile belirlenmektedir. Kantitatif analiz, veri kaynaklarını kullanarak etki ve ihtimal

tahminlerini rakamsal değerler ile ifade etmeyi amaçlamaktadır. Potansiyel etkiler belirli bir olayın veya olaylar dizisinin sonuçlarının modellenmesi ile bulunabileceği gibi geçmiş çalışmalardan veya olaylardan da istatistiksel olarak çıkartılabilir.

2.5.4. Riskin Değerlendirilmesi ve Hesaplanması

Risklerin değerlendirilmesi, daha önceden belirlenmiş olan kabul edilebilir risk kriterleri ile risk analizi sonucunda belirlenmiş olan risk seviyelerinin karşılaştırılmasının yapıldığı bir aşamadır (Sayılı, 2008:21). Risk tanımlandığında, risk yöneticileri onu değerlendirmelidirler. Risklerin lm, analizi ve azaltılması sürecinde, finansal kurumun etkisi altında kaldığı riskleri değerlendirecek tekniklerin belirlenmesi gerekir. Bu teknik, işletme içinden oluşturulabileceği gibi, daha önceden oluşturulmuş teknikler de olabilir. Potansiyel kaybın ve gerçekleşme ihtimalinin ölçülmesi anlamına gelen değerlendirme işlemi, değerlendirme önceliklerinin sıralanmasını gerektirir. Bu sıralama aşağıdaki gibi belirtilebilir.

- Çok önemli riskler: İflasla sonuçlanabilecek önemli riskleri kapsar,
- nemli riskler: İflasla sonulanmayacak firmayı borca sokacak risklerdir,
- nemsiz riskler: Mülkiyeti veya günlük gelirleri etkileyen finansal risklerdir.

2.5.5. Alternatif Risk Düzeltme Araçları Arasında Seçim Yapmak

Risk tanımlanıp değerlendirildikten sonraki basamak, riskle mücadelede kullanılacak yaklaşım yönteminin ve her biri için kullanılacak tekniğin kararlaştırılmasıdır. Genellikle bütün risk yönetim metotlarının kullanılması ya uygun değildir ya da aşırı maliyetlidir. Bu yüzden bütün riskleri kapsayacak şekilde en uygun ve en az maliyetli risk yönetim metotları kombinasyonları belirlenmelidir. Riskten uzaklaşmak, riski almak, riski azaltmak ve riskten kaçınmak risk yönetim teknikleri arasındadır.

- Riskten uzaklaşmak: Riski ortaya çıkarabilecek olan aktiviteye girmeyerek riskin doğması engellenebilir. Riskten kaçınma kararı, eğer bir yönetici veya şirketin risk alma istek seviyesi yüksek ise uygun olmayabilir. Bu durumda riskten kaçınma diğer risklerin öneminin artmasına ve/veya fırsatların kaybedilmesine neden olabilecektir.
- Riski almak: Eğer riskin bir kısmı başka bir kuruma transfer edilemiyorsa veya edildikten sonra bile hala toplam risk kriter eşiğinden yüksekse, risk aktif bir şekilde yönetilmelidir. Bunun için riskin gerçekleşme olasılığını azaltma veya risk gerçekleştiğinde oluşacak zararın azaltılması esas alınarak bir strateji izlenir.
- Riski azaltmak ve riskten kaçınmak: Olayların olumsuz etkilerinin büyüklüğünün azaltılarak potansiyel kayıpların azaltılması için gerekli kontrollerin belirlenmesi ve uygulanmasını gerektirir. Riskin etkilerinin azaltılmasına yönelik kontroller ve faaliyetler olay öncesi ve olay sonrası olarak sınıflandırılabilir.
- Riski transfer etmek: Riskin bir bölümü ya da tamamını başka bir kuruma transfer etme yöntemiyle riskten kaçınılabilir. Bu paylaşım mekanizmaları arasında anlaşmaların kullanılması, sigorta uygulamaları ve ortaklık gibi organizasyonel yapılandırmalar sayılabilir. Genellikle riskin paylaşılması sırasında ortaya bir maliyet çıkacaktır, örneğin sigorta için prim ödenmesi gibi. Bu nedenle risk transfer kararlarında fayda maliyet analizi dikkatli bir şekilde gerçekleştirilmelidir (TÜSİAD Risk ve Değer Yönetimi Çalışma Grubu, 2006:45).

Risklerin ölçülmesinden sonra, oluşan durumun analizinin yapılmasında, birçok işletme, özellikle finansal kuruluşlar giderek karmaşık hale gelen birçok sayısal ve istatistiksel teknikler kullanmaktadırlar. Bu modellerin seçilmesi aşamasında şu hususlara dikkat edilmesi gereklidir.

1. Verimlilik açısından, basit ancak yeterince kapsayıcı (kritik riskleri gözden kaçırmayan) bir modelin seçilmesi,
2. Model seçiminde, kuruluşun ve içinde bulunduğu sektörün özelliklerinin dikkate alınması,
3. Risk yönetiminin temel amacının önceden saptanmış olması,
4. Modelde hangi riskin hedef değişken olarak alındığının bilinmesi (şirketin piyasa değeri, özkaynak vb.),
5. Başta baz para birimi olmak üzere, modelin kullanacağı temel karşılaştırmaların yapılması (TÜSİAD Risk ve Değer Yönetimi Çalışma Grubu, 2005:43).

Hangi riskte hangi tekniğin daha uygun olduğu kararını vermek için risk yöneticisi potansiyel kaybın ölçüsünü, ihtimalleri ve eğer kayıp olursa, tazmin kaynaklarını hesaplamalıdır. Her yaklaşımın kâr ve maliyeti değerlendirilir. Mümkün olan en iyi alternatifin seçiminde dört ölçek mevcuttur. Bunlar: risk derecesi, ekonomik olması, zamanlama ve kullanılacak kaynakların sınırlandırılması (Drucker, 1996: 389-390):

- Risk derecesi: Karar alma mekanizmasında olanlar, beklenen kazançlara göre beklenen kayıpları da hesaplamak zorundadırlar. Bundan dolayı seçilecek alternatifin risk değerlendirilmesi yapılmalıdır.
- Ekonomik olması: Seçilen alternatifin mümkün olan en az çaba ve emek ile yerine getirilmesi gerekir, yani serçeleri kovalamak için filleri kullanmamak gerekir.
- Zamanlama: Karar verilecek konunun aciliyetine ve önemine göre zaman süresi kısa, eğer karar verilecek konunun zaman kısıtı yok ise, yavaş bir başlangıç tercih edilebilir.
- Kaynakların sınırlandırılması: Organizasyonda mevcut olan en önemli kaynak insandır, verilmesi gereken karar en az insanla yerine getirilmesine dikkat edilmelidir.

2.5.6. Seçilen Alternatifin Uygulanması

Konu veya sorun açıklıkla ortaya konduktan, uygun alternatifler tanımlandıktan ve her alternatifin olası sonuçları olanaklar ölçüsünde en iyi biçimde tahmin edildikten sonra, seçilen alternatifin uygulanması işlemi gelir. Genellikle, her alternatif bir dizi sonuçlar ortaya çıkaracaktır. Bu sonuçlar, çeşitli zamanlarda, çeşitli derecelerde ve her derecede değişik olasılıklar bulunacak biçimde görülebilmektedir (Newhman,1979:133-134).

Risk azaltılma çalışmalarında, yöntemin uygulanabilir olmasına, ihtiyaçları karşılamasına ve maliyete dikkat edilmesi gerekmektedir. Seçimleri etkilen en önemli faktör seçilen stratejinin etkinliği olsa da maliyeti de en az etkinlik kadar önemlidir. Alternatiflerin bazıları tek bir strateji bazıları ise birden fazla stratejinin bir arada kullanılması ile oluşturulabilir. Riskin gerçekleşme ihtimali düşük ancak etkileri çok yüksek olan bazı kritik riskler için uygulanması gereken stratejiler maliyet bakımından faydası net belirlenemeyebilir. Risk yönetim strateji seçenekleri değerlendirirken menfaat sahiplerinin bakış açıları, değerleri ve onlarla iletişim kurmanın en uygun yolları dikkate alınmalıdır.

2.5.7. Değerlendirme ve Kontrol

Seçilen alternatif uygulanmaya konulduktan sonra seçilen çözüm tarzının işleyip işlemediği ve beklenen sonuçları verip vermediği izlenmelidir. Böylelikle risklerin, mevcut risk yönetimi politikaları ile uygun olup olmadığı anlaşılabilir. İlerleyen dönemlerde oluşabilecek yeni risklerin tespiti sağlanır. Bu aynı zamanda sonraki kararlar için de bir temel oluşturur. Risklerin gerçekleşme olasılıkları değerlendirilir. Elde edilen çıktıları ve beklentileri sürekli olarak karşılaştıran karar alıcı, çözümün etkinliğini izler. Gerçekleşen sonuç ile beklenenler arasında anlamlı farklar çıktığında ise karar alıcı, hatalı bir çözüm tarzını seçerek, hatalı karar verdiğini anlayacak ve bu kararı düzeltmeye veya değiştirmeye çaba gösterecektir (Erdoğan, 2000: 304).

Risklerin azaltılması çalışmaları sürekli olmalıdır. Bunun için de etkin bir risk izleme sürecinin oluşturulması gerekmektedir. İzlenen bu riskler daha sonra yeniden gözden geçirilir. Bu çalışmalar neticesinde bir risk raporu oluşturulur. Düzenli, sürekli ve tutarlı raporlama ile tüm risklerin izlenmesi sağlanmalıdır. Risk raporlaması bir risk yönetim sisteminin varlığının başlangıç koşuludur. Risk raporlamasında temel amaçlar şöyle sıralanabilir (TÜSİAD Risk ve Değer Yönetimi Çalışma Grubu; 2005:44):

1. İzlenmesi kararlaştırılmış olan risklerin cari düzeyi hakkında bilgi sahibi olmak,
2. Taşınan riskler hakkında niteliksel ve niceliksel (sayısallaştırılmış) bilgi sağlamak,
3. Risk limitleri saptanması için gerekli bilgi tabanını ve limit aşımalarının izlenmesini sağlamak,
4. Getiri/risk optimizasyonu için gerekli bilgi tabanını sağlamak.

2.6. Risk Yönetiminde Kullanılan Teknikler

Riskin sonuçlarının kötü şeyler doğurmasından dolayı insanlar meydana gelebilecek kötü sonuçları önlemek için çeşitli uğraşılara girerler. Bu uğraşılar genelde şu başlıklar altında toplanmaktadır.

-Riskten kaçınılabilir (Avoidance): Bu metot riski arttıran faaliyetlerle uğraşmayarak ya da riskli işlemleri terk ederek başarılabılır. Meydana gelebilecek kötü durumlara karşı işletmelerin veya şahısların potansiyel tehlikelere karşı gereken önlemlerini kapsamaktadır. Örneğin bir kişi veya kuruluş kendi sermayesini tehlikeye atmadan mülkiyetle ilgili bir sorun yaşamak istemiyorsa mülk alma yerine mülk kiralama yolunu tercih edebilir.

-Risk kontrol altında tutulabilir (Retention): Kullanılan en yaygın metottur. Riskin algılanmadığı durumlarda kişiler veya organizasyonlar bilinçsiz riskler üstlenebilir. Risklerin algılandığı durumlarda ise meydana

gelebilecek durumlar hesaplanıp veya tahmin edilerek kontrol altında tutulabilir. Risk aktif ve pasif olmak üzere iki şekilde kontrol altında tutulabilir (Rejda, 1997: 13). Aktif kontrol: Meydana gelebilecek risklere karşı plan yapılmış olup çeşitli önlemler geliştirilir, örneğin bir işletmenin iş kazalarına karşı çeşitli önlemler alması bu çeşit kontrole örnek olarak verilebilir. Pasif kontrol: Bu çeşit kontrol risklerin göz ardı edilmesiyle ilişkilidir. Bir işletmede meydana gelebilecek potansiyel tehlikelere karşı herhangi bir işlem yapmama durumunu ifade eder. Çeşitli riskler altında çalışan işçilerin sigorta edilmemesi veya çeşitli sebeplerle göz ardı edilmesi konumuza örnek olarak verilebilir.

-Risk transfer edilebilir: Bu tür bir uygulama riski meydana getiren varlık veya aktivitenin transferi şekilde ortaya çıkmaktadır. Bir işletmenin binasını satması veya bir müteahhidin taşeron kullanması bu tarz bir uygulamaya örnek olarak verilebilir (Erşen, 1999: 72).

-Risk azaltılabilir: Meydana gelebilecek istenmeyen durumlar için kişiler ya da organizasyonlar çeşitli önlemler alabilirler. Örneğin; meydana gelebilecek olası bir kaza veya yangın olayı için yangın söndürme tertibatı kurmak ve yangın sonrası meydana gelebilecek zararları azaltmak için sigorta yolu seçilebilir. Çeşitli risklere maruz olan işletmeler, çalışanlarına tehlikeli bölgeleri tanıtarak veya güvenlik için kullanılacak özel giysi ve tertibatları sağlayarak meydana gelebilecek tehlikeleri azaltmaya çalışırlar (Erşen, 1999: 68).

-Risk sigorta edilebilir: Kişiler veya organizasyonlar, karşılaşılabilecek zararın ve gelir kaybının ekonomik sonuçlarından kendilerini korumak için belli bir prim karşılığında risklerini devir etmek için tercih ettikleri pratik ve en çok kullanılan metottur (Emhan,2009:217).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TARIMSAL İŞLETMELERDE KARŞILAŞILAN RİSKLER VE YÖNETİMİ

1.TARIMSAL İŞLETMELERDE RİSK KAYNAKLARI

Tarımın kendi doğasından kaynaklanan nedenlerle, üretimden pazarlamaya kadar geçen süreçte, çiftçiler çeşitli risklerle karşı karşıya kalmaktadır. Sınırlı imkanlara sahip tarımsal işletmelerin en yüksek geliri elde etmeleri için, üretim kaynaklarının etkin kullanımları zorunludur. Ancak çeşitli risk faktörleri kaynakların etkin kullanımına engel teşkil etmektedir. İşletmelerin karşılaştığı risklerin temelde iki kaynağı vardır. Bunlar, doğal koşullar ve piyasa unsurlarıdır (Şahin, Miran, 2007:60).

Özellikle doğal koşulların tarım sektörü üzerine etkisi çok fazladır. Meteoroloji uzmanlarının yaptığı araştırmalara göre; iklim değişikliğinin daha şiddetli bir hal alacağı ve 1990-2100 tarihleri arasında küresel yüzey ısısının 1,4-5,8 derece arasında artacağı hesaplanmıştır. Özellikle son 50 yıldaki ısınmanın insan faktörünün başrolünü oynadığı belirtilmektedir. Gerekli önlemler alınmazsa önümüzdeki 70-80 yıl içerisinde mevsimler arasındaki sıcaklık farkları daha da azalacaktır. Bu ise özellikle kuraklık ve sel olarak ülkelere büyük zararlar verecektir. Bu olumsuz değişimlerden tüm sektörler içinde yine en fazla tarım sektörü etkilenecektir (Anonim, 2004:36).

Riskin meydana gelme olasılığı istatistik metotlarla ve belirli bir olasılıkla tahmin edilebildiğinden, risk objektif bir olaydır. Örneğin, kırılmadan ileri gelen yumurta kayıpları, yumurta tavukçuluğunda karşılaşılan ve yaklaşık olarak tahmin edilebilen bir risktir (İnan,2006:15). Ancak önceden tahmin edilemeyen riskler de mevcuttur. Bunlar kuraklık, sel, don, yangın, hastalık ve zararlı böcekler, ölüm, yaşlılık, hastalık, kaza, işsizlik ve üçüncü şahısların neden olduğu hasarlar şeklinde sıralanabilir. Tarım sektöründe üreticilerin karşılaştıkları risk ve belirsizlikler için birçok sınıflandırmalar yapılmaktadır. Bu sınıflandırmalardan bazıları aşağıdaki gibidir:

Bir sınıflandırmaya göre riskler, mal riskleri ve kişisel riskler olarak sınıflandırılmıştır (Dinler, 1990:11):

1. Mal Riskleri

a. Doğal Riskler

- Doğal afetler (dolu, don, sel, kuraklık, fırtına, yangın, yıldırım, aşırı nem ve diğerleri)
- Bitki ve hayvan hastalıkları
- Böcekler ve diğer zararlılar

b. Sosyal Riskler (grev, lokavt, savaş, sosyal çevrede değişim, teknolojik değişim, yönetim kalitesi, iş ahlakı)

c. Ekonomik Riskler (fiyat dalgalanmaları, beklenmeyen zararlar, beklenmeyen yatırım amortismanları, mekanizasyondaki değişim)

2. Kişisel Riskler

a. Üreticilerin ve Tarımda Çalışanların Riskleri

- Doğal Riskler (ölüm, yaşlılık, hastalık, hamilelik ve kaza)
- Sosyal Riskler (kaza, işveren sorumluluğu, ekonomik işsizlik)
- Ekonomik riskler

b. Şahısların Riskleri (şahısların ve malların zarara uğraması)

Diğer bir sınıflandırma şeklide şöyledir (Akçaöz, 2001:26):

- Verim veya Üretim Riski
- Fiyat veya Pazar Riski
- Finansman Riski
- Beklenmeyen Risk
- Teknolojik Eskime Riski

- Yasal Risk
- İnsan Faktörü Riski

Başka bir sınıflandırmada riskler 4 ana başlık altında açıklanmıştır (Akçaöz 2001:27):

- Üretim ve Teknoloji Riski
- Pazarlama ya da Fiyat Riski
- Finansman Riski
- İnsan Kaynaklı Riskler

Birçok kaynakta farklı risk sınıflamaları olsa da üretim riski, piyasa riski, finansman riski ve insan kaynaklı risk olarak dört başlık altında incelemek uygun olacaktır.

1.1.Üretim Riski

Basit olarak üretim miktarındaki değişkenlik olarak tanımlamak mümkündür. Üretim miktarındaki kayıplara neden olabilecek risk faktörlerinin başında hava koşulları gelmektedir. Tarım doğası gereği iklim koşullarına bağlı olarak gerçekleştirilmesi zorunlu bir faaliyettir. Her ne kadar teknolojinin gelişmesi bu bağımlılığı biraz olsun azaltmış olsa da genel olarak tamamen ortadan kaldırması henüz mümkün değildir. Özellikle ülkemizde geleneksel yöntemlerle tarım faaliyetleri sürdürülmektedir. Hava koşullarının olumsuz etkisini hastalık ve zararlılar izlemektedir. Tarım faaliyetlerinde en önemli ikinci risk kaynağı olarak sayılabilir. Tüm işletmelerde olduğu gibi doğal felaketler, yangın, rüzgar, hırsızlık ve bunun gibi diğer nedenler de üretim riski kaynaklarıdır. Üretim riskini üç başlık altında sınıflandırmak mümkündür.

a) Hastalık ve zararlılar

b) Doğa (iklim, çevre)

c) Üretim Teknolojisi (girdiler, tohum, vb.) (Şahin,Miran, 2007:60).

Kuraklık, hastalıklar, zararlılar, iklim faktörleri gibi çevresel faktörler ürün verimi ve kalitesine etki eden en önemli risk faktörleridir. Türkiye’de doğal risklerin etkileri aynı anda ve değişik yörelerde son derece olumsuz sonuçlar vermektedir. 2004 yılının ilk 6 ayında don, sel, kuraklık ve dolu risklerinden etkilenen tarım ürünleri zararlarının 1,9 katrilyon TL. civarında olduğu tahmin edilmektedir (Gülçubuk vd, 2004:26). Bu faktörlerin etkilerini azaltmak için yapılan çabalar üretim maliyetlerini önemli ölçüde arttırmaktadır.

Teknoloji daha çok üretim riskini azaltıcı bir faktör olsa da bazı durumlarda üretim riskini arttırabilir. Üreticiler teknolojilerin maliyetleri ve faydaları konusunda yeterli bilgiye sahip değillerse teknolojiyi etkin kullanamayabilirler.

Tüm bu risk faktörlerinin yanında kaynakların etkin kullanılamaması ve girdi maliyetleri de üretim riskleri arasında sayılabilir. Girdilerin ve kaynakların etkin bir şekilde kullanılmaması üretim riskini meydana getirir. Bunun için ekim, hasat ve benzeri işlerde işgücü ve makinelerin yeterli düzeyde kullanılması ve girdilerin kullanım düzeylerinin iyi belirlenmesi önemlidir. Tohum, gübre, kimyasal ilaçlar gibi girdilerin fiyatları tarımsal alan dışında belirlenmektedir. Bu girdi fiyatlarında meydana gelen beklenmeyen artışlar çiftçinin üretim maliyetlerinde de artışlara neden olmaktadır (Barış, 2007:12).

Tarımda doğal risklerin yönetiminde öncelik; teknik koruma önlemlerininidir ve tarımsal meteoroloji konusunda yapılan çalışmalarla kullanılan erken uyarı sistemleri tarımda doğal afetlerin vereceği büyük maddi ve ekonomik zararları minimize etmekte kullanılmaktadır. Kuraklık riski karşısında minimum su harcayan sulama sistemlerinin kullanımı, az su tüketen bitki desenine ve bodur meyveciliğe yönelme bunlardan birkaçıdır. Ayrıca don riskine karşı ısıtma ve yağmurlama sistemleri, dolu ve fırtınaya karşı koruma örtüleri ve ağları, dolu ön uyarı sistemleri ve buna bağlı olarak

roket atışları ile dolunun yağmura dönüştürülmesi gibi bir dizi teknik önlem tarımda bitkisel üretimi doğal risklerden korumak amacıyla kullanılmaktadır.

1.2. Pazarlama Riski

Ürünlerin girdi ve çıktı fiyatlarındaki dalgalanmalar, gelir artışı veya kayıplara neden olmaktadır. Bu dalgalanmalar cari yıl içerisinde olduğu gibi, yıldan yıla da olmaktadır. Uzun dönemde fiyat değişimi ve ilgili malların fiyatları birçok kararı etkileyen risk faktörleridir. Pazarlama riski fiyat ve satış garantisinden oluşmaktadır.

Fiyat riski tarımsal işletmelerde sürekli gündemde olan bir konudur. Yıldan yıla gerek iklim koşulları gerekse çiftçilerin üretim tercihlerinin değişkenliği sebebiyle fiyatlamada standardizasyonun yapılması mümkün olamamakta; kimi zaman fiyatların aşırı düşmesi sebebiyle ürününü tarlada bırakan tarımsal işletmeler görülmüştür. Maliyetler de bir fiyat riski kaynağıdır. Girdi fiyatlarında belirsizlik vardır ve girdi fiyatları ürün fiyatlarına göre daha az değişkenlik gösterir. Birim başına üretim maliyetleri verime ve fiyatlara bağlıdır ve oldukça fazla değişkenlik gösterir. Bu nedenle tarımsal üretimde fiyat riskine ürün ve girdi fiyatlarının neden olduğu söylenebilir (Barış, 2007:12). Tarım sektöründe görülen bu riskler nedeniyle, üreticiler yetiştireceği ürünleri belirlemede güçlükler çekmektedir. Girdi maliyetini karşılayamayacak kadar fiyatların düşmesi karşılaşılabilen bir durum olup; işletmelerin küçük ölçekli olması ve planlamaların sistemli bir şekilde gerçekleşmemesinden kaynaklanmaktadır.

Tarımsal işletme sahipleri ürettiği ürünü satamama endişesini de taşımaktadır. Tarımsal işletmelerde üretilen ürünün pazarlanması diğer sektördeki işletmelere göre daha hassas bir yapıdadır. Çünkü üretilen ürün dayanıklı olmayıp; uygun soğuk hava depoları olmadıkça depolanması mümkün değildir. Soğuk hava depoları var olsa dahi ürün tüketiciye doğru zamanda ulaşmadığı takdirde ürün kalitesi azalacak, soğuk hava depolarının

maliyetinden doğan kayıp ile işletme karlılığında azalmaya sebep olacaktır. Ayrıca tüketiciye ulaşma noktasında uygun ulaşım ağlarına sahip olması gerekmektedir.

1.3. Finansman Riski

Kredi bulma ve kredi maliyetleri mali risklere bir örnektir. İşletmelerin sermaye eksikliğini gidermek amacıyla yabancı kaynaklardan sağlanan sermayeye genel olarak “kredi” adı verilmektedir (Karacan 1991:12). Kredi, bir kişi veya kurumun parasını önceden belirlenen zamanda geri ödemek üzere almaktır. Kredi sözcüğü “güven” anlamına gelir ve başarılı bir kredi sistemi güvene dayanır. Kredi ile gelecekte oluşacağı umulan sermayenin peşin olarak kullanılması sağlanır.

Üreticilerin sahip olduğu sermaye miktarı, taşıyacakları riski belirleyebilmektedir. Finansman riski, faiz oranları riski, likit ve ödeme gücü riski olmak üzere üç boyutlu olarak incelenebilir.

Faiz oranı riski, borcun maliyeti ile ilgilidir ve faiz oranlarındaki değişim kısa dönemli borçlanmaları etkiler. Bu risk makro ekonomik koşullar ve politikalar sebebi ile ortaya çıkar.

Likit, işletmenin borcunu nakit olarak ödeyebilme gücüyle ilgilidir. Fiyat ve üretim riski likidite problemlerinin doğrudan bir nedeni olabilir.

Ödeme gücü riski, işletmedeki diğer risklerle yakından ilgilidir. Ödeme gücü riskini azaltabilmek için işletmede finansman kayıtlarının düzgün tutulması gerekmektedir.

1.4. İnsan Kaynaklı Risk

Tarımda emek ve girişimcilik işlevine göre değişmektedir. Üreticinin ve aile bireylerinin sosyo-ekonomik özelliklerindeki değişimler, hedeflerinin

değişmesi, işletmenin uzun dönemdeki gelişmesi üzerinde etkili olabilmektedir (Şahin ve Miran,2007:60). İnsan kaynaklı riskler işletme sahibi ve ailesi, işletmeyi yöneten kişi ve işletmede çalışanlar şeklinde üçe ayrılabilir.

İşletme sahibi ve ailesinin hastalık, sakatlık, yaralanma, boşanma, ölüm gibi durumlarla karşılaşması risk meydana getirmektedir. Ülkemizde genellikle işletme sahibi ve işletmeyi yöneten kişi aynı kişidir ve aynı risklerle karşı karşıyadır.

İşletmede çalışanlarla ilgili risklerde önemli olan işçilerin gösterdikleri iş performanslarıdır. Büyük işletmelerde daimi işgücü önemlidir. Daimi işgücü açısından meydana gelebilecek riskler; hastalık, sakatlık, ölüm gibi risklerdir. Mevsimlik işçilerde durum farklılık gösterir. Çünkü mevsimlik işçiler işletmede kısa süre için bulunurlar ve onlar için farklı bir personel yönetimi uygulaması gerekmektedir.

2.TARIMSAL İŞLETMELERDE RİSK YÖNETİMİ

Tarımda karar alma yöntemleri incelenirken göz ardı edilmemesi gereken konulardan birisi de çiftçilerin tutum ve davranışlarıdır. Çiftçiler amaçlarına, finansman kaynaklarına bağlı olarak yeniliklere ve değişimlere farklı reaksiyonlar ve davranış biçimleri göstermektedir (Akçaöz, Özkan, Kızılay,2005:64). Riskin varlığı ve üreticilerin risk karşısında gösterdikleri davranışlar tarım sektörünün başarısını etkilemektedir. Risk ve belirsizlikler karşısında kişiler olaylara farklı reaksiyonlar vermekte ve olaylar karşısında farklı kararlar almaktadır. Risk davranışlarını açıklamada üreticilerin risk tercihleri ve riske olan eğilimleri büyük önem taşımaktadır. Üreticilerin risk eğilimleri üç şekilde karşımıza çıkmaktadır (Saner 1999:3):

- Riske karşı olma/riskten kaçınma (risk averse)
- Riski tercih etme (risk preferring)
- Riske nötr kalma (risk neutral)

Riske karşı olan kişiler daha tedbirli kişilerdir ve daha az riskli durumları, yatırımları ya da gelir kaynaklarını tercih ederler. Bu kişiler düşük gelir veya kayıp olasılığını düşürmek için bir miktar gelirden vazgeçerler. Bu vazgeçilen gelir miktarı kişinin risk primi olarak bilinmektedir. Bu primin miktarı riske karşı olma derecesine göre değişmektedir.

Risk tercih eden kişiler daha maceracı kişilerdir. Bu kişiler daha riskli iş alternatiflerini tercih ederler ve kayıp olasılıklarını düşürmek için kazançlarından vazgeçmek istemezler. Fakat bu kişilerin riski tercih etmeleri bütün riskleri kabul edecekleri anlamına gelmemektedir. Aksine bu kişilerin belirli bir getirisi olan bir faaliyetten beklenilenden daha düşük gelir elde etme olasılığını kabul etmeleri ya da prim ödemeyi seçmeleri anlamına gelmektedir.

Riske nötr olan kişiler ise sonuçların beklenen değerlerine dayanan kararlar verirler ve gelir dağılımlarına bakmadan en yüksek beklenen değeri olan faaliyetleri seçerler.

Farklı bir kaynağa göre de; risk yönetim stratejilerini; riski transfer etme, riskten kaçınma, riski kontrol etme ve riski kabul etmek olarak dört grup altında toplamak mümkündür. Eğer zarar fazla ve bu zararın meydana gelme olasılığı düşük ise riski transfer etme (tarımsal sigorta, sözleşmeli yetiştiricilik, kooperatifleşme, pazarlama sözleşmeleri vs) stratejisi kullanılmalıdır. Ancak zarar fazla ve bu zararın meydana gelme olasılığı da yüksek ise, riskten kaçınılmalıdır. Zarar miktarının küçük ve bunun meydana gelme olasılığının düşük olduğu durumlarda, riski kontrol etme (ilaçlama ile hastalıkları azaltma, riski azaltıcı kültürel önlemler, üretim faaliyetlerini çeşitlendirme, tarım dışı işler yapma, borçlanma oranını düşürme vs), zarar miktarının küçük ancak meydana gelme olasılığının yüksek olduğu durumlarda ise, riski kabul etme stratejisi kullanılmalıdır. İşletmelerde, risk stratejilerinin bir kaçının bir arada kullanılması da mümkündür.

Risk davranışları kişilerin hedeflerine ve beklentilerine göre değişeceği gibi; yaş, cinsiyet, eğitim, tecrübe gibi demografik özelliklere bağlı olarak da değişiklik göstermektedir.

3. TARIMSAL İŞLETMELERDE RİSK YÖNETİM STRATEJİLERİ

Risklerin kontrolü ve yönetimi için stratejiler geliştirmek gerekir. İşletmelerde bu stratejilerin uygulanması işletme yöneticisine, finans durumuna, amaçlara, risk davranışlarına bağlı olarak değişiklikler gösterir. Riskten tamamen kaçmak ya da tamamen risksiz bir işletmeye sahip olmak mümkün değildir. Bu nedenle uygulanacak stratejiler ile risk kontrol edilebilir ve etkisi azaltılabilir. Uygulanacak stratejiler risk kaynaklarına göre değişiklik gösterir. Üretim riskinin yönetilmesi ile finansman riskinin yönetilmesinde farklı farklı stratejilerin uygulanması gerekeceği gibi bir işletmede birden fazla risk yönetim stratejisi de uygulanabilir. Avrupa Birliği ülkelerinde risk yönetim stratejileri; kısa sürede pazar bulmak, yüksek verimli, fakat düşük risk taşıyan ürünlerin seçimi yönünde geliştirilmekte, risk paylaşım stratejileri ise; sözleşmeli üretim ve pazarlamayı, future piyasalarında risk dağıtmayı, kişisel fonları ve sigortayı içermektedir (Kıymaz 2002:5).

Uygun risk yönetim stratejisinin tercih edilmesinde üreticinin riske olan eğilimi belirleyici faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Risk yönetim stratejilerinin maliyeti de tercihin yapılmasında önemli bir faktördür. Çünkü risk yönetiminde amaç kaybı azaltmak ve dolayısıyla karlılığı ve verimi artırmaktır. Bir risk yönetim stratejisi sonuçları açısından çok etkili olsa da eğer çok maliyetli bir risk yönetim stratejisi ise ekonomik olmayacağından tercih de edilmeyecektir. Bir kaynakta risk ve belirsizliği kontrol etmek için kullanılacak stratejileri üç ana başlık altında toplanmıştır (Kay, Edwards,1994:38). Bunlar:

1. Üretim riskine karşı;
 - Farklılaştırma veya çeşitlendirme

- Stabil teşebbüslere yer verme
- Sigorta (ürün sigortası ve kişiye yönelik sigorta)
- Ekstra üretim kapasitesi

2. Pazar riskine karşı;

- Satışların zaman içine yayılması
- Kontratlı satış
- Hedging (bugünden gelecekteki fiyat riskine karşı korunma)
- Futures (vadeli işlem) kontratları
- Hükümet programları
- Esneklik (fleksibilite)

3. Finansman riskine karşı;

- Sabit faiz oranları
- Nakit rezervi
- Kredi rezervi olarak belirtilebilir.

Musser (1998) risk stratejilerini dört bölümde incelemiştir. Bunlar:

1. Üretim riskine karşı;

- Farklı ürüne yer verme
- Farklı çeşide yer verme
- Hastalık ve zararlılarla mücadele
- Üretim kayıtları tutma
- Bilgi toplama

2. Pazarlama riskine karşı;

- Vadeli işlemler (Futures ve options)
- Depolama
- Farklı dönemde satış
- Dikey entegrasyon ve pazarlama kontratları
- Tüketicie doğrudan satış

3. Finansman riskine karşı;

- Kayıt tutma ve analiz yapma
- Harcamaları planlama
- Borçlanmayı azaltma

- Finansmanı planlama
- 4. Kişisel risklere karşı;
 - Sağlık ve hayat sigortası
 - İşgücü planlaması
 - İş planlaması

3.1. Üretim Riskine Karşı Uygulanabilecek Risk Yönetim Stratejileri

Üretim riski faktörlerini daha önce hastalık ve zararlılar, doğa koşulları ve üretim teknolojileri olarak belirtmiştik. Bu risk faktörlerine karşı çeşitli risk yönetim stratejileri geliştirilmiştir. Tarımda risklerin yönetimi ana başlığı altında yer alan teknik koruma önlemleri ve risk transferi programları çerçevesinde üretim riskleri yönetilebilmektedir.

3.1.1. Teknik Koruma Önlemleri

Tarımda doğal risklerin yönetiminde öncelik; teknik koruma önlemlerininindir ve tarımsal meteoroloji konusunda yapılan çalışmalarla kullanılan erken uyarı sistemleri tarımda doğal afetlerin vereceği büyük maddi ve ekonomik zararları minimize etmekte kullanılmaktadır. Ülkeler, doğal risklerin etkilerini, daha riskler felaket haline gelmeden teknik önlemlerini alarak, önemli ölçüde azaltmaktadırlar. Önceleri verim artırmaya yönelik çalışmaları amaçlayan genetiği değiştirilmiş organizmalar (GDO) konusundaki çalışmaların giderek hastalık ve zararlıların etkilerinin azaltılması, don, dolu ve fırtınaya dayanıklı çeşitlerin yetiştirilmesiyle devam ettiği görülmektedir. Meyve üretiminde değişik klon anaçlarının dona karşı toleransları ve dirençleri çeşitli ülkelerde denenmekte ve direnci etkileyen mekanizma çözülmeye çalışılmaktadır (Kaygısız, 2004:16).

Hastalık ve zararlı riskine karşı pasif bitki koruma yöntemleri kullanılabilir. Bunların ilki dayanıklı çeşitlerin kullanımı olacaktır. Böylece risk faktörü azaltılmış olur. Üreticiler mümkün olduğunca problemlili sayılabilecek;

toprak kökenli patojenle karışık bir arazide üretim yapmaktan kaçınarak doğru yer seçimi ile de risk faktörünü azaltabilirler. Ayrıca temiz materyal kullanımı, ekim nöbeti ya da ürün rotasyonu, cins ve tür düzeyinde karışık ekim, sulama yönetiminin doğru seçimi, toprak solarizasyonu (malçlama) ve dengeli gübreleme ile hastalık ve zararlılara karşı teknik koruma önlemlerinin alınması mümkündür.

Kuraklık riski karşısında minimum su harcayan sulama sistemlerinin kullanımı, az su tüketen bitki desenine ve bodur meyveciliğe yönelme bunlardan birkaçıdır. Ayrıca don riskine karşı ısıtma ve yağmurlama sistemleri, dolu ve fırtınaya karşı koruma örtüleri ve ağları, dolu ön uyarı sistemleri ve buna bağlı olarak roket atışları ile dolunun yağmura dönüştürülmesi gibi bir dizi teknik önlem tarımda bitkisel üretimi doğal risklerden korumak amacıyla kullanılmaktadır (Dinler,2004:3).

İşletmede birden fazla çeşide veya birden fazla ürüne yer verilmesi çeşitlendirme olarak ifade edilebilir. Tarım işletmeleri ürünlerde çeşitlendirme yoluna giderek işletme gelirlerinde oluşacak önemli dalgalanmaların etkisini azaltabilir. Çünkü çeşitlendirme ile ürünlerin verim ve fiyatlarında farklı zaman ve dönemlerde dalgalanmalar oluşur (Barış,2007:13).

Çiftçiler risk ve belirsizliklere karşı korunmak için, üretimde çeşitlendirmeye giderler. Farklılaşma ile işletmedeki üretim faaliyeti sayısı artar. Farklılaşma ürün kayıplarını azaltmaz. Ancak, bir üretim faaliyetinde ortaya çıkan kayıplar, diğer faaliyetlerdeki kazançlar ile dengeleneceğinden gelirin büyük ölçüde düşmesi önlenabilir (İnan,2006:14).

Üretim riski, işletmelerde daha düzenli gelir sağlayan teşebbüslere yer verilerek azaltılabilir (Akçaöz, Özkan,2002:58). Bazı tarımsal faaliyetler diğer faaliyetlere göre daha düzenli gelir getirmektedir. Örneğin, işletmelerde süt sığırcılığı faaliyetine üretimde yer verilmesi işletmeye düzenli gelir sağlayabilir. Üretimde sulamanın kullanılması, yetiştirme mevsimi boyunca yağışın düzensiz olduğu alanlarda kuru tarıma göre daha stabil ürün

verimlerinin elde edilmesini sağlamaktadır. Böylece üretimde modern tarım tekniklerinin kullanılması ile üretimde hava koşullarının olumsuz etkisi azaltılabilir (Barış,2007:18).

Üretim faaliyeti seçiminde esnekliği dikkate almak gerekir. Çünkü bazı üretim faaliyetlerinin üretim dönemi oldukça uzundur ve gelir elde etmek zaman alır. Buna karşılık bazı üretim faaliyetlerinin üretim dönemi daha kısadır ve daha çabuk gelir elde edilir. Aynı zamanda bu faaliyetler istenildiği zaman başka bir üretim faaliyetine dönüştürülebilir.

Bilgi toplamak, tarımsal üretimde var olan risk ve belirsizlikleri azaltmaya yardımcı olur. Tarımsal işletmelerde üretim kayıtlarının tutulması daha önceki yıllarda oluşan gelişmelere göre, gelecek yıllar için durum tahmini yapılmasına imkân verir (Barış,2007:18).

Bunların yanı sıra biyoteknolojinin eseri olan, don, dolu ve fırtınaya dayanıklı bitki çeşitlerinin geliştirilmesi şeklindeki kültürel önlemler de risk yönetim teknikleri içinde uygulamaya dönük çalışmalardır. Teknik koruma önlemlerine sahip olan üretimin, riskleri daha ekonomik olarak transfer edilmektedir (Dinler,2004:3). Yani bir işletme bu risk yönetim stratejilerinin sadece birini seçmek durumunda değildir. Tüm bu risk yönetim stratejileri birbirini destekler niteliktedir. Teknik koruma önlemlerini aldıktan sonra; risklere karşı sigorta yaptırmak bir işletme için en doğru risk yönetim stratejisi olacaktır. Teknik koruma önlemlerinin alındığı bir işletmenin sigorta primleri de diğer işletmelere göre daha düşük çıkacaktır. Böylece ekonomik açıdan da değerlendirildiği zaman üretici olarak en doğru seçim olacaktır.

3.1.2. Riskin Transfer Edilmesi

Bir riskin transfer edilmesi demek; riskin bir başkasına aktarılması demektir. Genel işletmeler açısından bakıldığında zaman; risk çeşitli şekillerde aktarılabilir. Bir yöntem sınırlı sorumlu şirket kurmaktır. Anonim şirket kurmak ortak açısından sermaye payı ile sorumlu olmayı gerektirdiğinden şirketin

ekonomik faaliyetlerinin sonuçlarını ortak açısından sınırlar. Başka kişilere şirket alacaklarına aktarır. Oysaki kişisel işletmeler ile kişi ortaklıkları iş adamının veya şirket ortağının tam mal varlığı ile sorumlu olduğu ticari faaliyetlerdir. Riski aktarmanın diğer yolu sözleşmesel yöntemdir. Bu yöntemle garanti, teminat ve kefalet, sigorta, kiralama, finansal kiralama gibi sözleşmeler ile risk aktarılmakta bölünmekte ve paylaştırılmaktadır (<http://www.slideshare.net/burakkocak/risk-ynetimi-5879593>). Tarımsal işletmelerde ise riskin transfer edilmesi tarım sigortaları ile mümkündür.

3.1.2.1. Tarım Sigortaları

Tarım Sigortası, üreticinin mali gücünde meydana gelen eksilmeleri karşılayarak tarım işletmesinde mali dengeyi bir ölçüde sağlayan hem sosyal ve hem de ekonomik bir araçtır (Tanrıvermiş 1994:2). “Tarım Sigortası” olarak tanımlanan risk transferi programları çerçevesinde yürütülen çalışmalar sonucunda “doğa” olayları büyük ölçüde afet olmaktan çıkarılmaktadır (Dinler,2004:3). Tarım sigortası ile çiftçilerin uğrayacağı gelir kayıpları sigorta sistemlerine transfer edilerek bu kaybın önlenmesi amaçlanmaktadır (Işık, Kan, 2007:38).

Doğal afetler sonucunda tarımsal üretimin miktar ve kalitesinde kayıplar meydana gelmekte ve buna bağlı olarak da üreticilerin gelirlerinde dalgalanmalar oluşmaktadır. Bu dalgalanmalar üreticileri hem ekonomik hem de sosyal olarak etkileyerek, üreticilerin yıllık üretim ve yatırım için gerekli olan tasarrufu yapmalarını engellemektedir. Üreticiler doğal afetlerin etkilerini çeşitli teknik yöntem ve koruma önlemleri ile azaltmaya çalışmaktadırlar. Ancak doğal afetler sonucunda oluşan hasarlar yığın olarak meydana geldiğinde etkilerinin bu yöntemlerle önlenmesi ya da azaltılması olanaksız hale gelmekte ve büyük miktarlarda yatırımlara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle tarımsal üretimin miktar ve kalite özelliklerini olumsuz etkileyen risklere karşı üreticileri korumada en etkili önlemlerden biri olan tarım sigortaları giderek önem kazanmaktadır (Barış,2007:19).

Sigortanın görevi, sigorta edilen varlıkların hasara uğraması veya yok olması durumunda yerine yenisini koymak değildir. Sigortada amaç, sigortalının net varlıklarında meydana gelebilecek azalmaları önlemektir. Sigorta, sigortalıya varlığını devam ettirmesi konusunda güvence verir. Bu nedenle sigorta, hasarları karşılamada ödemeleri yapabilmek için fon oluşturma şeklinde de tanımlanabilir (Barış,2007:19).

Sigorta ile ilgili yapılan tanımlarda dört önemli unsur karşımıza çıkmaktadır (Tanrıvermiş,1994:39). Bunlar:

- Hasarın tesadüfi olarak meydana gelmesi: Sadece tesadüfen oluşan hasarlar sigortaya konu olabilmektedir. Hasarın önceden görülmesi veya meydana gelme ihtimalinin kesin olarak bilinmesi halinde sigorta yapılmamaktadır. Ayrıca sigortanın kapsamına bilerek oluşturulan hasarlar da girmemektedir. Sigortaya konu olan risklerin meydana gelebilme ihtimali belirli istatistiksel yöntemlerle tahmin edilebilmektedir.
- Belirli bir riskin aynı derecede etkisi altında bulunan çok sayıda ve benzer üretim birimlerinin bir araya getirilmesi: Sigorta, aynı riskler ile karşı karşıya olan işletmelerin bir araya gelerek oluşturdukları organizasyonlar oldukları için sigortaya konu olan işletmelerin sayısı arttıkça, sigortalıların ödeyecekleri prim miktarları giderek azalacaktır. Böylelikle hem risk ve hem de hasar en etkin biçimde paylaşılmış olacaktır.
- Sigortaya konu olan hasarların ölçülebilir olması: Sigortanın kapsamı içerisinde sadece mallarda meydana gelen ölçülebilir nitelikteki miktar ve kalite kayıpları yer alır. Ölçülemeyen hasarlar sigortanın kapsamı dışında tutulmuştur.
- Oluşan hasarın parasal olarak ifade edilebilir olması: Sigorta parasal olarak ifade edilemeyen kayıpları kapsamamaktadır. İşletmede meydana gelen maddi kayıpların sigorta teminatı

kapsamına alınması, hasarın ödenmesinde sübjektifliği azaltabilmektedir.

Dünya genelinde, tarım ürünleri öncelikle dolu riskine karşı sigorta edilmeye başlamış, gelişmeye bağlı olarak don, sel, kuraklık, fırtına, yangın gibi riskler de sigorta kapsamına alınmışlardır. Dolu riski farklı alanlarda ve ürünlerde bölgesel olarak zararlara neden olduğu için ürünler dolu riskine karşı sigorta şirketleri tarafından sigorta edilebilmektedirler. Ancak kuraklık, sel, don gibi riskler, dolu riskinden farklı özellikler taşır. Bu riskler; aynı anda geniş alanlardaki tarım ürünlerine çok büyük zararlar verdiği için çiftçinin ödeyeceği sigorta primi yüksek olmakta, çiftçi bu primi ödemekte zorlanmaktadır.

3.1.2.2. Dünya’ da Tarım Sigortaları

Dünya’ da tarım sigortalarının yaklaşık 240-250 yıllık bir geçmişi vardır. Modern anlamda sigortacılığın İngiltere, Fransa gibi Avrupa ülkelerinde 17. yüzyıldan itibaren başlamış olmasına rağmen, tarım sektörünün sahip olduğu özellikler nedeni ile tarım sigortaları uygulamaları ancak 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlamıştır (Yaman,1995:17).

Tarım sigortalarının ilk resmi ifadesine 1788’de Fransa ‘da rastlanmıştır. Uğranılan kayıpların hem ticari şirketler hem de çiftçilerin ortaklaşa kurdukları sigorta kuruluşlarınca karşılanmasına başlanmıştır. Amerika Birleşik Devletleri’ nde ve Avrupa’da, tarım ürünlerinde oluşan zararın çoğunun ya da tamamının karşılanması 19. yüzyılın sonlarına doğru başarısızlığa uğramıştır. Çünkü söz konusu uygulamalardaki sigortalar, fiyatlardaki düşmeler dâhil olmak üzere üreticinin her türlü kaybını karşılamayı taahhüt etmekteydi (Ertek,1998:20).

Dünyada modern anlamda tarım sigortalarına 18. yüzyılın ikinci yarısında İrlanda’da kooperatiflerce hayvan hayat sigortaları yapılması ile başlanmıştır. 1920’lerde kurulan ve şimdiki Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım

Örgütü FAO'nun o zamanki biçimi olan Uluslar arası Tarım Enstitüsü tarım sigortası üzerine çeşitli çalışmalar yapmıştır (Barış,2007:24). 1938'de bir rapor hazırlanmış ve ABD'de tarım sigortalarının gelişmesi için birçok hizmette bulunmuştur. Aynı yıl ABD'de ve Japonya'da rekolte sigortası konusunda yasa çıkarılmıştır (Ertek,1998:21). Daha sonra Almanya, Fransa, İsviçre gibi Avrupa ülkelerinde dolu, yangın ve hayvan hayat sigortaları uygulamalarına başlanmıştır.

ABD'de tarım sigortaları ilk kez 19. yüzyılın sonlarında başlamışsa da, geniş kapsamlı tarım sigortaları 1938 yılında çıkarılan ürün sigortası yasası ile uygulanmaya başlanmıştır. Bununla birlikte kurulan federal ürün sigorta şirketi; bitkisel ürünleri dolu, don, kuraklık, su baskını, fırtına, şiddetli rüzgâr, kar, yıldırım, hastalık ve zararlıların oluşturduğu tehlikelere karşı sigortalamaktadır (Yaman ,1995:18).

Ülkenin coğrafi konumu ve iklim koşulları dikkate alınarak bitkisel üretimi en fazla etkileyen riskler sigorta kapsamına alınabilmektedir. Bugün İsviçre, Danimarka, İsveç, Arjantin, Avustralya, Fransa, İngiltere gibi ülkelerde bitkisel ürünler sadece dolu riskine karşı, İrlanda'da ise yalnızca yangın riskine karşı sigortalanmaktadır. Dünya'da tarım sigortalarının en yaygın uygulanan şekli dolu ve don, dolu ve yangın sigortalarıdır. Yunanistan ve Bulgaristan'da tarım sigortaları henüz gelişme eğiliminde olup, burada dolu ve don sigortaları uygulanmaktadır. Almanya'da dolu ve yangın, Çekoslovakya'da ise özellikle tahıllar ve sebzelerde dolu, don, sel, fırtına ve yangına karşı sigorta yapılmaktadır (Demir 2003).

Ürün sigortasının en gelişmiş ve modern şekli; bitkisel ve hayvansal üretimin tüm risklere (all risk) karşı sigortasının yapılmasıdır. ABD, Japonya, Kanada, Seylan, Yeni Zelanda ve Brezilya gibi ülkelerde bitkisel ürünler bütün risklere karşı tek bir poliçe ile sigortalanabilmektedir. Japonya, Brezilya ve Seylan'da all risk sigorta uygulaması zorunlu iken, ABD ve Kanada'da isteğe bağlıdır. Bütün tehlikeleri kapsayan ürün sigortalarının uygulandığı ülkelerde tarım sigortaları devlet tarafından desteklenmektedir.

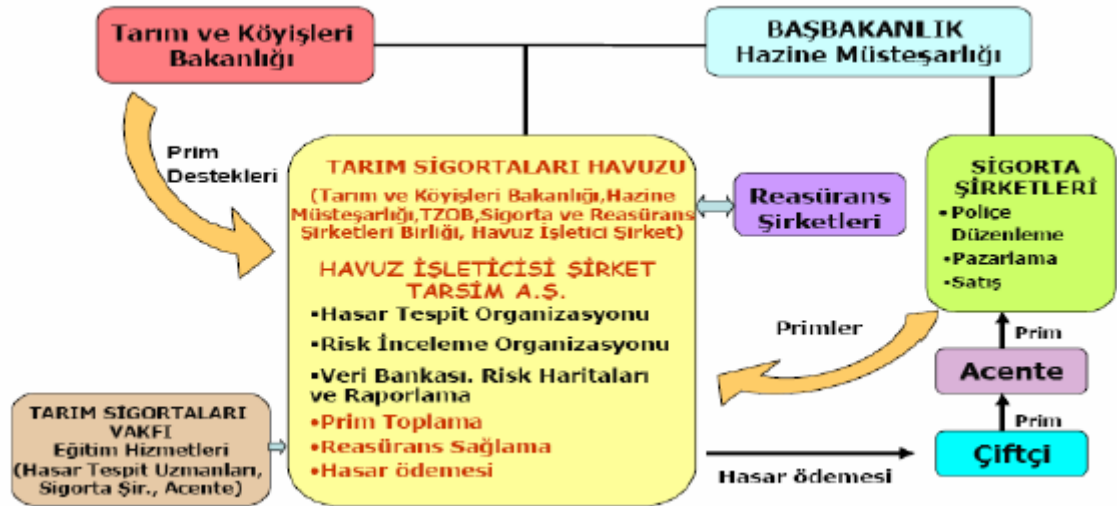
İspanya, tarım sigortaları uygulamalarında çok sağlıklı bir sistem kurmayı başarmıştır. İspanya modeli, kontrollü devlet desteğinin özel sigorta şirketleri ile başarılı bir şekilde yürütülebileceğini göstermiştir. Türkiye de şu anda uygulanan model de İspanya' da uygulanan modele göre şekillendirilmiştir.

3.1.2.3. Türkiye' de Tarım Sigortaları

Sigorta ile ilgili ilk hükümler 1926 yılında Türk Ticaret Kanununda yer almıştır. O yıllarda henüz Tarım Sigortaları Kanunu gündemde değilken çiftçilerin üretimini desteklemek amacıyla kurulan T.C. Ziraat Bankası tarım sigortalarını inceleyerek konu ile ilgili ilk çalışmalarını yapmıştır. 1937 tarih ve 3202 sayılı T.C. Ziraat Bankası Yasası'nda sigortaya yer verilmiştir ve konu 1938 yılında Köy ve Ziraat Kongresi'nde de tartışılmıştır (Barış,2007:36).

Türkiye'de de tarım sigortaları uygulamaları; bitkisel ürünlerin dolu riskine karşı sigortalanmasıyla başlamıştır. 1957 Şeker Sigorta'nın Dolu Sigortaları'nı, 1959 yılında da Başak Sigorta'nın Çiftlik Hayvanları Sigortaları'nın uygulamasını başlattığı bilinmektedir.

2000 yılında başlatılan Tarım Reformu Uygulama Projesi (Agricultural Reform Implementation Project – ARIP) çerçevesinde tarımda Devlet Destekli Doğal Afet Sigortaları' nın başlaması öngörülmüştür. Türkiye' de tarım sigortaları sistemi 14 Haziran 2005 tarihli Resmi Gazete' de yayımlanarak yürürlüğe giren 5363 Sayılı Tarım Sigortaları Kanunu ile bu branşta ruhsat almış olan 16 sigorta şirketi tarafından yürütülmektedir (Akın, 2005: 290). Sistem Şekil 3. de gösterildiği gibi işlemektedir.

ŞEKİL 3. DEVLET DESTEKLİ TARIM SİGORTALARI ORGANİZASYONU

Kaynak <http://www.tsv.org.tr>

Kanun kapsamındaki risklerle ilgili sigorta sözleşmelerinde standardın sağlanması, risklerin reasürans yoluyla paylaştırılması ve hasarların tek elden ödenmesi için havuz sistemi ve bu havuzu işletecek TARSİM A.Ş. adlı şirket kurulmuştur.

Sigorta primlerinin yüksek oluşu sebebiyle üreticiyi teşvik etmesi açısından devlet, sigorta primlerinin belli bir kısmını karşılayarak destek vermektedir. Gelişmiş ülkelerde devletin prim sistemine katkısı oldukça yüksek olup; Amerika’ da % 50, Fransa’ da % 70, Japonya’ da % 75, Almanya’ da % 65 oranlarındadır (Oyan, 2005). Ülkemizde bu kanun kapsamında yapılacak sigortaların primlerinin % 50’ si devlet tarafından % 50’ si de çiftçiler tarafından ödenecek olup, devlet desteğinden yararlanılabilmesi için bitkisel üretim sigortalarında çiftçilerin Çiftçi Kayıt Sistemine kayıtlı olmaları, süt sığırlarının soy kütüğüne kayıtlı olması, tavuk çiftçiklerinin ise kapalı sistemde üretim yapan biyogüvenlik ve hijyen tedbirleri almış işletmeler olması gerekmektedir (Bora, 2006:8).

Türkiye’ de yapılan çeşitli araştırmalar neticesinde üreticilerin tarım sigortaları hakkında yeterli bilgi sahibi olmadıkları görülmüştür. Ayrıca tarım sektöründe çalışan nüfusun eğitim seviyesinin düşük olması sebebiyle; yenilikleri çabuk benimsemeleri mümkün olmamaktadır. Sigortayı da bir yenilik olarak kabul ettikleri için kabul görmesi kolay olmamaktadır. Üreticide rastlanan diğer bir kanı ise hasarın karşılanmaması yönündedir. Çiftçi henüz bu sisteme güven duymamakta, zararının tam karşılanacağından emin olmamaktadır. Tarımsal yayım çalışmaları yapılarak sigorta konusunda üreticiyi bilinçlendirmek hem üretici için; hem de ülke ekonomisi için büyük önem taşımaktadır.

Tüm bunlarla birlikte tarım kesiminin devletin yıllardır sürdürdüğü doğal afet yardımlarını sigortanın bir alternatifi olarak görmesi ve çiftçilerin sigorta konusundaki kaderci yaklaşımları da sigortaya soğuk bakmalarına sebep olmaktadır (Işık,Kan,2007:37).

Tarım sigortasının yaygınlaştırılamaması nedeniyle devlet her yıl doğal afetlerden zarar gören çiftçilere tohumluk yardımı (5254 Sayılı ve 2090 Sayılı Kanun), kredi borçlarının silinmesi veya konsolide edilmesi, Hayvan Sağlık Zabıtası Kanunu’nda belirtilen belirli sayıdaki hastalıklardan hayvanı ölen üreticilere doğrudan mali yardımda bulunmaktadır. Bu yardımlar kısa vadeli olup, devletin her yıl bu tür yardımları yapması gerekli olmaktadır. Devletin tarıma yönelik doğrudan mali yardım yapması, tarım sigortalarının yaygınlaştırılmasıyla azaltılabilir (Tanrıvermiş,2005:112). Riskin transferi sistemi ile böylece ülke ekonomisi açısından da bir rahatlama sağlanmış olur.

3.2. Pazarlama Riskine Karşı Uygulanabilecek Risk Yönetim Stratejileri

Pazarlama riski denildiği zaman üretici açısından akla gelen ilk konu fiyat istikrarsızlığı olup; üretici açısından en önemli risk faktörleri arasındadır. Diğer bir husus ise ürünü satamama endişesidir. Bu risk faktörlerinin

yönetilmesinde çiftçilerin teknik olarak alabileceği önlemler olduğu gibi; çeşitli sözleşmelerle de mevcuttur.

3.2.1. İşletme Bünyesinde Alınabilecek Önlemler

Satışların zaman içine yayılması, esneklik (fleksibilite), depolama, tüketiciye doğrudan satış gibi stratejilerle işletme içinde basit fakat etkili sonuçların elde edilmesi mümkündür.

Tarımsal ürünlerin tamamının aynı zamanda satılması yerine, ürün satışlarının farklı zamanlarda yapılması ile pazarlama riski azaltılabilir. Bu şekilde bir uygulama ile ürünün çok düşük fiyatla satılması riski ortadan kaldırılarak ortalama fiyat düzeyine ulaşılabilir. Bu risk yönetimi stratejisi yumurtaların aynı sepete koyulmaması mantığı ile paraleldir. Belli bir kısım ürün çok düşük fiyattan satılsa bile; diğer kısımda daha yüksek fiyattan satılarak bir denge oluşturulur. Bu da ürünlerin ekilirken arazide belli zaman aralığında ekilerek; ürün rotasyonu ile mümkün olabilir.

Esneklik, yönetim davranışının bir özelliğidir ve işletme gelirlerinde oluşacak dalgalanmaları en aza indirmek için değişen koşullara karşı işletme yönetiminde düzenlemeler yapabilme kabiliyetidir. Esnek bir işletme yöneticisi, yeni fikirleri uygulamak, yeni teknikleri denemek ve yeni bilgi kaynaklarını araştırmak konusunda istekli davranacaktır (Barış,2007:16).

Esnekliğe pazar açısından bakıldığında, işletme sahibinin ürünlerini farklı dönemlerde ve farklı pazarlarda satabilmesini ifade eder. Fiyat risklerinin olduğu durumlarda işletme sahibi bu risklerden korunmak için esnekliği uygulayabilir (Barış,2007:16).

Depolama, eğer imkan varsa piyasa riskine karşı alınabilecek etkili yöntemlerdendir. Ancak maliyetli bir stratejidir. Üretici ürünü soğuk hava depolarında bekleterek piyasada fiyatların artmasını bekler. Uygun zamanda ürünü pazara sunarak Pazar riskini önemli ölçüde azaltmış olur. Ancak soğuk

hava depoları ülke genelinde çok yaygın olmayıp; üretici için maliyeti yüksektir.

Tüketiciye doğrudan satış ile aracılar tarafından alınan komisyonlar ortadan kalkarak; üretici geliri önemli ölçüde artacaktır. Ancak bu yöntemin kullanılabilmesi için üreticinin etkin ulaştırma ve pazarlama ağına sahip olması gerekir. Küçük işletmeler için uygun bir risk yönetim stratejisi olmamakla birlikte; daha büyük işletmelerin gelirlerini arttırması ve piyasada söz sahibi olması açısından önemlidir.

3.2.2. Sözleşmelerle Pazar Riskinin Yönetilmesi

Sözleşmeli üretim üreticiyi beklenilmeyen fiyat değişimlerine karşı korur ve bu yolla tarımsal üretimde önemli bir etkiye sahip olan risk faktörünü taraflar arasında paylaştırarak minimum düzeye indirebilir. Sözleşmeli üretim çiftçi için tarımsal üretimde bir satış garantisidir (Barış,2007:18). Pazar riskinin yönetilmesinde vadeli işlem piyasaları önemli rol almaktadır.

3.2.2.1. Vadeli İşlem Piyasaları

Finansal piyasalar, alım satımı yapılan varlıkların vadesine bağlı olarak spot ve vadeli piyasalar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Spot piyasalar belirli özelliğe sahip olan varlığın ve buna ilişkin fiyatın işlem anında ya da işlemden belirli ve kısa bir süre sonra el değiştirdiği ve buna ilişkin ödemenin de yine aynı süre içerisinde yapıldığı piyasalardır (Bilgin,2011:1).

Vadeli işlem piyasalarında ise sözleşmeye konu malın teslimi, üzerinde anlaşılan koşullarda ileriki bir tarihte yapılmaktadır. Bu piyasaların ortaya çıkış sebebi de, spot piyasada yapılan işlemler çerçevesinde ortaya çıkan fiyat risklerinden kaçınabilmektir. Spot piyasaların fiyat değişimlerine karşı maruz kaldığı korunmasız durum, risk yönetimi olgusunun ortaya

ıkmasına neden olmuş, bu ise vadeli işlemlerin gelişmesini sağlamıştır (Bilgin,2011:1).

Vadeli işlemlerle, spot piyasalarda gelecekte ortaya çıkabilecek olumsuz fiyat değişimlerine karşı korunma olanağı sağlanır. Vadeli işlem sözleşmelerinin gelecekteki olumsuz fiyat hareketlerinden korunma sağlaması, gelecekte yapılacak bir alımın maliyetini veya yapılacak bir satıştan kaynaklanan geliri sabitleme özelliğine dayanır. Böylelikle fiyat belirsizliklerine karşı korunma sağlanır (TSPAKB, 2002: 8).

Vadeli işlem sözleşmeleri Çinli tüccarların ticaretini yaptığı pirincin gelecekteki alım satım fiyatını önceden sabitlemek amacıyla, tüccarların çiftçilerle imzaladıkları sözleşmelerle başlamıştır. Böylece tüccarlar ve çiftçiler ilgili oldukları ürünün fiyatını önceden sabitleyerek beklenmedik fiyat dalgalanmalarının getirdiğı olumsuzluklarla karşılaşmadan faaliyetlerini sürdürmeyi başarmışlardır (TSPAKB, 2002:5-6).

20. yüzyıla kadar vadeli işlemler genellikle tarımsal ürünler üzerine yapılmaktaydı. Daha sonraları bu fonksiyon, taşınmaz malların satışından, ürünün gelecekteki fiyatı konusundaki belirsizliğin giderilmesine doğru kaymıştır (Dayan,2006:5).

Vadeli işlem sözleşmeleri, iki tarafın üzerinde anlaştığı, standartları önceden belli olmayan bir malın veya finansal aracın, karşılıklı olarak belirlenen şartlarda ileri bir tarihte alım-satımının yapılmasını sağlayan sözleşme türüdür. Sözleşmenin şartları tarafların ihtiyaçlarına göre özel olarak karşılıklı belirlenmekte olup, her anlaşma kendine özgüdür (Dönmez vd,2002:2).

Vadeli işlemlerin en temel özelliği, organize borsalarda yapılmaması, dolayısıyla fiyat, miktar ve vade gibi unsurların standart olmayıp, tarafların karşılıklı anlaşmasıyla belirlenmesidir (Yılmaz,2006:8).

Organize olmayan piyasalarda gerçekleştirilen vadeli işlem sözleşmesinde aşağıdaki unsurların yer alması gerekmektedir (Dayan,2006:6):

1. Sözleşmeye konu varlık,
2. Sözleşme konusu varlığın fiyatı,
3. Sözleşmenin miktarı,
4. Sözleşmenin vadesi.

Vadeli işlem sözleşmelerine konu olan vadeli işlemlerde, malı belirli bir fiyattan alma ve satma yükümlülüğü vadede yerine getirilmektedir. Vade sonunda oluşan fiyat, vadeli işlem sözleşmesinde belirtilen fiyattan yüksekse, sözleşme sahibi kâr etmektedir. Eğer vade sonundaki fiyat düşükse, sözleşmede belirtilen fiyat yüksek kalacağından, sözleşme sahibi zarar edecektir (Güngör 2008:4).

3.2.2.2. Vadeli İşlem Borsaları

Organize piyasalarda vadeli işlem sözleşmelerinin borsalar tarafından belirlenir. Vadeli işlem borsalarında aşağıdaki unsurlara göre sözleşmeler işlem görmektedir.

1. Sözleşmeye konu olan varlık ve bu varlığın nitelikleri
2. Miktarı
3. Başlangıç teminatı
4. Kotasyon şekli
5. Sürdürme teminatı
6. Vade ayları
7. İşlem saatleri
8. Son işlem günü
9. Fiyat adım aralığı

10. Günlük fiyat hareket sınırı

11. Uzlaşma fiyatı belirlenmesi

12. Teslimat prosedürleri

Sözleşmeler fiyat hariç diğer unsurları itibarıyla standarttır. Fiyat, borsada taraflar arasında belirlenir. Sözleşme özelliklerinin standart olması, yatırımcıların ihtilafa düşmeden hızlı ve etkin şekilde alım ve satım yapmalarını sağlamaktadır (VOB; Türeves).

Türkiye’de Vadeli İşlemler Borsası (VOB) 2002 yılında kurulmuş ve 4 Şubat 2005 tarihinde İzmir’ de faaliyete geçmiştir. VOB vadeli işlem ve opsiyon sözleşmelerinin alınıp satıldığı ülkemizdeki tek borsadır. VOB’ da üyeliğe kabul 3 adet potansiyel üye kategorisi arasından yapılmıştır. Bunlar TSPAKB üyesi aracı kurumlar, TSPAKB üyesi bankalar ve TSPAKB üyesi vadeli işlemler aracılık şirketleridir. Ocak 2010 itibarıyla VOB’ un üye sayısı 89’dur.

Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası’nda döviz, emtia, endeks, faiz ve altın sözleşmeleri işlem görmektedir. Belirsizlik ortamında vadeli işlemler ile riskten korunmayı sağlayabilen Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası önemli bir risk yönetim aracıdır. VOB’ da üreticiyi yakından ilgilendiren kısım emtia sözleşmeleridir. Şimdilik VOB’ da pamuk ve buğday işlem görmektedir.

Vadeli işlemler borsasının iki temel işlevi vardır. Bunlar risk yönetimi ve geleceğe yönelik fiyat keşfidir. (VOB Yatırımcı Rehberi, 2007:2). Vadeli işlem borsasının sağladığı diğer bir avantaj ise alım satım değerinin yüzde 3-10’u arasında bir teminat miktarıyla yatırım yapılabilmesidir (Türev Araçlar Kılavuzu, 2007:20). Bu durum kaldıraç avantajı olarak adlandırılabilir. Vadeli işlem sözleşmelerinin işletmeler için en büyük yararı gelecekteki fiyatı bugünden sabitleyebilmektir (Türev Araçlar Kılavuzu, 2007 : 24)

3.2.2.3. Vadeli Piyasaların Kullanıcıları

Vadeli piyasaların kullanıcıları korunmacılar (Hedgers), yatırımcılar (Spekülatörler) ve Arbitrajcılardır. Korunmacıları fon yöneticileri, üreticiler (çiftçiler), sanayiciler, portföyünde hazine bonosu, hisse senedi, döviz bulunduran bireysel yatırımcılar, ihracatçılar, ithalatçılar olarak sıralayabiliriz. Yatırım amaçlı işlem yapan herkesi spekülatörler olarak sayabiliriz. Arbitrajcılar ise; farklı piyasalardaki fiyat farklılıklarından kar elde etmek isteyen kimselerdir.

3.2.2.4. Vadeli Piyasalardaki İşlem Türleri

Vadeli piyasalarda işlem türleri dört grup altında incelenebilir. Bunlar, forward (alivre) sözleşmeleri, gelecek (futures) sözleşmeleri, opsiyon sözleşmeleri, swap sözleşmeleridir.

3.2.2.4.1. Forward Sözleşmeleri

Forward sözleşme, iki tarafın üzerinde anlaştığı, özellikleri standart olarak belirlenmemiş bir varlığın, sözleşmenin tarafları tarafından karşılıklı olarak belirlenen şartlarda ileri bir tarihte alım satımının yapılmasını içeren sözleşme türüdür. Forward sözleşmelerde fiyat, miktar vade gibi unsurlar taraflar arasında serbestçe belirlenmektedir (İMKB:2002:45).

Forward sözleşmelerde, sözleşme koşulları başka herhangi bir kişi ya da kurum tarafından garanti sağlanması söz konusu olmaksızın taraflar arasında serbestçe belirlendiği için, karşı tarafın yükümlülüğünü yerine getirmemesi riski vardır (Akçay, Kayahan, Yörükoglu,2009:87).

Forward sözleşmelerin ortaya çıkmasındaki en önemli etken, sözleşmenin taraflarının gelecekte almak veya satmak istedikleri ürünlerin fiyat değişimleri nedeniyle oluşan riskten korunma ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Bu nitelikleri bakımından, forward sözleşmelerin organize

borsalarda işlem gören futures (vadeli işlem) sözleşmelerinin ortaya çıkmasına da temel teşkil ettikleri söylenebilir (Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası A.Ş.,2010:20).

Forward sözleşmeler, sözleşmenin tarafları haricinde piyasa katılımcılarının bilgisine açık değildir. Bu nedenle forward sözleşmeler geleceğe yönelik fiyatlar için referans özelliği taşımamaktadır. Yalnızca riskten korunma amacıyla kullanılmaktadır.

Forward sözleşmelerde tarafların vade sonu gelmeden pozisyonlarını kapatmaları, sözleşmenin iptali dışında söz konusu olmadığı gibi, bu sözleşmelerin başkasına devredilmeleri de hukuken mümkün olsa bile, standart özellikler taşımadıkları için pratik açıdan pek mümkün değildir (Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası A.Ş.,Ağustos 2010:21).

3.2.2.4.2. Futures Sözleşmeleri

Futures, belli bir spot ürünün fiyatının bugünden sabitlenmesi suretiyle ileri bir tarihte teslim edilmesini ya da teslim alınmasını öngören sözleşmelerin satıldığı organize piyasalarda yapılan işlemlerdir. Diğer bir deyişle, futures sözleşmeler organize borsalarda gerçekleştirilen forward işlemlerdir (Özalp, 2003:3).

Forward sözleşmeden farklı olarak, futures sözleşmeler takas üstüne yapılır. Futures pazarda takas sistemi alım-satımlarda ticari riski oldukça azaltmaktadır. Takas yöntemi yükümlülüklerini yerine getirmeleri konusunda taraflara karşılıklı olarak bağlayıcı nitelikte garanti sağlamaktadır (Dayan,2006:10).

Forward sözleşmelerinde amaç ürünün fiziki tedariki iken futures sözleşmelerinde amaç ürünün gelecekteki fiyatının belirlenmesidir. Forward sözleşmelerde organize bir borsaya gerek yoktur, ancak futures sözleşmeler için organize borsalarda işlem yapılır. Forward sözleşmelerde malın kalitesi,

miktarı, teslim yeri ve tarihi alıcı ve satıcı arasında serbest irade beyanıyla belirlenirken; futures sözleşmelerde alım-satımlar borsa tarafından belirlenen standartlar vasıtasıyla belirlenir. Forward sözleşmeler iki taraf arasında karşılıklı güvene dayalı olarak gerçekleştirilirken futures sözleşmelerde tarafların yükümlülüklerini borsa takas merkezi garanti eder. Forward sözleşmelerde teminat yatırma zorunluluğu yoktur. Ancak futures sözleşmelerde her işlem için teminat yatırılması gerekmektedir. Forward sözleşmelerde kar ve zarar vade sonunda belli olur. Futures sözleşmelerde ise kar ve zarar günlük olarak tarafların hesaplarına yansıtılır.

Tüm bu bilgilerin ışığında futures sözleşmelerin daha az risk unsuru içerdiği ve hem üretici hem de satın alan tarafı koruduğu ortaya çıkmaktadır. Vadeli işlem borsaların işlem gördüğü için işlemler daha güvenli bir ortamda yapılabilmektedir.

3.2.2.4.3. Opsiyon Sözleşmeleri

Opsiyon sözleşmeleri, bir finansal varlığın, gelecekte belirlenen bir tarihte ya da belirli bir zaman süresi içinde, prim karşılığında, önceden belirlenmiş bir fiyattan satma ya da satın alma hakkını veren bir sözleşmedir (Alpan,1999:4.). Prim satıcının opsiyonu yazmak için talep ettiği fiyattır ve genelde işlem anında tahsil edilir. Bu sözleşmeyle alıcı tarafa bir hak tanınmışken, satıcı taraf bir yükümlülük üstlenmektedir (Dönmez vd,2002:120).

Opsiyonlar, geleceğe yönelik hak içeren finansal sözleşmelerdir. Opsiyon olarak adlandırılan finansal araçlar, sahiplerine, meydana gelebilecek olumsuz gelişmelerden korunmak, olumlu gelişmelerden yararlanabilme imkanı sağlamaktadır. Riski kaldırmak yerine, onu yönetmek olanağını verir (Dayan,2006:12).

Alım opsiyonu satın alan taraf bir dayanak varlığı, sözleşmenin vadesi gelene kadar olan süre içinde, sözleşmede belirlenen fiyattan alma hakkına sahiptir. Satım opsiyonunu satın alan taraf ise dayanak varlığı, sözleşmenin vadesi gelene kadar olan süre içinde, sözleşmede belirlenen fiyattan satma hakkına sahiptir (Bilgin,2011:4).

Opsiyonları, forward, futures ve swap gibi diğer türev ürünlerden ayıran en önemli fark, tanınan hakkın kullanılıp kullanılmamasıdır.

Opsiyon sözleşmeleri, alım veya satım opsiyonu ve Amerikan tipi veya Avrupa tipi opsiyonlar gibi değişik sınıflandırmalara tabi tutulmaktadır. Amerikan tipi opsiyonlarda, alıcı, opsiyonunu vade gelmeden önce istediği zaman kullanabilmektedir. Avrupa opsiyonlarında ise alıcı opsiyonunu ancak vade sonunda kullanabilmektedir (Bilgin,2011:4).

3.2.2.4.4. Swap Sözleşmeler

Swap sözleşmesi, iki taraf arasında, önceden belirlenen bir sistem içinde, belirli bir finansal varlıktan kaynaklanan gelecekteki nakit akışlarının değiştirilmesine ilişkin olarak yapılan özel bir anlaşmadır (Chambers, 2007:123).

Sözleşmenin asıl unsurları arasında, el değiştirecek para birimi veya birimlerinin tanımı, her bir para birimine uygulanacak sabit veya değişken faiz oranı ve ödeme zamanları sayılabilir. Swap sözleşmeleri bir borçlanma veya yatırım yöntemi olmayıp, sadece mevcut borçların veya yatırımların nakit akımlarını değiştirmeye yarayan finansal araçlardır (Dayan,2006:14).

Swapta amaç, faiz oranları ile döviz kurlarında kaydedilen dalgalanmaların yarattığı riski minimize etmektir. Swap işleminin özü, alacakların bulunduğu finansal piyasadaki konumuna dayanarak bir tarafın diğer tarafa sağladığı görece üstünlüğün, arbitraj amacıyla değiştirilmesidir (Ceylan, Korkmaz, 2008:383).

3.3. Finansman Riskine Karşı Uygulanabilecek Risk Yönetim Stratejileri

Tarımsal işletmelerde finansman riskine karşı alınabilecek temel önlemler harcamaları doğru planlama, borçlanmayı azaltma, nakit rezervi ve kredi rezervi olarak belirtilebilir.

Harcamaların doğru planlanabilmesi için işletmelerde kayıt tutulması gerekmektedir. Tutulan kayıtların analizinin yapılıp; üretim ve pazarlama sürecinde hangi kalemlere ne kadar kaynak aktarılması gerektiğinin tespitinin yapılması gerekir. Kısıtlı kaynaklarla, azami verim alma gayesiyle kurulan işletmelerin mevcut kaynaklarını en doğru şekilde kullanmalıdır.

Borçlanmayı azaltmak da finansman riskine karşı alınabilecek önlemler arasında sayılabilir. O yıl için işletme giderleri ve o yıl elde edilmesi umulan değer hesaplanarak borçlanma bu değer nispetinde olmalıdır. Kapasitesini artırmak adına büyük borç altına giren üretici büyümek yerine beklenmeyene sonuçlarla karşılaşabilir. Üreticilerin belli bir miktar nakit rezervinin bulunması likidite riskini ortadan kaldırır. Güvenle iş yapabilmesini sağlar. Ancak bu her zaman mümkün olmamakta; üreticiler çoğu zaman nakit sıkıntısı yaşamaktadır. Birçok banka artık tarımsal işletmelere kredi sağlayarak finansman sıkıntısını ortadan kaldırmaya çalışmaktadır.

Üreticiye kredi sağlayan bankaların başında Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatifleri gelmektedir. Ziraat Bankası adından da anlaşılacağı üzere çiftçiye destek olmak için 1863 yılında ilk kez Memleket Sandığını oluştururken Türk gelenekleri arasında zaten var olan ve karşılıklı yardımlaşma esasına dayanan imece geleneğinden esinlenmiştir. 1888’ de Menafi Sandıkları’nın yerine işlevlerini üstlenecek modern finans kuruluşu olarak Ziraat Bankası resmen kurulmuş, o tarihte faaliyette bulunan Menafi Sandıkları da Banka şubelerine dönüştürülerek faaliyete başlamıştır. O tarihten bu yana tarımsal üreticilere düşük faizli finansman sağlamaktadır. Özellikle kırsal kesimde yaygın olan tefecilerin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Kamu destekli bir banka olması sebebiyle faiz oranları tarım politikaları ile

orantılı gitmiştir. Örneğin son yıllarda hayvancılık konusunda ülkemizde bazı sıkıntılar söz konusudur. Et fiyatları çok yüksek seviyelere gelmiştir. Bu yüzden devlet hayvancılık konusunda verdiği çeşitli destek primlerinin yanında üreticiye finansman sağlaması açısından % 100 sübvansiyonlu yani faizsiz hayvancılık kredisini Ziraat Bankası aracılığı ile vermektedir. Bunun yanında bitkisel üretime, balıkçılığa ve arıcılığa da % 50 sübvansiyon vermekte; üreticinin düşük faiz oranıyla finansman problemini çözmektedir.

Bunun yanında tarımsal üreticilerin girdi ihtiyacını karşılamak için başak kart adı verilen bir sistem bulunmaktadır. Üreticiler bu kart sayesinde üretim için ihtiyaç duyduğu tohum, ilaç, gübre, yem ve akaryakıt gibi girdileri başak kart aracılığı ile almakta 6 ay sonra yani hasat döneminde faizsiz olarak ödeyebilmektedir. Bu kartın kullanımı finansman riski için alınabilecek önlemler arasında sayılabilir. Nakit ödemeler hasat dönemine ötelenerek üretim döneminde likidite sorunu ortadan kaldırılmaya çalışılmış olur. Benzer uygulamaya sahip Deniz Bank, Teb gibi bankalarda da bu tip kartlar mevcuttur. Çiftçiye finansman sağlayan kredi çeşitleri de mevcut olduğu gibi; faiz oranı devlet destekli Ziraat Bankasından oldukça farklıdır. Örneğin bitkisel üretim yapan bir üreticiye sağlanacak olan 2 yıl vadeli işletme kredisinin yıllık faizi Ziraat Bankasında sübvansiyonla birlikte % 5 iken, bu rakam Deniz Bank' ta %24, Türkiye Ekonomi Bankasında %19,2 civarındadır.

Üreticiye finansman sağlayan kuruluşlar; sağladıkları kredi karşılığında ipotek alırlar. Alınan ipotek üreticinin arazisi olacağı gibi, gayrimenkulleri de olabilir. Alınan kredi geri ödenmediği takdirde alınan ipoteğin satışı bankalar tarafından gerçekleştirilir. Bu da bir risk unsuru olsa da nakit ihtiyacını gidermek için ödeyebileceği nispette alınan krediler çiftçiye nakit rezervi sağlamaktadır. Ayrıca devlet destekli kuruluşlardan alınan kredilerde eğer üretici sel ya da bunun gibi bir afete maruz kaldı ise borçların bir yıl vade ile uzatılıp; ertelenmesi de mümkün olabilmektedir.

3.4. İnsan Kaynaklı Risklere Karşı Uygulanabilecek Risk Yönetim Stratejileri

İnsan kaynaklı riskler işletme sahibi ve ailesi, işletmeyi yöneten kişi ve işletmede çalışanlar şeklinde üçe ayrılmaktadır. Ülkemizde genel olarak işletme sahibi ve işletmeyi yöneten kişiler aynı kişi olduğundan tek başlık altında incelemek mümkündür.

Türkiye’de tarımsal işletmeler genel yapı itibarıyla aile işletmesi olarak varlığını sürdürdüğü için her ne kadar işletme sahipleri en önemli risk faktörünün iklim ya da hastalık zararlı olduğunu düşünse de aslında işletmelerin varlığını sürdürebilmesi için en önemli risk faktörü insan kaynaklı risklerdir. Genel olarak işletmelerin varlığını sürdürmesi işletme sahibinin yaşamını sürdürmesine bağlıdır. İşletme sahibinin ölümü ya da hastalanması çoğu zaman o tarımsal işletmenin varlığının bitmesi anlamı taşımaktadır. Çünkü tarımsal işletmeler kurumsal yapıdan uzaktır. Elbette çok büyük ölçekli kurumsallaşmış tarımsal işletmeler olsa da bu işletmelerin sayısı genele bakıldığında oldukça azdır. Bu tip risklerin yönetilmesinde sağlık ve hayat sigortası kullanılabilir. Böylece risk faktörü ortadan kaldırılamasa da riskin gerçekleşmesi durumunda karşılaşılan kayıp sigortalarla ortadan kaldırılabilir. Böylece aile fertlerinden biri işletmeye sahip çıkarak; işletmenin devamlılığını sağlayabilir.

İşletmede çalışanlar açısından risk faktörlerini ele aldığımız zaman işgücü ve iş planlamasının önemi ortaya çıkmaktadır. Tarımsal işletmelerde en büyük sorun kalifiye mevsimlik işçi bulmaktır. Bu yüzden daimi işçilerin işgücü ve iş planlamasının doğru yapılması; işçilerin haklarının korunarak işletmeye olan bağlılığının kazanılması konuları önem taşımaktadır. Doğru iş planlaması ile işlerin yürütülmesinde insan gücüne olan bağımlılık azaltılmış olur. Yani bir işçinin işe gelememesi durumunda işler aksamaz.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ALAN UYGULAMASI

SAKARYA İLİ ÜRETİCİLERİNİN RİSKE OLAN YAKLAŞIMININ ARAŞTIRILMASI

1.ARAŞTIRMANIN AMACI

Tarımsal işletmeler tüm işletmeler arasında en riskli işletmeler sayılmalarına rağmen; risk araştırmaları daha çok bankacılık ve sigorta sektöründe ele alınıp incelenmiştir. Ülkemizde tarımsal anlamda yapılan risk incelemeleri mevcut olsa da çok fazla değildir. Bu araştırmanın amacı üretici gözü ile tarımsal sektörde var olan risklerin ve risk yönetim stratejilerinin değerlendirilmesidir. Risk yönetim stratejilerinin yaygınlaştırılması için öncelikle üreticilerin tutumunun belirlenmesi gerekmektedir. Tarım sektöründe çalışanların genel yapısı incelendiğinde eğitim seviyesinin çok yüksek olmadığı, üretimlerini geleneksel yöntemlerle gerçekleştirdiği, yeniliklere karşı çok açık olmadığı ve kaderci bir yaklaşım içerisinde olduğu görülmüştür. Bu durumun neticesinde riskleri algılayış biçimleri etkilemekte ve risklerin yönetimi konusunda yeterince enstrümandan faydalanmadığı ortaya çıkmaktadır.

Tarım; sanayinin tartışılmaz üstünlüğü görülen Marmara bölgesinin bir ili olan Sakarya'da sanayi sektörünün az bir farkla arkasından gelen ve sanayiye kaynak aktaran itici bir güç konumundadır. Sakarya İli ekonomisi içerisinde tarım sektörü önemli bir paya sahiptir. Tarımsal üretim değeri bu yılın cari fiyatlarına göre 1 milyar 234 milyon YTL olarak gerçekleşmiştir. Bu değerın sektörlere göre dağılımına baktığımızda %42,03'lik bir payla hayvansal üretim ilk sırada yer almaktadır. Bunu %37,63'lük oranla meyve üretimi, %13'lük oranla tarla bitkileri üretimi ve %7,09'luk oranla sebze üretimi izlemektedir. İlin güneyinde yer alan ilçelerde sebzeçilik ve çeşitli meyveler,

orta kesimde başta mısır olmak üzere tarla ziraatı ve sebzecilik, kuzeye gidildikçe fındığın öne çıktığı görülmekle birlikte il genelinde hayvancılık yaygın olarak yapılmaktadır.

Çalışmada, üreticilerin risk karşısındaki tutumlarını ortaya koyabilmek için Sakarya İlindeki üreticilerden elde edilen veriler kullanılmıştır.

Bu çalışmada, Sakarya ili Adapazarı İlçesinde çiftçilerin risk davranış gruplarına göre sosyo-ekonomik özellikleri ile tarımsal riskler konusundaki düşüncelerini belirlemek ve bölgede tarımsal üretimi etkileyen risk kaynaklarının yönetilmesi konusunda üreticilerin görüşlerini saptamak amaçlanmıştır. Araştırma sonuçları inceleme alanında risk konusunda bundan sonra yapılacak çalışmalara yön verebilecektir.

2.METODU VE YÖNTEMİ

Çalışmanın ana materyalini, 2011 yılında Sakarya İli Adapazarı İlçesindeki çiftçilerle yapılan yüz yüze anket verileri oluşturmuştur.

Çalışmanın kapsamı Adapazarı' nda faaliyet gösteren tarımsal işletmelerdir. Çalışmanın amacı ve koşulları göz önünde bulundurularak araştırmada oransal örnek hacmi formülü uygulanmış, örnek hacminin belirlenmesinde hata payı %10 ve güven aralığı %95 kabul edilmiştir.

$$n = \frac{Z^2 N pq}{Z^2 + (N-1)d^2}$$

Formülde, n: örnek hacmini; N: ana kitleyi, pq; yığının varyansını=0,25, d= hata payını=0,10 Z= 1.96 (%95 güven aralığı için Z dağılım tablo değeri) verir.

Böylece anket uygulanacak köyler ve kaç çiftçi ile görüşülmesi gerektiği hesaplanmıştır. Adapazarı Tarım İlçe Müdürlüğü 2011 Çiftçi Kayıt Sistemi (ÇKS) kayıtlarına göre Adapazarı'nda 2300 adet tarım işletmesinin

olduğu görülmüştür. N=2300 olarak alınmış, %95 güven aralığı ve % 10 hata payı için örnek hacmi 92 olarak bulunmuştur.

Bu araştırma çerçevesinde toplam 95 adet işletme sahibi ile anket çalışması yapılmıştır. Bu 95 işletme basit tesadüfi örnekleme yöntemi ile elde seçilmiş ve Kasım 2011 tarihinde anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Örnekleme birimi tarımsal işletmeler olup; gözlem birimi işletme sahibi (yöneticisi) dir.

Çalışmada yapılan analizlerde SPSS 9.0 for Windows paket programı kullanılmıştır.

3.ARAŞTIRMA BULGULARI

Yapılan yüz yüze anketlerde durum tespiti yapılmış; çiftçinin risk faktörlerine karşı tutumları anlaşılmaya çalışılmış, risk yönetimi konusunda tercihleri anlaşılmaya çalışılmıştır. Tarım sigortası yaptırap yaptırmama durumu ve eğer yaptırmıyorsa bunların sebebi incelenmiştir. Diğer bir risk yönetim aracı olan vadeli işlemler borsasının bilinirliği araştırılmış; vadeli işlem sözleşmelerinin temel mantığı üzerinden sorular sorulup üreticilerin konuya olan ilgilerinin araştırılması yapılmıştır.

3.1. İncelenen İşletmelerde Sosyo - Ekonomik Özellikler

Adapazarı İlçe Tarım Müdürlüğü' ne kayıtlı olan çiftçilerle yapılan anket çalışması sonucunda bölgeye ait bir takım verilere ulaşılmıştır.

TABLO 14. ADAPAZARIN' DA ÜRETİM YAPAN TARIMSAL İŞLETEMELERİN İŞLETME TÜRÜ

İşletme Türü	İşletme Sayısı	Yüzde
Bitkisel üretim	27	28.4
Hayvansal üretim	18	18.9
İkisi de	50	52.6
Toplam	95	100.0

Bölgede genel yapıyı hayvancılık ve bitkisel üretimi bir arada yapan işletmeler oluşturmaktadır. Tek tip ürün yerine farklı ürünlere yer vermekle üretici riski tek alanda toplamak yerine dağıtmıştır. Bu şekilde farklılaştırma denilen risk yönetim stratejisini uygulamakta olduğu sonucuna varabiliriz. Üretici ile yapılan yüz yüze görüşmelerde hayvansal üretimin büyükbaş, tavukçuluk ve arıcılık üzerine yoğunlaştığını görmekteyiz. Bitkisel üretimde ise en yaygın yetiştirilen ürün fındık olup; bunu patates, mısır, şekerpancarı ve üzüm izlemektedir.

TABLO 15. ADAPAZARI' NDA ÜRETİM YAPAN TARIMSAL İŞLETEM SAHİBİNİN CİNSİYETİ

Cinsiyet	Kişi Sayısı	Yüzde
Kadın	11	11.6
Erkek	84	88.4
Toplam	95	100.0

TABLO 16. ADAPAZARI' NDA ÜRETİM YAPAN İŞLETME SAHİBİNİN EĞİTİM DURUMU

Eğitim Durumu	Kişi Sayısı	Yüzde
Eğitimsiz	8	8.4
İlköğretim	69	72.6
Lise	14	14.7
Lisans ve üzeri	4	4.2
Toplam	95	100.0

TABLO 17. ADAPZARI'NDA ÜRETİM YAPAN İŞLETEM SAHİBİNİN YAŞ DURUMU

Yaş	Kişi Sayısı	Yüzde
18- 25 yas	11	11.6
26 - 40 yas	34	35.8
41 - 60 yas	33	34.7
61 ve üzeri	17	17.9
Toplam	95	100.0

TABLO 18. ADAPAZARI' NDA ÜRETİM YAPAN TARIMSAL İŞLETEME SAHİBİNİN TECRÜBE DURUMU

Tecrübe Durumu	Kişi Sayısı	Yüzde
3 - 5 yıl	3	3.2
6 - 10 yıl	14	14.7
11 - 20 yıl	31	32.6
21 yıl ve üzeri	47	49.5
Toplam	95	100.0

TABLO 19. ADAPAZARI' NDA ÜRETİM YAPAN TARIMSAL İŞLETME SAHİBİNİN YILLIK GELİR DURUMU

Yıllık Gelir	Kişi Sayısı	Yüzde
0- 20.000 TL	15	15.8
21.000 - 50.000 TL	35	36.8
51.000 - 100.000 TL	30	31.6
101.000 TL ve üzeri	15	15.8
Toplam	95	100.0

Araştırmaya katılan işletme sahiplerine ait sosyo ekonomik özellikler yukarıdaki frekans tablolarında verilmiştir. Bu tablolara bakarak Adapazarın' da üretim yapan işletme sahiplerinin genel yapısı hakkında fikir sahibi olabiliriz. Tarımsal işletme sahiplerinin %88,4 oranla erkek olduğunu görüyoruz. Bu bölgede faaliyet gösteren üreticilerin okur-yazarlık oranının yüksek olduğunu görmekteyiz ancak eğitim düzeyi genel olarak ilköğretim seviyesindedir. Üreticilerin gerek yaş gerekse tecrübe durumuna bakarak gençlerin tarım sektörüne ilgisinin çok fazla olamadığını söyleyebiliriz.

Üreticilerin yıllık gelirleri oldukça yüksek olup büyük bir çoğunluğu orta ve ortanın üzerinde gelire sahiptir.

3.2. İncelenen İşletmelerde Risk Davranışları

Üreticilerin riske olan tutumlarının anlaşılabilmesi için şans oyunları oynayıp oynamadıkları ve sosyal güvencelerinin olup olmadıkları sorulmuştur. Sosyal güvence tarım sektöründe çoğu zaman sorun olsa da Adapazarı'nda yapılan araştırmada durum Türkiye ortalamasının çok üzerinde çıkmıştır. Bu durum gelir durumunun yüksek oluşu ile ilişkilendirilebilir. Şans oyunları oynayıp oynamama durumunda ise üreticinin risk alma isteği ölçülmeye çalışılmış ancak bu bölgeye has sosyal ve kültürel tutumların etkisi ile sonuç hiçbir zaman oynamama ve bazen şıklarında yoğunlaşmıştır.

TABLO 20. ADAPAZARI' NDA ÜRETİM YAPAN İŞLETMELERİN SOSYAL GÜVENCE DURUMU

Sosyal Güvence	Kişi Sayısı	Yüzde
Hayır	26	27.4
Evet	69	72.6
Toplam	95	100.0

TABLO 21. ADAPAZARI' NDA ÜRETİM YAPAN TARIMSAL İŞLETMELERİN ŞANS OYNU OYNAMA DURUMU

Şans Oyunu Oynama Sıklığı	Kişi Sayısı	Yüzde
Hiç bir zaman	63	66.3
Bazen	23	24.2
Sık sık	7	7.4
Sürekli	2	2.1
Toplam	95	100.0

TABLO 22. TARIMSAL RİSK FAKTÖRLERİ

Tarımsal Risk Türü	Kişi Sayısı	Yüzde
Hastalık zararlı	50	52.6
İklim	28	29.5
Tohum gübre yem kalitesi vb.	5	5.3
Fiyatın istikrarsız oluşu	11	11.6
Ürünü satamama endişesi	1	1.1
Toplam	95	100.0

Üreticilere onları en çok endişelendiren risk faktörü sorulmuş ve bölgedeki risk faktörleri ele alınmıştır. Araştırmaya katılanların %52,6 sı tarımsal risk faktörlerinden en çok hastalık ve Zararlı riskinden endişe duymaktadır. Bunu iklim riski ve fiyatın istikrarsız oluşu izlemektedir. Girdi kalitesi riski ve ürünü satamama endişesi üreticilerin risk anlayışında çok fazla yer almamaktadır.

TABLO 23. ADAPAZARI' NDA ÜRETİM YAPAN TARIMSAL İŞLETMELERİN SİGORTA YAPTIRMA DURUMU

Sigorta Durumu	Kişi Sayısı	Yüzde
Hayır	59	62.1
Evet	36	37.9
Toplam	95	100.0

Üreticiler için en endişe verici risk faktörü hastalık zararlı ve iklim faktörü olduğu sonucunda ulaşılmıştır. Bu tip risk faktörlerinin yönetimi için uygulanabilecek en iyi yöntem teknik önlemlerle beraber tarımsal sigorta yaptırmaktır. Tarımsal sigortalar zararı engelleme özelliği olmasa da kaybı yerine koyması açısından işletmelerin sürekliliği açısından önemlidir. Ancak yapılan araştırmada tarımsal sigorta yaptıranların oranı %37 düzeyinde kalmıştır. Bunun sebebini araştırmak için düzenli sigorta yaptırmamalarının sebebi sorulmuş; sonuç olarak üreticilerin bilgi sahibi olmadıkları ortaya

çıkmiştir. Sonuç bu bölgede tarımsal yayım çalışmasının gerekliliğini ortaya koymuştur. Bunun yanında primlerin yüksek oluşu, zararın karşılanmayacağını düşünme ve alışkanlığın olmaması da sigorta yaptırmayı engelleyen faktörler arasındadır. Zararın karşılanmayacağını düşünme de konu ile ilgili eksik bilgiye sahip olduğunu göstermektedir.

TABLO 24. ADAPAZARI' NDA ÜRETİM YAPAN TARIMSAL İŞLETMELERİN DÜZENLİ SİGORTA YAPTIRMAMALARININ NEDENLERİ

Düzenli Sigorta Yaptırmama Nedenleri	Kişi Sayısı	Yüzde
Primlerin yüksek olması	24	25.3
Alışkanlıkların olmaması	15	15.8
Zararın karşılanmayacağını düşünme	24	25.3
Bilgi sahibi değilim	32	33.7
Toplam	95	100.0

Sigorta primlerinin düşük olması durumunda sigorta yaptırıp yaptırılmayacağı sorulmuş ancak konu hakkında bilgi sahibi olmayan üreticiler bu soruya “fikrim yok” şeklinde cevap vermişlerdir. Evet’ in oranı Hayır’a göre yüksek olsa da belirgin bir farklılık gözlenmemiştir. Bu sonuçlara göre konu hakkında üreticiyi bilgilendirmenin önemi bir kez daha ortaya çıkmıştır.

TABLO 25. SİGORTA PRİMLERİ DAHA DÜŞÜK OLSA SİGORTA YAPTIRIR MISINIZ?

Fiyata Duyarlılık	Kişi Sayısı	Yüzde
Hayır	28	29.5
Evet	29	30.5
Fikrim yok	38	40.0
Toplam	95	100.0

Tarım sektöründe risk faktörlerinin başında hastalık- zararlı ve iklim faktörleri gelse de araştırmaya katılan üreticilerin %11, 6 sı için en önemli risk faktörü fiyatların istikrarsız oluşudur. Diğer üreticiler de fiyatların istikrarsız

oluşunu risk faktörü olarak görürken en önemli risk faktörü olarak derecelendirmemişlerdir. İşletme içinde çeşitli önlemler alınarak fiyattaki dalgalanmalardan korunulabileceği gibi bu önlemler her zaman yeterli değildir. Vadeli işlem ve opsiyon borsasında fiyatın dalgalı oluşundan üreticinin etkilenmemesi için ortaya çıkarılmış enstrümanlar mevcuttur. Ancak üretici tarafından bilinirliğinin saptanması için üreticilere VOB' u daha önce duyup duymadıkları sorulmuştur. Çok büyük bir bölümünün daha önce hiç duymadığı ortaya çıkmıştır. Konunun temel mantığını açıklayan sorularla üreticinin konuya ilgisi belirlenmeye çalışılmıştır.

TABLO 26. VOB' UN BİLİNİRLİK DURUMU

VOB Bilgisi	Kişi Sayısı	Yüzde
Hayır	81	85.3
Evet	14	14.7
Toplam	95	100.0

TABLO 27. EĞER BİRİSİ BİR ÜRÜN İÇİN HENÜZ FİYATLAR OLUŞMAMIŞKEN BELLİ BİR FİYATTAN ALACAĞINI TAAHHÜT ETSE ; ÜRÜNÜ EKMEYİ KABUL EDER MİSİNİZ?

VOB'a İlgili	Kişi Sayısı	Yüzde
Hayır	77	81.1
Evet	11	11.6
Fikrim yok	7	7.4
Toplam	95	100.0

TABLO 28. EKTİĞİNİZ ÜRÜNÜ BİRİSİ HENÜZ HASAT ZAMANI YAKLAŞMAMIŞKEN BELLİ BİR FİYATTAN ALACAĞINI TAAHHÜT ETSE KABUL EDER MİSİNİZ?

VOB'a İlgili	Kişi Sayısı	Yüzde
Hayır	77	81.1
Evet	13	13.7
Fikrim yok	5	5.3
Toplam	95	100.0

TABLO 29. FİYAT DEĞİŞİKLİĞİ DURUMUNDA NE YAPARSINIZ?

Fiyat Değişikliğine Tepkiler	Kişi Sayısı	Yüzde
Ertesi yıl ürün değişikliğine giderim	15	15.8
Değişiklik yapmam	80	84.2
Toplam	95	100.0

Araştırmaya göre Vob' un bilinirlik düzeyinin çok düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Tablo 23 ve 24 de sorulan sorularla üreticinin anlayabileceği düzeyde futures, forward ve opsiyon sözleşmeler açıklanmaya çalışılmış ve üreticinin konuya ilgisi araştırılmıştır. Çok büyük bir bölümün konuya ilgisinin olmadığı ortaya çıkmıştır. Yalnızca %12- 13 lük bölüm fiyattaki dalgalanmalardan korunmak için vadeli işlem ve opsiyon sözleşmelerine sıcak bakmaktadır. Riske olan kadenci yaklaşım bu alanda da sürmektedir. Aynı tutumun sonuçlarını tablo 26 de de görüyoruz. Fiyattaki dalgalanmaların vereceği zarardan kaçınmak için üretici işletme bünyesinde yapabileceği değişiklikleri de yapmaktan kaçınmaktadır. Riski olduğu gibi kabul etmektedir.

3.3. İncelenen İşletmelerde Risk Davranışlarını Etkileyen Faktörler

Vob' un bilinirlik düzeyinin çok az olması ve frekans tablolarında ulaşılan neticeler sonucunda üreticinin çok büyük bir bölümünün konuya ilgisinin olmadığı görülmüştür. Tarım sigortası konusunda üreticilerin yeterince bilgi sahibi olmadığı ortaya çıkmış ancak sigorta yaptırmaya beklenilenden yüksek çıkmıştır. Tarımsal sigorta yaptırmaya ya da yaptırmama nedenlerini araştırmak için araştırmanın bu bölümünde sonuçlara ki- kare testi uygulanmıştır. Hangi faktörlerin etkilediğini belirleyebilmek için çeşitli demografik farklılıklardan yola çıkılmıştır.

Yaş, cinsiyet, eğitim durumları, tecrübe, gelir durumu, işletme türü, işletme büyüklüğü, daha önce zarara uğrayıp uğramama gibi üreticilerin özellikler göz önünde bulundurularak tarım sigortası yaptırap yaptırmama durumları araştırılmıştır.

TABLO 30 YAŞA GÖRE TARIM SİGORTASI YAPTIRMA DURUMU

			Daha önce tarım sigortası yaptırdınız mı?		
			Hayır	Evet	Toplam
İşletme sahibinin yaşı	18- 25 yaş	Frekans	8	3	11
		Yaşa Göre Yüzde	72.7%	27.3%	100.0%
		Sigorta Durumuna Göre Yüzde	13.6%	8.3%	11.6%
		Frekans	18	16	34
	26- 40 yaş	Yaşa Göre Yüzde	52.9%	47.1%	100.0%
		Sigorta Durumuna Göre Yüzde	30.5%	44.4%	35.8%
		Frekans	21	12	33
	41- 60 yas	Yaşa Göre Yüzde	63.6%	36.4%	100.0%
		Sigorta Durumuna Göre Yüzde	35.6%	33.3%	34.7%
		Frekans	12	5	17
	61 ve üzeri	Yaşa Göre Yüzde	70.6%	29.4%	100.0%
		Sigorta Durumuna Göre Yüzde	20.3%	13.9%	17.9%
Toplam		59	36	95	
Yaşa Göre Yüzde		62.1%	37.9%	100.0%	
Sigorta Durumuna Göre Yüzde		100.0%	100.0%	100.0%	

Ki-kare Bağımsızlık Testi Sonuçları

	Test İstatistiği	Serbestlik Derecesi	Olasılık Değeri
Ki-kare	2.293(a)	3	.514
Olabilirlik Oranı	2.308	3	.511

a 1 cells (12.5%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 4.17.

H0= Tarım sigortası yaptıрма ve yaş arasında ilişki yoktur

H1= Tarım sigortası yaptıрма ve yaş arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Spss programında gerçekleştirilen ki kare bağımsızlık testinin sonucuna göre $p=0,514$ yani $p>0,05$ çıkmıştır. Yani yaş ile tarım sigortası yaptıрма arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

TABLO 31. CİNSİYETE GÖRE TARIM SİGORTASI YAPTIRMA DURUMU

			Daha önce tarım sigortası yaptırdınız mı?		
			Hayır	Evet	Toplam
İşletme sahibinin cinsiyeti	Kadın	Frekans	11	0	11
		Cinsiyet Durumuna Göre Yüzde	100.0%	.0%	100.0%
		Sigorta Durumuna Göre Yüzde	18.6%	.0%	11.6%
		Frekans	48	36	84
	Erkek	Cinsiyet Durumuna Göre Yüzde	57.1%	42.9%	100.0%
		Sigorta Durumuna Göre Yüzde	81.4%	100.0%	88.4%
Toplam	Frekans	59	36	95	
Cinsiyet Durumuna Göre Yüzde		62.1%	37.9%	100.0%	
Sigorta Durumuna Göre Yüzde		100.0 %	100.0 %		

Ki-kare Bağımsızlık Testi Sonuçları

	Test İstatistiği	Serbestlik Derecesi	Olasılık Değeri
Ki-kare	7.591(b)	1	.006
Olabilirlik Oranı	5.879	1	.015

a Computed only for a 2x2 table

b 1 cells (25.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 4.17

H0= Tarım sigortası yaptıрма ile cinsiyet arasında ilişki yoktur.

H1= Tarım sigortası yaptıрма ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Ki kare bağımsızlık testi sonucu $p=0,006$ olarak gerçekleşmiştir. $P<0,05$ olduğundan cinsiyet ile tarım sigortası yaptıрма arasında bir ilişkinin varlığından söz edebiliriz. Araştırmaya katılan kadınlardan hiçbiri tarım sigortası yaptırmazken; erkeklerden %31 lik kısmının daha önce tarım sigortası yaptırdığı ortaya çıkmıştır.

TABLO 32. EĞİTİM DURUMUNA GÖRE TARIM SİGORTASI YAPTIRMA DURUMU

			Daha önce tarım sigortası yaptırdınız mı?		
			Hayır	Evet	Toplam
İşletme sahibinin eğitim durumu	Eğitimsiz	Frekans	7	1	8
		Eğitim Durumuna Göre Yüzde	87.5%	12.5%	100.0%
		Sigorta Yaptırma Durumuna Göre Yüzde	11.9%	2.8%	8.4%
	İlköğretim	Frekans	46	23	69
		Eğitim Durumuna Göre Yüzde	66.7%	33.3%	100.0%
		Sigorta Yaptırma Durumuna Göre Yüzde	78.0%	63.9%	72.6%
	Lise	Frekans	5	9	14
		Eğitim Durumuna Göre Yüzde	35.7%	64.3%	100.0%
		Sigorta Yaptırma Durumuna Göre Yüzde	8.5%	25.0%	14.7%
	Lisans ve üzeri	Frekans	1	3	4
		Eğitim Durumuna Göre Yüzde	25.0%	75.0%	100.0%
		Sigorta Yaptırma Durumuna Göre Yüzde	1.7%	8.3%	4.2%
Toplam	Frekans	59	36	95	
	Eğitim Durumuna Göre Yüzde	62.1%	37.9%	100.0 %	
	Sigorta Yaptırma Durumuna Göre Yüzde	100.0%	100.0 %	100.0 %	

Ki-kare Bağımsızlık Testi Sonuçları

	Test İstatistiği	Serbestlik Derecesi	Olasılık Değeri
Kİ-kare	9.285(a)	3	.026
Olabilirlik Oranı	9.459	3	.024

a 4 cells (50.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 1.52.

H0= Tarım sigortası yaptıрма ve eğitim durumu arasında ilişki yoktur

H1= Tarım sigortası yaptıрма ve eğitim durumu ile arasında ilişki vardır.

Ki kare bağımsızlık testi sonucuna göre $p=0,026$ olarak bulunmuş yani $p<0,05$ ’ dir. Bu durumda eğitim durumu ve tarım sigortası yaptıрма arasında bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. Tablo incelendiği zaman da eğitimsiz ve ilköğretim düzeyinde olanların tarım sigortası yaptıрма oranı yaptırmamaya göre daha düşükken; lise ve lisans düzeyine gelince durum farklı olup; sigorta yaptıranların oranı daha yüksektir. Bu durumda eğitim ile tarım sigortasının yaygınlaştırılabileceğini söylemek mümkün olabilir.

TABLO 33. TECRÜBEYE GÖRE TARIM SİGORTASI YAPTIRMA DURUMU

			Daha önce tarım sigortası yaptırdınız mı?		
			Hayır	Evet	Toplam
İşletme sahibinin tecrübesi	3-5 yıl	Frekans	3	0	3
		Tecrübe Durumuna Göre Yüzde	100.0%	.0%	100.0%
		Sigorta Durumuna Göre Yüzde	5.1%	.0%	3.2%
	6-10 yıl	Frekans	9	5	14
		Tecrübe Durumuna Göre Yüzde	64.3%	35.7%	100.0%
		Sigorta Durumuna Göre Yüzde	15.3%	13.9%	14.7%
	11-20 yıl	Frekans	17	14	31
		Tecrübe Durumuna Göre Yüzde	54.8%	45.2%	100.0%
		Sigorta Durumuna Göre Yüzde	28.8%	38.9%	32.6%
	21 yıl ve üzeri	Frekans	30	17	47
		Tecrübe Durumuna Göre Yüzde	63.8%	36.2%	100.0%
		Sigorta Durumuna Göre Yüzde	50.8%	47.2%	49.5%
Toplam		Frekans	59	36	95
		Tecrübe Durumuna Göre Yüzde	62.1%	37.9%	100.0%
		Sigorta Durumuna Göre Yüzde	100.0%	100.0%	100.0%

Ki-kare Bağımsızlık Testi Sonuçları

	Test İstatistiği	Serbestlik Derecesi	Olasılık Değeri
Ki- kare	2.614(a)	3	.455
Olabilirlik Oranı	3.628	3	.305

a 2 cells (25.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 1.14.

H0= Tarım sigortası yaptıрма ile tecrübe arasında bir ilişki yoktur.

H1= Tarı sigortası yaptıрма ile tecrübe arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Ki kare bağımsızlık testi sonucuna göre $p=0,455$ yani $p>0,05$ şeklinde gerçekleşmiştir. Bu durumda tıpkı yaş durumunda olduğu gibi tecrübe durumu da sigorta yaptırmayı etkileyen faktörler arasında yer almamaktadır.

TABLO 34. GELİR DURUMUNA GÖRE TARIM SİGORTASI YAPTIRMA DURUMU

			Daha önce tarım sigortası yaptırdınız mı?		
			Hayır	Evet	Toplam
İşletme sahibinin yıllık geliri	0- 20.000 TL	Frekans	12	3	15
		Yıllık Gelire Göre Yüzde	80.0%	20.0%	100.0%
		Sigorta Durumuna Göre Yüzde	20.3%	8.3%	15.8%
	21.000-50.000 TL	Frekans	22	13	35
		Yıllık Gelire Göre Yüzde	62.9%	37.1%	100.0%
		Sigorta Durumuna Göre Yüzde	37.3%	36.1%	36.8%
	51.000-100.000 TL	Frekans	17	13	30
		Yıllık Gelire Göre Yüzde	56.7%	43.3%	100.0%
		Sigorta Durumuna Göre Yüzde	28.8%	36.1%	31.6%
	101.000 TL ve üzeri	Frekans	8	7	15
		Yıllık Gelire Göre Yüzde	53.3%	46.7%	100.0%
		Sigorta Durumuna Göre Yüzde	13.6%	19.4%	15.8%
Toplam	Frekans	59	36	95	
		Yıllık Gelire Göre Yüzde	62.1%	37.9%	100.0%
		Sigorta Durumuna Göre Yüzde	100.0%	100.0%	100.0%

Ki-kare Bağımsızlık Testi Sonuçları

	Test İstatistiği	Serbestlik Derecesi	Olasılık Değeri
Ki- kare	2.917(a)	3	.405
Olabilirlik Oranı	3.100	3	.376

a 0 cells (.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 5.68.

H0= Tarım sigortası yaptıрма ile gelir durumu arasında bir ilişki yoktur.

H1= Tarım sigortası yaptıрма ile gelir durumu arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Yapılan ki kare bağımsızlık testi sonucuna göre $p=0,405$ olarak bulunmuştur. $P>0,05$ olduğundan sonuç H0 hipotezine göre gerçekleşmiştir. Daha önceki tablolarda da sigorta primlerinin daha düşük olması durumunda sigorta yaptıрма durumu incelenmiş ve sonuç beklenilenin aksine %30 olumlu gerçekleşmiştir.

TABLO 35. İŞLETME TÜRÜNE GÖRE TARIMSAL SİGORTA YAPTIRMA DURUMU

			Daha önce tarım sigortası yaptırdınız mı?		
			Hayır	Evet	Toplam
İşletme Türü	Bitkisel üretim	Frekans	16	11	27
		İşletme Türüne Göre Yüzde	59.3%	40.7%	100.0%
		Sigorta Durumuna Göre Yüzde	27.1%	30.6%	28.4%
Hayvansal üretim		Frekans	16	2	18
		İşletme Türüne Göre Yüzde	88.9%	11.1%	100.0%
		Sigorta Durumuna Göre Yüzde	27.1%	5.6%	18.9%
İkisi de		Frekans	27	23	50
		İşletme Türüne Göre Yüzde	54.0%	46.0%	100.0%
		Sigorta Durumuna Göre Yüzde	45.8%	63.9%	52.6%
Toplam	Frekans	59	36	95	
		İşletme Türüne Göre Yüzde	62.1%	37.9%	100.0%
		Sigorta Durumuna Göre Yüzde	100.0%	100.0%	100.0%

Ki-kare Bağımsızlık Testi Sonuçları

	Test İstatistiği	Serbestlik Derecesi	Olasılık Değeri
Ki-kare	6.975(a)	2	.031
Olabilirlik Oranı	8.023	2	.018

a 0 cells (.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 6.82.

H0= Tarım sigortası yaptıрма durumu ile işletme türü arasında ilişki yoktur.

H1= Tarım sigortası yaptıрма durumu ile işletme türü arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Ki kare bağımsızlık testi sonucuna göre $p=0,031$ olarak bulunmuştur. $P<0,05$ olduğundan işletme türü ve sigorta yaptıрма durumu arasında anlamlı bir ilişki ortaya çıkmıştır. Tüm işletme türlerinde tarım sigortası yaptırmayanların oranı yüksek olsa da bitkisel işletmelerde yaptıranların sayısı; hayvansal işletmelere göre belirgin bir farklılık göstermektedir. Aynı durum kombine işletme sahiplerinde de mevcuttur. Bu araştırma sonucuna dayanarak tarım sigortalarının bitkisel üretimde daha yaygın olarak kullanıldığı söylenilebilir.

TABLO 36. İŞLETME BÜYÜKLÜĞÜNE GÖRE TARIMSAL SİGORTA YAPTIRMA DURUMU (BİTKİSEL ÜRETİM)

			Daha önce tarım sigortası yaptırdınız mı?		Toplam
			Hayır	Evet	
İşletme büyüklüğü	1-20 da	Frekans	19	1	20
		İşletme Büyüklüğüne Göre Yüzde	95.0%	5.0%	100.0%
		Sigorta Durumuna Göre Yüzde	41.3%	2.9%	25.0%
	21- 50 da	Frekans	17	8	25
		İşletme Büyüklüğüne Göre Yüzde	68.0%	32.0%	100.0%
		Sigorta Durumuna Göre Yüzde	37.0%	23.5%	31.3%
	51- 100 da	Frekans	10	9	19
		İşletme Büyüklüğüne Göre Yüzde	52.6%	47.4%	100.0%
		Sigorta Durumuna Göre Yüzde	21.7%	26.5%	23.8%
	101 ve üzeri	Frekans	0	16	16
		İşletme Büyüklüğüne Göre Yüzde	.0%	100.0%	100.0%
		Sigorta Durumuna Göre Yüzde	.0%	47.1%	20.0%
Toplam		Frekans	46	34	80
		İşletme Büyüklüğüne Göre Yüzde	57.5%	42.5%	100.0%
		Sigorta Durumuna Göre Yüzde	100.0%	100.0%	100.0%

Ki-kare Bağımsızlık Testi Sonuçları

	Test İstatistiği	Serbestlik Derecesi	Olasılık Değeri
Ki- kare	34.468(a)	3	.000
Olabilirlik Oranı	43.526	3	.000

a 0 cells (.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 6.80.

H0= Bitkisel üretim yapan işletmelerde tarım sigortası yaptıрма ile işletme büyüklüğü arasında ilişki yoktur

H1=Bitkisel üretim yapan işletmelerde tarım sigortası yaptıрма ile işletme büyüklüğü arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tarımsal işletmelerin büyüklüğü ölçmek için öncelikle hangi tür üretim yaptığını öğrenmek ve yaptığı üretim türünün büyüklüklerine göre sınıflandırmak gerekir. Bitkisel üretim yapan işletmeler dekar bazında değerlendirilmiştir. Ki kare bağımsızlık testi sonucuna göre $p=0$, $p<0,05$ olarak çıkmıştır. Bitkisel üretim yapan işletmelerde işletme büyüklüğü ile tarım sigortası yaptıрма durumu arasında önemli bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. 1-20 da arası küçük işletmelerde tarım sigortası yaptıranların oranı çok düşükken; 21-50 da arası orta büyüklükteki işletmelerde ve 51-100 da arası büyük işletmelerde oran artmış olarak gözükmemektedir. 101 da ve üzeri çok büyük işletmelerde ise tarım sigortası yaptıрма durumu %100 olarak karşımıza çıkmaktadır. İşletme büyüdükçe risk yönetiminin daha fazla önemsendiği ortaya çıkmaktadır.

TABLO 37. DAHA ÖNCE HASTALIK ZARARLI YA DA İKLİM ZARARINA UĞRAMA DURUMUNA GÖRE SİGORTA YAPTIRMA

			Daha önce tarım sigortası yaptırdınız mı?		Topla m
			Hayır	Evet	
Son 5 yılda hastalık- zararlı ya da iklim kaynaklı zarara uğrama sıklığınız?	Uğramadım	Frekans	44	7	51
		Zarara Uğrama Durumuna Göre Yüzde	86.3%	13.7%	100.0 %
		Sigorta Durumuna Göre Yüzde	74.6%	19.4%	53.7%
	1 kez	Frekans	12	23	35
		Zarara Uğrama Durumuna Göre Yüzde	34.3%	65.7%	100.0 %
		Sigorta Durumuna Göre Yüzde	20.3%	63.9%	36.8%
	2-3 kez	Frekans	3	6	9
		Zarara Uğrama Durumuna Göre Yüzde	33.3%	66.7%	100.0 %
		Sigorta Durumuna Göre Yüzde	5.1%	16.7%	9.5%
Toplam		Frekans	59	36	95
		Zarara Uğrama Durumuna Göre Yüzde	62.1%	37.9%	100.0 %
		Sigorta Durumuna Göre Yüzde	100.0%	100.0 %	100.0 %

Ki-kare Bağımsızlık Testi Sonuçları

	Test İstatistiği	Serbestlik Derecesi	Olasılık Değeri
Ki-kare	27.334(a)	2	.000
Olabilirlik Oranı	28.818	2	.000

a 1 cells (16.7%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 3.41.

Ki kare bağımsızlık testi sonucuna göre $p=0$ çıkmıştır. $P<0,05$ olduğundan daha önce zarara uğrama ve tarım sigortası yaptırma durumu arasında anlamlı bir ilişki olduğunu söyleyebiliriz. Daha önce zarara hiç uğramayanlardan yalnızca %13,7' sinin sigorta yaptırdığı görülürken; 1 kez uğrayanların 65,7' si, birden fazla kez zarara uğrayanların ise %66,7' sinin sigorta yaptırdığı görülmüştür.

SONUÇ

Tarım ülke ekonomimiz ve sosyolojik yapımız açısından büyük öneme sahiptir. Yalnızca ülkemizde değil Dünya'da da durum değişmemektedir. Gerek ürün katkısı, gerek pazar katkısı ve gerekse üretim faktörü katkısı ile önemini sağlamaktadır. Hızla artan nüfus ile beraber doğal kaynaklar azalmaya başlamış giderek durum ciddiyetini daha da artırmaktadır. Dünya çok ciddi çevre sorunları ile mücadele etmektedir. Bu çevre sorunlarından en başta etkilenecek olan sektör kuşkusuz tarım sektörüdür. Tarım sektörü beslenmeye katkı yönünden ele alındığı zaman insanoğlu için çok hassas bir noktadadır. Vazgeçilmesi düşünülemeyecek kadar önem arz eden bu sektör çevre sorunları dışında diğer birçok faktörden de kolayca etkilenmektedir. Bu risk faktörlerinin yönetimi için neler olduğu ortaya koyulmalıdır. Üreticinin bu risk faktörlerini nasıl algıladıkları da yine risk yönetim stratejileri oluşturulması açısından önemlidir.

Yapmış olduğumuz anket çalışması ile çiftçilerin risk ve risk yönetim algıları araştırılmış ve bazı sonuçlar ortaya koyulmuştur. Adapazarı' ndaki üreticilerden elde edilen bilgilere göre tarım sigortası yaptırma oranı %30 olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu rakam çok yüksek olmasa da Türkiye geneline bakıldığı zaman oldukça yüksek sayılabilir. Bunun sebebi Adapazarı' nın coğrafi konumu özellikleri ile daha gelişmiş bir bölgede oluşu ve eğitim düzeyinin Türkiye geneli ile kıyaslanıldığı zaman nispeten yüksek oluşudur.

Üreticiler için en endişe verici risk faktörü hastalık zararlı olarak ortaya koyulmuştur. Bunu ikinci sırada iklim özellikleri ve üçüncü sırada fiyatların istikrarsız oluşu izlemiştir.

Düzenli sigorta yaptırılmamasının nedenleri araştırılmış ve bilgi sahibi olmayanların çok yüksek oranda ortaya çıkmıştır. Zararın karşılanmayacağını düşünme seçeneğini işaretleleyenlerin oranı ikinci sırada olup; bu düşünce bilgi eksikliğinin bir ürünü olarak ortaya koyulabilir. Bu neticelerle tarımsal

sigortalar hakkında ayayım çalışmalarının gerekliliği ortaya çıkmıştır. Üreticiler konu hakkında bilgilendirilirse sigortalılık durumu daha yüksek oranlara ulaşılabilceği öngörülebilir. Sigorta primleri daha düşük olsa sigorta yaptırma oranı araştırılmış ve sonuç beklenilenin aksine daha düşük çıkmıştır. Yalnızca % 30 luk kısım evet cevabını vermiştir. Büyük bir çoğunluğu da yine fikrim yok seçeneğini işaretleyerek konu hakkındaki bilgi yetersizliğini bir kez daha ortaya koymuştur.

VOB' un bilinirliği araştırılmış fakat yalnızca %14 lük bir kesimin konudan haberdar olduğu ortaya çıkmıştır. Konuya olan ilginin araştırılması için vadeli işlemlerinin özünü açıklayarak üretici bilgi sahibi yapılmış ve bu durumda tercih edip etmeyeceği araştırılmıştır. Ancak sadece %10 luk bir dilim konuya ilgi duymuştur. Tarım sektörünün kaderci ve geleneksel tutumu Adapazarı ilçesinde de kendini göstermektedir. Fiyatlarda beklenmeyen değişimler olduğu zaman üreticinin tutumunun ne olduğu araştırılmış ve %85' lik bir kesim hiçbir değişiklik yapmam diyerek riski kabul etmekte olduğunu ortaya koymaktadır.

Sigorta yaptırmama sebeplerinin araştırılması için çeşitli tarımsal işletme özellikleri ve demografik özelliklerle ki kare bağımsızlık testleri uygulanmış ve sonuç olarak; sigortalılık durumunun yaş, tecrübe ve gelir durumuna bağlı olmadığı ortaya çıkmıştır. Ancak eğitim durumu, cinsiyet, işletme türü ve büyüklüğü, üreticinin daha önce zarara uğramış olması durumu sigorta yaptırma alışkanlığını etkilemekte olduğu ortaya çıkmıştır. Eğitim seviyesi artıkça sigorta yaptırma alışkanlığı da artmaktadır. Bu sonuç da yine bilginin ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Cinsiyete göre ele aldığımızda kadınlarda sigorta yaptırma alışkanlığının olmadığı ortaya çıkmıştır. Bu durum kadınların eğitim seviyesinin düşük olması ile açıklanabilir. Bitkisel işletmelerde sigortalılık daha yaygınken; hayvansal üretim yapan işletmelerde bu oran çok azdır. Bitkisel üretimde işletme büyüklüğü artıkça sigorta yaptırma alışkanlığı da artmaktadır. Daha önce

zarara uğrayanların sigorta yaptıрма eğilimi gösterdikleri de ortaya koyulmuştur.

Tüm bu bilgiler ışığında tarımsal işletmelerin riski algılayışlarında kaderci ve kabullenici yapı ortaya koyulmuş; risk yönetim stratejileri hakkında bilgi sahibi olunmadığı ortaya çıkmıştır. Bu konuda devletin tıpkı tarım sigortası primlerinin yarısını ödediği gibi bilgilendirme konusunda da üreticiye destek olmalıdır. Temel sorun eksik ve yanlış bilgiden ortaya çıkmaktadır. Bölge bölge tarımsal yayım çalışmaları yapılarak tarımsal işletmelerde risk yönetimi konusunda üretici bilinçlendirilebilir ve riskin yıkıcı etkilerinden tarımsal işletmeler korunarak sürdürülebilirliği sağlanabilir. Aynı zamanda ülke ekonomimizde önemli yere sahip olan tarım sektörünün istikrarı ekonomimize de olumlu yansıyacaktır.

KAYNAKÇA

AKALIN, Sedat; **Yönetim Ekonomisi**, Ege Üniv. İ.T.İ.A Yayını, İzmir,1970

AKÇAÖZ, Handan; “Tarımsal Üretimde Risk, Risk Analizi ve Risk Davranışları: Çukurova Bölgesi Uygulamaları” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Adana,2001

AKÇAÖZ, Handan, ÖZKAN, Burhan, KIZILAY, Hatice; “Tarımsal Üretimde Çiftçi Davranışları: Çiftçiliği Uygulama Ölçeği (FOS)”, **BAHÇE 34** (2): 63 – 71, 2005 [www.arastirma-yalova.gov.tr/dergiler/Bahce34-2\(63-71\).pdf](http://www.arastirma-yalova.gov.tr/dergiler/Bahce34-2(63-71).pdf) Erişim Tarihi: 26/07/2011

AKÇAÖZ HV, ÖZKAN Burhan; “Tarımsal Üretimde Karşılaşılan Riskler ve Uygulanabilecek Stratejiler” Türkiye V.Tarım Ekonomisi Kongresi, Erzurum,2002

AKÇAÖZ, Handan, ÖZKAN, Burhan, KARADENİZ, Feyza, FERT, Cemal; "Tarımsal Üretimde Risk Kaynakları ve Risk Stratejileri Antalya İli Örneği", **Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi**, 19(1), 89-97,2006

AKÇAY, Barış., KAYAHAN, Cantürk, YÜRÜKOĞLU, Özge; **Türev Ürünler ve Risk Yönetimi Sözlüğü**, Scala Yayıncılık, İstanbul, 2009

AKIN, Buminhan; “Dünyada ve Türkiye’ de Tarım Sigortacılığı”, TSRSB Doğal Afet Riskleri İçin Sigorta ve Reasürans 1. Uluslar arası Sigorta Sempozyumu, 20055

AKSÖZ, İbrahim; **Zirai Ekonomiye Giriş**, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 1972

AKTUOĞLU, Mehmet Ali; **Tarım İşletmeleri ve Muhasebesi**, İzmir: Ege Üniversitesi İktisadi ve Ticari Bilimler Fakültesi Yayınları,İzmir, 1972

- ALKIN, Emre, TUĞRUL, Savaş AKMAN, Vedat; **Bankalarda Risk Yönetimine Giriş**, Çetin Matbaacılık, İstanbul, 2001
- ALPAN, Fulya; **Örneklerle Futures Anlaşmalar ve Opsiyonlar**, Literatür Yayınları, İstanbul, 1999
- ALTINTAŞ, M. Ayhan; **Bankacılıkta Risk Yönetimi ve Sermaye Yeterliliği**, Turhan Kitabevi Ofset Matbaacılık, Ankara, 2006
- ANONİM; "Meteorolojik Risklerde Artış" **Sigorta Dünyası Dergisi**, Sayı: 521, 36-42, 2004
- ATİKER, Mustafa; " Bilgi Raporu", Konya Ticaret Odası Etüd Araştırma Servisi, Konya,2005
- AYANOĞLU, Neslihan; "Çok Uluslu Şirketlerde Risk Yönetimi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, İstanbul, 1996.
- AYDIN, Adıgüzel; "Bankacılık Sektörü Risk Yönetiminde Türev Finansal Araçların Kullanılması ve Uluslararası Muhasebe Standartları Çerçevesinde Muhasebeleştirilmesi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üni. Sosyal Bilimler Ens. İşletme Anabilim Dalı Muhasebe Bilim Dalı, Ankara, 2010
- BABUŞCU, Şenol; **Bankalarda Risk Yönetimi**, Akademi Consulting & Training Yayınları, Ankara, 2005
- BARIŞ, Özlem; "Türkiye’de ve Avrupa Birliği Ülkelerinde Risk Yönetimi ve Tarım Sigortalarının AB’ne Uyumu Açısından Değerlendirilmesi" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tekirdağ, 2007

- BAUER, Leonard, BUSHE, Done; **Risk Management Identifying Risk Attitudes**, University of Alberta Faculty of Extension and British Colombia Ministry of Agriculture, Canada,1993
- BAYRAÇ Naci, YENİLMEZ Füsun; “Tarım Sektörünün Yapısal Analizi Ve Avrupa Ortak Tarım Politikası”, http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=606 Erişim Tarihi : 03.04.2011
- BERK, Niyazi; **Bankacılıkta Pazara Yönelik Kredi Yönetimi**, Beta Basım A.S, İstanbul, 2001
- BİLGİN, Ulaş Güney; “Vadeli İşlem Piyasalarında Arbitraj ve Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası (VOB) İçin Bir Araştırma” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2001
- Bora Bülent, “Tarım Sigortaları Havuzu Temel Amaç, Beklentiler, Sorun ve Öneriler” TARSİM Birlikten Dergisi, Temmuz-Eylül 2006, Sayı 5, 66-69, 2006
- BOZOĞLU, Mehmet, CEYHAN, Vedat ve CİNEMRE, H. Avni; “Süt sığırcılığı üretim dalında risk ölçümü ve risk yönetimi stratejileri: Tonya örneği” **Tarım Ekonomisi Dergisi**, (9): 4-18, 2004
- BULUT, Yakup; “Finansal Risklerin Yönetimine İlişkin Alternatif Sigorta Ürünlerinin Geliştirilmesi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü Sigortacılık Anabilim Dalı, İstanbul, 2008
- BÜYÜK Larousse sözlük ve Ansiklopedi; Milliyet Yayınları, İstanbul, 1986
- CANGÜREL, Ozan, GÜNGÖR, Serkan, SEVİNÇ, Veli Ulvi, KAYCI, İskender, ATALAY, Sadık; " Sorularla Basel III ", Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Ankara, 2010

CEYLAN, Ali, KORKMAZ Turhan; **Finansal Teknikler**, Ekin Yayınları, Bursa, 2008

CHAMBERS, Nurgül; **Türev Piyasalar**, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2007

ÇAĞDAŞ, Berk, GÜRSOY, Cudi Tuncer; “Şirketlerde Finansal Risk Yönetimi Amaçlı Bir Modelin Geliştirilmesi Yöntem ve Aşamaları”, **İTÜ Dergisi**, Cilt.2, Sayı.3, 55-64, 2003

ÇAĞDAŞ, İzzet Berk; “İşletmelerde Stratejik Yönetimi ve Bir Model Önerisi: Stratejik Risk Yönetimi Sistemi, SRMS”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2003

ÇAPRAZ, İlkay; "Kırmızı Et Sektör Profili" , İstanbul Ticaret Odası Etüd ve Araştırma Şubesi,2004 <http://www.forumfood.net/kirmizi-et-sektor-profil-i-t16224.html> Erişim Tarihi:02/09/2011

ÇOLAK, Ömer Faruk,YİĞİDİM, Aslan; **Türk Bankacılık Sektöründe Kriz**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2001

DAYAN, Volkan; “Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsasında Risk Yönetimi Alanındaki Gelişmeler Basel II Standartları ve Uygulama Örnekleri ”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Manisa,2006

DELİKANLI, İhsan Uğur; “Döviz Kuru Riski ve Sermaye Yeterliliği”, Active Bankacılık ve Finans Makaleleri – III, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2001

DERNEK, Zeynep; " Türkiye’ de Tarımsal İşgücü İstemi", **Türkiye’ de Tarımsal Yapı ve İstihdam**, ANKARA, DİE Yayını, 129-284,1998

DİNÇER, Ömer; **Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası**, Beta Yayınları, İstanbul,1992

DİNLER, Tanfer; “Tarımda Risk Yönetimi ve Türkiye’de Tarım Sigortaları Uygulamaları”, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası 5. Teknik Kongresi, Ankara,2000

DİNLER, Tanfer; “Avrupa Birliği ve Türkiye Tarımında Risk Yönetim Programları”,2004

(http://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/60b491b917d4185_ek.pdf?tipi=14&sube=) Erişim Tarihi: 17/09/2011

DİNLER Tanfer; Tarım Sigortalarına Giriş. İ.Ü. Ders Notları, İstanbul,1990

DRUCKER, Peter F; Yönetim Uygulaması, Çev: E.Sabri Yarmalı,Optimist Yayınları, İstanbul,1996

DÖNMEZ, Çetin Ali vd.; **Finansal Vadeli İşlem Piyasalarına Giriş**, Tasarım Matbaacılık Hizmetleri, İstanbul, 2002

DPT; Devlet Planlama Teşkilatı Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Gıda Sanayi Özel İhtisas Komisyon Raporu, Et ve Et Ürünleri Sanayi Alt Komisyon Raporu, Ankara, 2001

DPT; Devlet Planlama Teşkilatı Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Tarımsal Politikalar Ve Yapısal Düzenlemeler Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları, Ankara, 2000

DPT; Devlet Planlama Teşkilatı Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, “TOPRAK VE SU KAYNAKLARININ KULLANIMI VE YÖNETİMİ” ,2007
<http://ekutup.dpt.gov.tr/imalatsa/tastopra/öik671.pdf> Erişim Tarihi:19/10/2011

DURA, Cihan; **Tarımın Türk Ekonomisinin Gelişmesine Katkısı Bugün ve Yarını**, Enka Vakfı Yayınları, İstanbul,1987

EMHAN, Abdurrahim; "Risk Yönetim Süreci ve Risk Yönetmekte Kullanılan Teknikler", **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 23, Sayı: 3, 209- 220, 2009

ERDOĞAN, Melih; **Genel İşletme**, Anadolu Üniv. Yayınları No:931, Eskişehir, 2000

EREN, Erol; **Yönetim ve Organizasyon Çağdaş ve Küresel Yaklaşımlar**, Beta Basım, İstanbul, 2001

ERGİN Gürol, EYİCİL Zehra; "Türkiye Tarımı", 2000

<http://www2.bayar.edu.tr/yonetimekonomi/dergi/pdf/C13S22006/NYHYCC.pdf>

Erişim Tarihi: 04/06/2011

ERŞEN, İlker; "Sigortacılıkta Risk Yönetimi", Yayınlanmamış Y.Lisans Tezi, İTÜ Sos. Bil. Enst., İstanbul, 1999

ERTEK Ünal; "Türkiye'de Tarım Sigortaları ve Hasar Organizasyonu" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Tekirdağ, 1998

ERTÜRK, Mümin; **İşletme Biliminin Temel İlkeleri**, Beta Yayını, İstanbul, 1999

FIKIRKOCA Meryem; **Bütünsel Risk Yönetimi**, Pozitif Matbaacılık, Ankara, 2003

GÖKÇE, Osman, KAYA Figen; "Tarımsal Üretimde Çevresel Girdilerin Maliyete Yansıtılması" 3. Verimlilik Kongresi, MPM Yayını, 342-359, 1997

GÖKMEN Habil; "Risk Yönetim Aracı Olarak Vadeli İşlem Sözleşmelerinin KOBİ'ler Açısından Önemi: İzmir Vadeli İşlemler Borsası (VOB) Örneği" **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** Cilt:10, Sayı:2, 152-168, 2008

GREENE, Mark; **Risk and Insurance**, Cengage Learning Inc, England,1997

GÜLÇUBUK, Bülent vd; "Kırsal Alanda Riskler ve Tarım Sigortaları Uygulamaları", TZOB Tarım Sigortaları Çalışma Grubu, Ankara, 2004

GÜNGÖR, Şeyda; "Türev Piyasalarda Risk Yönetimi" Yüksek Lisans Projesi, Kocaeli Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli, 2008

GÜNAYDIN, Gökhan; "Türkiye Tarımı Ve Değişme Eğilimleri, Türkiye Tarımı, Gerçekler / Saptırmalar"
http://www.zmo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=8875&tipi=38&sube=0 Erişim Tarihi: 04.07.2011

Güneş, Erdoğan; " Tarımsal İşletmelerde Kredi Taleplerinin Doğrusal Programlama Yöntemiyle Belirlenmesi Kırşehir İli Merkez İlçesi Tarım İşletmeleri Araştırması", Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, Ankara, 2004

GÜZEL, Vuslat; "Finansal Risk Değerinin Belirlenmesinde Kullanılan Sayısal Yöntemler: ARCH/GARCH Modelleriyle İMKB uygulaması" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Finansal Piyasalar ve Yatırım Yönetimi Bilim Dalı, İstanbul, 2007

HERTZ, David B. HOWARD; Thomas; **Risk Analysis**, John Wiley&Sons, Singapore,1983

IPARD; " Katılım Öncesi Yardım Aracı Kırsal Kalkınma Programı 2007-20013" Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, 2007, Ankara

- IŞIK, Mürşit, KAN, Arzu; “Türkiye’ de Zorunlu Tarım Sigortalarının Uygulanabilirliği” **Sosyo Ekonomi Dergisi**, Sayı:6 29-42,2007
- İMKB; **Sermaye Piyasası ve Borsa Temel Bilgiler Kılavuzu**, İMKB Yayınları, İstanbul,1999
- İMKB Vadeli İşlemler Piyasası Müdürlüğü, “Finansal Vadeli İşlem Piyasalarına Giriş”, 2002
- İNAN İ. Hakkı, **Tarım Ekonomisi ve İşletmeciliği**, Trakya Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Yayınları, Tekirdağ,2006
- JORİON, Philippe; “Firm Value and Hedging, Evidence From US Oil and Gas Prosedurs”, California State Univercity, 2004
- KARACAN, Ali Rıza; **Tarım İşletmelerinin Finansmanı ve Tarımsal Kredi**, E.Ü.Z.F Yayınları, İzmir,1991
- KARAHAN, Özlem; “Tarımda Üreticilerin Risk Karşısındaki Davranışları Üzerine Bir Araştırma: Ege Bölgesinden Bir Örnek Olay”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, İzmir, 2002
- KARLUK, S.Rıdvan; **Uluslararası Ekonomi-Teori ve Politika**, Beta Yayınları, İstanbul, 2002
- KARSLIOĞLU, Özgül; **Ziraat İşletmelerinde Maliyet Muhasebesi**, Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını, Eskişehir, 1968
- KAY, Ronald, EDWARDS, Williem; **Farm Management**, MC Graw Hill International Editions Arriculture Series, USA, 1994
- KAYACAN, Murat, GÜRBÜZ, Osman; “Finansal Pazarlarda ve Özellikle Türev Ürün Piyasalarında Risk ve Krize Yeni Bir Yaklaşım: Sistemik Risk Ve Sistemik Kriz” **Active Dergisi**, No: 16, 2001

KAYGISIZ, Hüseyin; “Elma Klon Anaçlarında Don Dayanıklılığı”, **Hasad Dergisi** Sayı: 230, 2004

KAZMİRCİ, Kaya ve BAŞLIGİL, Begim; “Denetim+Danışmanlık=İş Denetimi” **Active Bankacılık ve Finans Makaleleri**, 83– 89, 2000

KESBİÇ C. Yenal, BALDEMİR Ercan, DOĞAN Sibel; “Rekabet Gücü Ölçümü Ve Önemi: Türk Tarım Sektörü İçin Bir Analiz”, İstanbul Üniversitesi, VII. Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu, İstanbul, 2005

KIYMAZ, Taylan; “Tarım Sigortaları ve Dünya’daki Gelişmeler”, TSV Tarım Sigortaları Sektörü Değerlendirme Toplantısı, İstanbul, 2002

LOKUMCU, Serap; "Finansal Risk Yönetimi" Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2009

MARSHALL, Christopher Lee; **Measuring And Managing Operational Risk In Financial Institutions**, John Wiley&Sons Ltd.,Singapore, 2000

MAZIBAŞ, Murat “Operasyonel Riske Basel Yaklaşımı:Risk Verilerin İlişkin Bir Değerlendirme”, BDDK Kurumu Araştırma Raporları:2005/2, Ankara,2005

NEWHMAN, William H; “Karar Vermenin Temel Evreleri”, TODAİE Yayınları, Çev.: Kenan Sürgit, Ankara,1979

OYAN Oğuz; “Tarım Sigortası Çiftçiye Güvence mi?”
http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/Yazilar-Gazete/Oyan_17Haz05.pdf. Erişim Tarihi: 04/05/2011

ÖZALP, Pınar; “Türev Araç Piyasalarının Finansal Sistemin İşleyişi İçindeki Rolü: Türkiye’ de bu piyasalara İşlerlik Kazandırma Çalışmaları”, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Piyasalar Genel Müdürlüğü, Ankara, 2003

ÖZÇAM, Mustafa; "Basel II Uzlaşısı" **Sermaye Piyasası Araştırma Raporu**, Ankara, 2004

ÖZKAN, Azzem; " Büyükbaş Hayvancılık İşletmelerinde Maliyetler ve Muhasebeleştirilmesi", Yayınlanmamış Doktora Lisans tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Muhasebe Finansman Bilim Dalı, Ankara, 2001

REJDA, George E.; **Principles of Risk Management and Insurance**, Addison Wesley, Boston, 2005

SANER Gamze; "Tarımda Riskin Ölçülmesine İlişkin Bir Deneme —Süt Sığırcılığı Örneği" Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, Bornova, İzmir, 1999

SAYILI, Koray; "Kredi Risk Yönetimi Kapsamında Kredi Türevleri: Sağladığı Fırsatlar ve Yarattığı Tehditler" , Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Ankara, 2008

SEYİDOĞLU, Halil; **Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük**, Bankacılar Serisi, Ankara, 1999

ŞAHİN Ahmet, MİRAN, Bülent; "Çiftçi Algılarına Göre Bitkisel Ürünlerin Risk Haritası: Bayındır İlçesi Örneği", **Ege Üniversitesi Ziraat Fak. Dergisi**, 44 (3): 59-74, 2007

ŞAHİN, Ahmet, MİRAN, Bülent; "Risk Koşullarında Tarım İşletmelerinin Planlanması: Oyun Teorisi Yaklaşımı" **Hayvansal Üretim**, 51(1): 31- 39, 2010

ŞAHİN, Hüseyin; **Türk EKONOMİSİ**, Ezgi Kitapevi Yayınları, Bursa, 1997

TANRIVERMİŞ, Harun, **Tarım Sigortaları**, Matsa Basımevi, Ankara, 1994

TANRIVERMİŞ, Harun, "Türkiye' de Tarım" **Tarım ve Köyişleri Bakanlığı**, 2005

TBB; "Reel Sektörün Finans Sektöründen Beklentileri", 2003 www.tbb.org.tr

TBB; "Risk Yönetimi ve Basel II' nin Kobi' lere Etkileri", 2004 www.tbb.org.tr

TEOMAN Özgür; "Türkiye Tarımında Kapitalist Dönüşüm Tartışmalarına Bir Katkı", **Gazi Üniversitesi, İİ.B.F. Dergisi** Cilt: 3, Sayı: 3, 41-60, Ankara, 2001

TSPAKB; "Muhasebe Takas ve Operasyon İşlemleri" Sermaye Piyasası Faaliyetleri Türev Araçlar Lisansı Eğitimi Notları. İstanbul, 2002

TUĞAY, Fatoş; "Ülke Riski " **Bankacılar Dergisi**, Sayı: 5, Temmuz, 30-35, 1991

TUNCER, Haydar Oğuz; **Tarımın Türkiye Ekonomisine Katkısı** TOBB Yayını, Ankara, 1990

TÜSİAD Risk ve Değer Yönetimi Çalışma Grubu ; "Kurumsal Risk Yönetimi", 2000

VADELİ İŞLEM VE OPSİYON BORSASI A.Ş.; "Türev Araçlar Lisanslama Rehberi", 2010

VOB Yatırımcı Rehberi (2010) http://www.vob.org.tr/VOBPortalTur/docs/yatirimci_rehberi.pdf Erişim Tarihi: 08/08/2011

VOB Türev Araçlar Kılavuzu (2010) <http://www.vob.org.tr/VOBPortalTur/docs/vobSSS.pdf> Erişim Tarihi: 08/08/2011

YAMAN İhsan; "Tarım Ürün Sigortaları Gelişimi ve Uygulamalarının Önemi". Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü Sigortacılık Anabilim Dalı, İstanbul, 1995

YILDIRIM, Ali Ekber; “Tarım Destekleri İçinde Sigorta Desteklerinin Yeri”
Dünya Gazetesi,15.10.2004

YILMAZ, Mustafa Kemal; **Döviz Vadeli İşlem Sözleşmeleri**, Der Yayınları,
İstanbul, 2002

YÜZBAŞIOĞLU, A.Nejat; “Risk Yönetimi ve Bankaların Denetimi”, **Risk Yönetimi Konferansı**, 16 Ocak 2003

www.tzob.org.tr, Yayınlar, Ürün Raporları, Büyük Baş Hayvan Yetiştiriciliği

<http://www.kobifinans.com.tr/tr/dergi/021702/5691> Erişim Tarihi: 06/09/2011

<http://www.kobifinans.com.tr/tr/dergi/021702/5691> Erişim Tarihi: 06/09/2011

<http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/Naci2.doc> Erişim
Tarihi:08/10/2011

<http://www.icarda.org/Announcement/Seedtradeconf/Presentations/Word1.doc>
Erişim Tarihi:05/10/2011

EKLER

EK-1 Anket Örneği

1.Yaşınız

- ☐ 18- 25 ☐26-40 ☐41-60 ☐61 ve üzeri

2.Cinsiyet

- ☐ Kadın ☐ Erkek

3.Öğrenim Durumu

- ☐ Eğitimsiz ☐ İlköğretim ☐ Lise ☐ Lisan ve üzeri

4.Tecrübe

- ☐ 3-5 yıl ☐6-10 yıl ☐11-20 yıl ☐21 yıl ve üzeri

5. Yıllık gelir?

- ☐ 1-20.000 TL ☐20.001-50.000 ☐50.001-100.000 ☐100.001 ve üzeri

6. Ne tür ürünler üretiyorsunuz?

- ☐ Bitkisel ☐ Hayvansal ☐ İkisi de

7. İşletme büyüklüğünüz ne kadar? (Bitkisel ise)

- ☐ 1-20 da ☐ 21-50 da ☐ 51-100 da ☐ 101 ve üzeri

8. İşletme büyüklüğünüz ne kadar? (Tavukçuluk)

- ☐ 0- 5000 broyler ☐ 5001 - 20.000 broyler ☐ 20001 ve üzeri

9. İşletme büyüklüğünüz ne kadar? (Büyük Baş Hayvancılık)

- ☐ 1- 10 baş ☐11-50 ☐ 51-100 ☐ 101 ve üzeri

10. . İşletme büyüklüğünüz ne kadar? (Arıcılık)

- ☐ 0- 50 Kovan ☐ 51-250 kovan ☐ 251-500 kovan ☐ 501 ve üzeri

11. Şans oyunları oynar mısınız?

- ☐ Hiçbir zaman ☐ Bazen ☐Sık sık ☐Sürekli

12. Sosyal güvenceniz var mı? (Tarım bağkuru ya da tarım sigortası gibi)

- ☐ Evet ☐ Hayır

13. Sizi en çok endişelendiren risk faktörü hangisidir?

- ☐ Hastalık- zararlı
☐ iklim (dolu-sel vb.)
☐ Tohum- gübre- yem kalitesi vb.

- ☐ Fiyatın istikrarsız oluşu
- ☐ Ürünü satamama endişesi
- ☐ Kredi ya da sermaye bulamama
- ☐ Üretimde çalışanların hataları

14. Fiyat değişikliği durumunda hangisini tercih edersiniz?

- ☐ Ertesi yıl ürün değişikliğine giderim
- ☐ Tarım dışı faaliyetlere yönelirim
- ☐ Ekim alanımı daraltırım
- ☐ Değişiklik yapmam

15. Vadeli işlem borsası, ürünlerin üretimden önce yapılan sözleşmelerle belli bir fiyattan satışı gibi konular hakkında bilginiz var mı?

- ☐ Evet
- ☐ Hayır

16. Eğer birisi bir ürün için henüz piyasada fiyatlar oluşmamışken belli bir fiyattan alacağını taahhüt etse; o ürünü ekmeyi kabul eder miydiniz?

- ☐ Evet
- ☐ Hayır
- ☐ Fikrim Yok

17. Ektiğiniz ürünü birisi henüz hasat zamanı yaklaşmamışken belli bir fiyattan alacağını garanti etse kabul eder misiniz?

- ☐ Evet
- ☐ Hayır
- ☐ Fikrim Yok

18. Son 5 yılda hastalık-zararlı ya da iklim kaynaklı zarara uğrama sıklığınız?

- ☐ Uğramadım
- ☐ 1 kez
- ☐ 2-3 Kez
- ☐ 4- 6 kez

19. Daha önce tarım sigortası yaptırdınız mı?

- ☐ Evet
- ☐ Hayır

20. Sigorta yaptırmamanızın en önemli nedeni hangisidir?

- ☐ Primlerin yüksek olması
- ☐ Alışkanlığın olmaması
- ☐ Zararın karşılanmayacağını düşünme
- ☐ Gelir Yetersizliği
- ☐ Bilgi sahibi değilim

21. Sigorta primleri daha düşük olsa yaptırır mısınız?

- ☐ Evet
- ☐ Hayır
- ☐ Fikrim yok

ÖZET

Bu çalışmada tarımsal risk faktörleri incelenmiş ve tarımsal risk yönetimleri ele alınmıştır. Tarımsal risk faktörleri üretim riski, pazar riski, finansman riski ve insan kaynaklı riskler olarak sınıflandırılmıştır. Bu risk faktörlerinin alt başlıları araştırılıp ortaya koyulmuştur. Sınıflandırılması yapılan risk kaynaklarının yönetimi için çeşitli stratejiler ortaya koyulmuştur. Tüm risk yönetim stratejileri açıklanmış ve uygulanabilirliğinin araştırılması ve tarımsal işletme sahiplerinin riske olan tutumlarının anlaşılması için bir alan uygulaması yapılmıştır. Alan uygulaması anket çalışması ile gerçekleştirilmiştir. Anket sonuçlarına göre üreticinin riski nasıl algıladığı ve riski algılamasını etkileyen demografik özellikler ve işletme özellikleri incelenmiştir. Tarımsal risk yönetiminde kullanılan stratejilerin yaygınlaştırılması için bir takım verilere ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler

1. Tarım İşletmeleri
2. Risk
3. Sigortacılık
4. Vadeli İşlemler Sözleşmeleri
5. Risk Yönetimi

ABSTRACT

In this study agricultural risks and agricultural risk management strategies factors have been studied. Agricultural risk factors have been classified into four categories as production risks, market risks, financial risks and human-origin risks. These factors have been investigated in detail and presented. A variety of strategies have been revealed for risk sources strategies which have been classified. All risk management strategies have been described, a field survey has been conducted to study the feasibility of these strategies and to understand the attitudes of agricultural enterprises owners' to the risk. According to results of the survey, how the producers' perceived the risk and the demographic and enterprises features affecting, their perception have been analyzed. Some data have been obtained in order to extend the strategies used in agricultural risk management.

Key Words

1. Agricultural Enterprises
2. Risk
3. Insurance
4. Futures Contracts
5. Risk Management

